د موضوعاتو فهرست

سرليكونه.......... مخونه

د عقايدو برخه.......... ۱

د اعمالو تلل (وزن كول).......... ۱

حوض.......... ۴

د صراط پل.......... ۷

جنت.......... ۹

جهنم (دوزخ).......... ۱۲

د ايمان نواقض (۱).......... ۱۵

اصغر شرک.......... ۱۹

د ايمان نواقض (۲).......... ۲۱

اصغر كفر.......... ۲۵

بدعت.......... ۲۷

د صحابه كرامو مقام.......... ۳۰

د حديثو برخه.......... ۳۴

د صحيح او حسن حديثونو پېژندل.......... ۳۵

ضعيف حديث.......... ۳۹

موضوع حديث.......... ۴۱

د احاديثو مشهور كتابونه.......... ۴۴

مسؤوليت.......... ۴۸

اووه هلاكوونكي گناهونه (۱).......... ۵۲

اووه هلاكوونكي گناهونه (۲).......... ۵۶

امر بالمعروف او نهى عن المنكر.......... ۵۸

په لگښت كې اقتصاد.......... ۶۲

د الله ﷻ كتاب او د پيغمبر ﷺ سنت.......... ۶۶

په جهاد كې د ښځو ونډه.......... ۷۰

ربنتینولي ۷۵
د مجلس آداب ۷۹
د فقهې د اصولو برخه ۸۳
د فقهې د اصولو پېژندنه ۸۴
د فقهې د اصولو د علم پیدایښت او پراختیا.. ۸۸
د فقهې د اصولو مدارس.. ۹۴
د اسلامي شریعت مصادر (مأخذ) ۹۶
د قرآن کریم حکمونه.. ۱۰۱
نبوي سنت ۱۰۵
اجماع.. ۱۱۰
قیاس ۱۱۴
اختلافي دلایل (۱) ۱۱۹
اختلافي دلایل (۲) ۱۲۲
له نصوصو څخه د استدلال طریقې.. ۱۲۵
شرعي حکم (۱) ۱۳۰
شرعي حکم (۲) ۱۳۳
فتوا.. ۱۳۷

د عقایدو برخه

د اعمالو تلل (وزن کول)

انسان په نړۍ کې بې هدفه نه دی پیدا شوی ، بلکې د ده کړه وړه ټول لیکل کېږي، دقیامت په ورځ به حساب ورسره کېږي، نیکي او بدي به يې تلل کېږي. د چا چې د نیکۍ تله درنده شوه، کامیاب دی او د چا چې د نیکۍ تله سپکه شوه، ناکام دی.

د اعمالو وزن څه ته وايي؟ دلیل يې څه دی؟ څنګه به ترسره کېږي؟ په دې لوست کې به د دې پوښتنو ځواب بیان شي.

د اعمالو د وزن څرنګوالی

د قیامت په ورځ، وروسته له دې چې انسانان ژوندي کړای شي، د حضرت محمدﷺ په شفاعت به د الله تعالی غضب سوړ شي. عملنامې به نیکانو ته په ښي لاس او بدانو ته د شا له خوا په کیڼ لاس ورکړل شي. حساب به پیل شي خلک به په خپلو اعمالو اعتراف وکړي او د مؤمنانو د اعمالو تلل به پیل شي. د چا چې د نیکۍ تله درنه شوه، هغه به جنت ته ځي او د چا چې د بدۍ تله درنه شوه، هغه به د الله تعالی مشیئت ته سپارل کېږي، که خوښه يې شي، نو جنت ته به يې ولېږي او که خوښه يې شي د څه وخت لپاره به يې په دوزخ کې واچوي. د عمل د جزا له ليدلو وروسته به يې جنت ته داخل کړي.

د اعمالو د حساب او تللو د اثبات دلایل:

د اعمالو تلل په قرآن کریم او سنتو ثابت دي.

د عملنامو او د حساب په هکله الله تعالی فرمايي: ﴿فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ۞فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ۞وَيَنْقَلِبُ إِلَى اهلهِ مَسْرُورًا ۞ وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ ۞ فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُورًا۞ وَيَصْلَى سَعِيرًا﴾ [الإنشقاق: ۷ - ۱۲]

ژباړه: نو هغه څوک چې عملنامه يې په ښي لاس ورکړل شي، په اسانه توګه به حساب ورسره وشي او کورنۍ ته به خوښ ور وګرځي او هغه څوک چې عملنامه يې دشا له لوري ورکړل شي ، هلاکت به ځان ته وغواړي او اور ته به ور دننه شي.

په يو بل آيت کې الله تعالی د اعمالو د وزن په هکله فرمايي: ﴿وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ [الأعراف: ٨] **ژباړه:** او په هغه ورځ به ريښتيني تلل وي، د چا، چې د (نيکی) پله درنه وي، هغوی به خلاصون ومومي.

له کافر سره د ده د اعمالو محاسبه شته، خو تلل يې نشته، ځکه چې د بلې پلې لپاره نيکي نه لري. الله تعالی په دې اړه فرمايي:﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا﴾ [الكهف: ١٠٥] **ژباړه:** دا هغه کسان دي چې د خپل څښتن د آيتونو له منلو نه يې انکار کړی نو د دوی عملونه ضائع شول او د قيامت په ورځ به تله نه ورته ږدو.

له عملنامې څخه د بديو د محوې لارې چارې

که له يو چا څخه بد عمل صادر شي، نو په عملنامه کې يې ليکل کېږي. آيا له توبې پرته چې د بديو د محو کېدو اصلي چاره ده، داسې څه نورې چارې شته چې دا بدي له عملنامې څخه محوه کړي؟

هو: نيکي بدي له منځه وړي. الله ﷻ فرمايي: ﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ﴾ **(هود ١١٤)**

ژباړه: بې شکه نيکي بدي له منځه وړي. ځينې هغه نيکي چې د بديو په محوه کولو کې مرسته کوي دا دي:

١ـ له بدو څخه وروسته نيکي کول: رسول الله ﷺ ابوذر رضي الله عنه ته وفرمايل: «اتَّقِ اللَّهَ حَيْثُمَا كُنْتَ وَأَتْبِعْ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمْحُهَا وَخَالِقْ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ»[١]

ژباړه: هر چيرته چې يې، له الله تعالی څخه وېرېږه. له بدۍ نه وروسته نيکي کوه چې له منځه يې يوسي او د خلکو سره تعامل په ښو اخلاقو کوه.

٢ـ له گناه نه ورسته اودس کول، بيا دوه رکعته لمونځ او له خدای څخه ښښنه غوښتل

رسول الله ﷺ فرمايي: «مَا مِنْ رَجُلٍ يُذْنِبُ ذَنْبًا فَيَتَوَضَّأُ فَيُحْسِنُ الْوُضُوءَ ثُمَّ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ فَيَسْتَغْفِرُ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ إِلَّا غَفَرَ لَهُ»[٢]

ژباړه: څوک چې يوه گناه وکړي بيا په ښه توگه اودس وکړي ورپسې دوه رکعته لمونځ وکړي او له خدای ﷻ څخه ښښنه وغواړي الله ﷻ به ورته هرو مرو ښښنه وکړي.

٣ـ پر کړاونو، ناروغيو او مصيبتونو باندې صبر کول: رسول الله ﷺ فرمايي: «مَا يُصِيبُ الْمُسْلِمَ مِنْ نَصَبٍ وَلَا وَصَبٍ وَلَا هَمٍّ وَلَا حُزْنٍ وَلَا أَذًى وَلَا غَمٍّ حَتَّى الشَّوْكَةِ يُشَاكُهَا إِلَّا كَفَّرَ اللَّهُ بِهَا مِنْ خَطَايَاهُ»[٣]

١ـ مسند أحمد

٢ ـ مسند احمد

٣ – صحيح البخاري

ژباړه: مسلمان ته هیڅ ستوماني، ناروغي، تکلیف، پریشاني، ضرر او غم نه رسېږي او آن ازغی يې په پښو کې نه ننوزي، مګر د ده ګناهونه پرې ببښل کېږي.

په تله کې د پام وړ درانه عملونه

ټول نیک عملونه د پام وړ دي او بايد دکوچني ګڼلو له کبله ترک نه شي، خو د نبوي سنتو د هدایاتو په رڼا کې ځینې اعمال د عمل په تله کې ډېر دروند والی راولي، چې په لاندې توګه دي:

۱ـ ښه اخلاق: رسول الله ﷺ فرمایي: «مَا شَيْءٌ أَثْقَلُ فِي مِيزَانِ الْمُؤْمِنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ خُلُقٍ حَسَنٍ وَإِنَّ اللَّهَ لَيُبْغِضُ الْفَاحِشَ الْبَذِيءَ»[(۱)] **ژباړه:** د قیامت په ورځ د مؤمن د نیکی په پله کې له نیکو اخلاقو څخه دروند څیز نشته او الله ﷻ بد ويونکي ته د قهر په سترګه ګوري.

همدا راز نیک اخلاق د کامل مؤمن نښه ده. رسول الله ﷺ فرمایي: «أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا».[۲] **ژباړه:** تر ټولو مؤمنانو د کامل ایمان خاوند هغه مؤمن دی چې تر ټولو يې اخلاق غوره وي.

۲ـ ذکر: د مسنونو اذکارو سرته رسول، لکه د (سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ) په کلماتو ذکر، ډېر وزن لري، رسول الله ﷺ په دې اړه فرمایي: «كَلِمَتَانِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ ثَقِيلَتَانِ فِي الْمِيزَانِ حَبِيبَتَانِ إِلَى الرَّحْمَنِ سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ»[(۳)] **ژباړه:** دوه کلمې دي چې په ژبه سپکې خو په تله کې درندې او الله ﷻ ته محبوبې دي دا د «**سبحان الله وبحمده او سبحان الله العظيم**» کلمې دي.

همدا راز د (الْحَمْدُ لِلَّهِ) په کلمې ذکر: رسول الله ﷺ فرمایي: «الْحَمْدُ لِلَّهِ تَمْلَأُ الْمِيزَانَ»[(٤)] **ژباړه:** الحمد لله تله ډکوي.

پوښتنې:

۱ـ د انسانانو عملونه څه وخت تلل کېږي؟

۲ـ د انسانانو د عملونو د تللو د اثبات دلایل ذکر کړئ.

۳ـ د ګناهونو د محوه کولو اسباب ذکر کړئ.

۴ـ کوم عملونه د تلې په دروندوالي کې ډېر رول لري؟

---

١ – مسند الصحابة في الكتب الستة – (٣٨ / ١٢٥)

٢ – سنن أبى داود– ن – (٤ / ٣٥٤)

٣ – متفق عليه

٤ – صحيح مسلم – (١ / ١٤٠)

دویم لوست

حوض

انسانانو ته د عملنامو له سپارلو، حساب کولو او د مسلمانانو د عملونو له تول څخه وروسته مسلمانان د رسول اللهﷺ له حوض څخه اوبه څښي، چې تنده یې ورباندې ماتېږي. حوض هم د هغو مغیباتو له جملې څخه دی چې ځان پوهول او ایمان راوړل ورباندې لازم دي.

د حوض تعریف

حوض د اوبو د غونډېدلو ځای ته ویل کېږي او دلته له حوض څخه مراد هغه حوض دی چې الله تعالی یې خپل نبي‌محمدﷺ ته د حشر په میدان کې د ده د تکریم او عزت لپاره ورکوي، څو د ده امتیان ورڅخه اوبه وڅښي او خپله تنده ورباندې ماته کړي.

د حوض د اثبات دلایل

هغه حوض چې الله تعالی یې خپل رسول، محمدﷺ ته په آخرت کې ورکوي په قرآن کریم او په صحیحو احادیثو ثابت دی:

الله تعالی په قرآن کریم کې فرمایلي:﴿إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ﴾ **ژباړه:** بې شکه مونږ تاته «کوثر» درکړی.

ډېرو علماوو له «کوثر» څخه په دې ځای کې د حوض معنا اخیستې.

د حوض اثبات په احادیثو کې هم شوی او په دې هکله روایت شوي احادیث متواتر دي. د هغو راویانو شمېر چې په دې باب یې احادیث روایت کړي دي له پنځوسو تنو څخه هم زیاتېږي، نبي کریمﷺ په یو حدیث شریف کې فرمایلي دي: عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا آنِيَةُ الْحَوْضِ قَالَ « وَالَّذِى نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لآنِيَتُهُ أَكْثَرُ مِنْ عَدَدِ نُجُومِ السَّمَاءِ وَكَوَاكِبِهَا أَلاَ فِى اللَّيْلَةِ الْمُظْلِمَةِ الْمُصْحِيَةِ آنِيَةُ الْجَنَّةِ مَنْ شَرِبَ مِنْهَا لَمْ يَظْمَأْ آخِرَ مَا عَلَيْهِ يَشْخُبُ فِيهِ مِيزَابَانِ مِنَ الْجَنَّةِ مَنْ شَرِبَ مِنْهُ لَمْ يَظْمَأْ عَرْضُهُ مِثْلُ طُولِهِ مَا بَيْنَ عَمَّانَ إِلَى أَيْلَةَ مَاؤُهُ أَشَدُّ بَيَاضًا مِنَ اللَّبَنِ وَأَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ »[1] **ژباړه:** ابوذر رضي الله عنه فرمايي: ما له رسول اللهﷺ څخه پوښتنه وکړه چې د حوض لوښي څومره دي؟ نبي کریمﷺ وفرمایل: د لوښو شمار یې د آسمان له ستورو څخه زیات دی، له هغو ستورو څخه چې په تپه تیاره شپه کې وي. هر څوک چې له دې

---

۱ - رواه مسلم.

حوض څخه اوبه وڅښي هېڅکله به تږی نه شي. له جنت څخه پکې دوې ناوې اوبه تويېږي. هر څوک چې لدې حوض څخه اوبه وڅښي هېڅکله به تږی نه شي، پلنوالی او اوږدوالی يې سره برابر دي، او دومره فاصله لري لکه له عمان څخه تر ايلې پورې (عمان او ايله دوه ښارونه دي) اوبه يې له شيدو څخه زياتې سپينې او تر شاتو ډېرې خوږې دي.

په يو بل حديث شريف کې رسول کريمﷺ فرمايلي دي: «حَوْضِى مَسِيرَةُ شَهْرٍ وَزَوَايَاهُ سَوَاءٌ وَمَاؤُهُ أَبْيَضُ مِنَ الْوَرِقِ وَرِيحُهُ أَطْيَبُ مِنَ الْمِسْكِ وَكِيزَانُهُ كَنُجُومِ السَّمَاءِ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلاَ يَظْمَأُ بَعْدَهُ أَبَدًا »[١] **ژباړه:** زما حوض د يوې مياشتې په اندازه فاصله لري. زاويې يې ټولې سره برابرې دي. اوبه يې له سپينو زرو څخه ډېرې سپينې دي. بوی يې له مشکو زيات خوږ دی. لوښي يې دومره زيات او داسې ځلېدونکي دي لکه د آسمان ستوري، هر څوک چې لدې حوض څخه اوبه وڅښي هېڅکله به تږی نه شي.

په حوض باندې د ايمان حکم

په حوض باندې ايمان او يقين لازم دی. هغه څوک چې حوض مني، د ثواب مستحق ګرځي او هغه څوک چې له حوض څخه منکر شي، بدعتي او فاسق دی.

څوک له حوض څخه محرومېږي؟

امام بخاري (رح) له حضرت انسؓ څخه روايت کوي چې نبي کريمﷺ وفرمايل: «لَيَرِدَنَّ عَلَيَّ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِي الْحَوْضَ حَتَّى عَرَفْتُهُمْ اخْتُلِجُوا دُونِي فَأَقُولُ أَصْحَابِي فَيَقُولُ لَا تَدْرِي مَا أَحْدَثُوا بَعْدَكَ»[٢] **ژباړه:** خامخا به زما ځينې اصحاب زما خواته د حوض (غاړې ته) راشي، چې زه به يې پېژنم. بيا به له ما څخه وګرځول شي، نو زه به وايم دا زما ملګري دي، نو و به وايي: ته نه پوهېږې چې دوی له تا وروسته څه چارې (په دين کې) راپيدا کړې وې.

همدارنګه په يو بل حديث شريف کې چې اسماء بنت أبي بکر صديق رضي الله تعالی عنهما روايت کړی، رسول اللهﷺ فرمايلي دي: «إِنِّ عَلَى الْحَوْضِ حَتَّ أَنْظُرَ مَنْ يَرِدُ عَلَيَّ مِنْكُمْ وَسَيُؤْخَذُ أُنَاسٌ دُونِى فَأَقُولُ يَا رَبِّ مِنِّى وَمِنْ أُمَّتِى. فَيُقَالُ أَمَا شَعَرْتَ مَا عَمِلُوا بَعْدَكَ وَاللَّهِ مَا بَرِحُوا بَعْدَكَ يَرْجِعُونَ عَلَى أَعْقَابِهِمْ»[٣] **ژباړه:** زه به په حوض باندې يم او ګورم به چې له تاسو

---

١ – رواه مسلم.

٢ – رواه البخاري.

٣ ـ رواه مسلم

څخه څوك ماته راځي؟ او ز ما له مخې به ځينې خلك وګرځول شي، نو زه به وايـم، اې الله ﷻ! دا زما او زما له امت څخه دي، نو وبه ويل شي، آيا ته خبر نه يې په هغـه څـه چې دوی له تا څخه وروسته كول؟ زما دې په الله تعالی قسم وي چې دوی له تا څخه وروسته تل په خپلو پوندو باندې بېرته ګرځېدل.

نو هر هغه څوك چې د الله تعالی له دين څخه واوړي او يـا پـه ديـن كـې نـوی شـی پيـدا كړي هغه به د نبي كريمﷺ له حوض څخه وشړل شي او هېڅكله به لـه دې حـوض څخـه اوبه ونه څښي.

پوښتنې:

١. حوض تعريف كړئ.
٢. د حوض د اثبات دلايل ذكر كړئ.
٣. په حوض باندې د ايمان حكم بيان كړئ.
٤. څوك حوض ته نه پرېښودل كېږي؟

د صراط پل

کله چې د حشر په ميدان کې له انسانانو سره حساب او کتاب وشي، ملائکې به د الله‌تعالی په امر سره د دوی د تېرېدلو لپاره د دوزخ په ملا باندې پل کېږدي او دوی به پرې تېرېږي.

د صراط تعريف

صراط د ژبې له مخې لويې لارې ته وايي او په اصطلاح کې: د هغه پُل څخه عبارت دی چې د ټولو خلکو لپاره به د قيامت په ورځ پر جهنم باندې اېښودل کېږي. نيکان به پرې تېرېږي او بدان به ورڅخه په جهنم کې لوېږي.

کله چې له انسانانو سره د محشر په ميدان کې محاسبه وشي، نو وروسته به الله ﷻ ملايکو ته امر وکړي چې د جهنم په ملا باندې پُل کيږدئ. بندګانو ته به حکم وشي چې د پل څخه تېر شي، پر پل تېرېدل د بنده په عمل پورې اړه لري،که د چا عمل ښه (نېک) وي هغه به ورڅخه په ډيره اسانۍ تېرېږي او که د چا عمل بد وي هغه به ورڅه په ډيره سختۍ تېرېږي او يا به په جهنم کې لوېږي.

د صراط د پُل د اثبات دليل

د صراط پُل او وربانديې تېرېدل په قرآنکريم، نبوي احاديثو او د امت په اجماع سره ثابت دي.

أ- **قرآن کريم:** الله ﷻ فرمايلي دي: ﴿وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا﴾ [مريم: ٧١]

ب-ژباړه: نشته هيڅوک له تاسې څخه مګر دا چې جهنم ته به وارديږي.

ځينو مفسرينو د ورود ترجمه په عبور کړې او ويلي يې دي چې ټول خلک به يو ځل د قيامت په ورځ د صراط په پُل تېرېږي.

ت- **حديث شريف:** په ګڼو احاديثو کې د صراط د پل يادونه شوې ده، لکه چې پيغمبر ﷺ فرمايي: ﴿وَيُضْرَبُ جِسْرُ جَهَنَّمَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَكُونُ أَوَّلَ مَنْ يُجِيزُ وَدُعَاءُ الرُّسُلِ يَوْمَئِذٍ اللَّهُمَّ سَلِّمْ سَلِّمْ﴾[1]

١_ صحيح البخاري ت – (١٦ / ٤١٩). صحيح مسلم – (١ / ١١٢)

ژباړه: او بیا به پر جهنم پل وتړل شي. پیغمبرﷺ وفرمایل: نو زه به اول هغه څوك یم چې په پُل به تېر شم او ټول پیغمبران به په دغه وخت کې دا دعاء لولي: ای الله سلامتي غواړو، ای الله سلامتي غواړو.

ج ـ د اهل سنت او جماعت ټولو علماوو په دې اجماع کړې چې د صراط پل حق دی.

د صراط د پل صفت

په قران کریم کې د صراط د پل ذکر په اجمالي توګه شوی دی خو په احادیثوکې د صراط د پُل په اړه پوره او کره معلومات ذکر شوي دي.

لنډیز یې دا دی چې هېڅوك هم په پله باندې د هغه د پلن والي او پوخوالي له کبله نه شي تېرېدای، بلکه څوك چې ورباندې تېرېږي هغه به د خپل نېك عمل او د الله تعالی دتوفیق له امله ورباندې تېرېږي.

د صراط په پُل د تېرېدونکوحال

د صراط په پل تېرېدونکي انسانان به د خپلو ښو او بدو عملونو په اعتبار سره په یو شان نه وي. څوك به پرې ډېر تیز د برېښنا په شان تېرېږي. څوك به پرې دتیز باد په شان تېرېږي. څوك به د ښه ځغلنده آس په شان پرې تېرېږي. څوك به پرې په منډه تېرېږي. څوك به پرې لږ ژر تېرېږي. څوك به د عادي حالت په شان پرې تېرېږي. خو ځینې نور بد عمله انسانان به د صراط په پله په چنګکونو کې ونښلي او سر کښته به په جهنم کې ورغورځېږي.

د صراط په پُل ایمان درلودل

موږ په دې کلك ایمان لرو چې د قیامت په ورځ به الله ﷻ د دوزخ په منځ باندې د صراط پُل ږدي او انسانان به پرې تېرېږي او دا یوحقیقي پل دی چې الله ﷻ ته یې پوره کیفیت معلوم دی.

پوښتنې:

۱. د صراط لغوي او اصطلاحي معنا ذکر کړئ.
۲. په قیامت کې به تر ټولو لومړی څوك د صراط پر پُل تېرېږي؟
۳. د صراط پُل به په کوم ځای کې ایښودل کیږي؟
٤. د صراط پُل به حقیقي وي اوکه مجازي؟

جنت

لکه چې ومو لوستل الله ﷻ به انسانان ژوندي را پاڅوي اوهر یو انسان ته بـه خپلـه عملنامـه په لاس کې ورکړل شي. عملونه به یې وتلل شي. د چا د عملونو تله چې درنده شـوه هغـه به سرلوړی جنت ته ځي.

د جنت تعریف

جنت په عربي ژبه کې هغه پراخه باغ تـه ویـل کـېږي چـې ځمکـه یـې پـه ډول ډول ونـو پوښل شوې وي. په شرع کې د هغه کور څخه عبارت دی چې الله ﷻ د مؤمنانو لپاره تیـار کړی، په ډول ډول نعمتونو ښکلی شوی دی او د تل لپاره به هلته اوسېږي.

د تعریف شرح

د جنت لفظ په عربي ژبه کې په مختلفو معناګانو استعمال شـوی دی، لکـه هغـه ځیـز چـې لـه سترګو څخه پټ وي. هغه باغ او باغچه چې پـه کـې رنګـا رنـګ بـوټي او مېوه لرونکـې ونـې وي او په سیورو یې د ځمکې مخ پوښلی وي، خـو د عقایـدو پـه علـم کـې جنـت پـه آخـرت کې لـه هغـه کـور څخـه عبـارت دی چې ډول ډول نعمتونـه بـه پـه کـې وي او الله ﷻ د هغـو خلکو لپاره تیار کړی دی چې په الله ﷻ او د هغـه پـه ملایکـو، رسـولانو، کتـابونو او د آخـرت په ورځ کلك ایمان لري، په دنیا کـې یـې خپلـې نفسـي غوښـتنې نـه دي منلـې د الله او د هغـه د پیغمبر ﷺ په لارښوونه ژوند تېروي. جنـت ډیـر نومونـه لـري، لکـه د سـلامتیا کـور، د دایمـي استوګنې ځای، د ورتللو ځای، فردوس، د نعمتونو کور او داسې نور.

د جنت د اثبات دلایل

قرآن کریم

الله ﷻ د جنت د پیدایښت په اړه فرمایلي دي: ﴿أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ﴾ [آل عمران: ۱۳۳]

ژباړه: (هغه جنت) چې تیارکړای شوی دی د پرهېزګارانو لپاره.

په بـل آیـت کـې الله تعـالی فرمـایي: ﴿سَابِقُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ﴾ [الحدید: ۲۱]

ژباړه: د خپل ښښتن له لوري ښښني ته (هڅه وکړئ)یو له بل څخه مخکښې شئ او د هغه جنت خوا ته چې، د هغه پراختیا د ځمکې او آسمانونو په څېر ده او د هغه چا لپاره تیار کړای شوی دی چې په الله ﷻ او د هغه پر پیغمبرانو یې ایمان راوړی وي.

حدیث

په بې شمیره احادیثو سره د جنت وجود ثابت دی.

نبي کریم ﷺ په یو حدیث شریف کې فرمایلي دي: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ «قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَعْدَدْتُ لِعِبَادِيَ الصَّالِحِينَ مَا لاَ عَيْنٌ رَأَتْ وَلاَ أُذُنٌ سَمِعَتْ وَلاَ خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ».(۱)

ژباړه: ابوهریره ﷺ له رسول الله ﷺ څخه روایت کوي چې الله ﷻ فرمایلي دي: ما د خپلو نېکو بنده ګانو لپاره داسې نعمتونه تیارکړي دي چې نه سترګو لیدلي، نه یې غوږونو صفت اوریدلی او نه یې کوم انسان په زړه کې تصورکړی دی.

له پورتني حدیث څخه په ډاګه معلومیږي چې جنت اوس هم موجود دي.

جنتیان

جنت د پرهیزګارانو، نیک عملو، ریښتینو، دالله تعالی او د هغه د رسول ﷺ د تابعدارانو، په ایمان د استقامت د خاوندانو، الله ﷻ ته د نیژدې کسانو او د هغو خلکو ځای دی، چې د الله تعالی حکمونو ته غاړه ږدي، او له نواهیو څخه یې ځان ساتي.

جنت ته د جنتیانو تلل

جنتیان به جنت ته خوشحاله او سپاره ډلې ډلې روان وي.الله ﷻ فرمایلي دي: ﴿يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفْدًا﴾ [مریم: ۸۵] **ژباړه:** او یاده کړه [ای محمده] هغه ورځ چې را جمع به کړو موږ پرهیزګاران د الله ﷻ حضور ته په داسې حال کې چې ډلې ډلې به (په سپرلیو سپاره) وي.

حضرت علي ﷺ فرمایي: چې دوی به پیاده نه بول کیږي، بلکې دوی به په داسې سپرلیو سپاره وي چې مخلوقاتو به هغه سپرلی نه وي لیدلي.(۲)

---

۱ - صحیح مسلم

۲ـ تفسیر الطبري – (۱۸ / ۲۵۴)

په جنت ایمان لرل

پدې باندې عقیده درلودل لازم دي چې جنت د نورو مخلوقاتو څخه مخکې الله ﷻ پیداکړی دی، او اوس هم موجود دی، تل به وي، او هیڅ فنا نه لري.[1]

پوښتنې:

۱. جنت تعریف کړئ.

۲. د جنت د اثبات دلائل بیان کړئ.

۳. جنت د کومو خلکو ځای دی؟

٤. جنت ته به جنتیان څرنګه بیول کېږي؟

۵. په جنت باندې د ایمان حکم بیان کړئ.

کورنی دنده:

زده کوونکي دې د جنت د توصیف او هغو عملونو چې جنت ته د تللو لامل ګرځي یوه مقاله ولیکي.

۱_ الفقه الأکبر – (۱ / ٦٣)، العقیدة الطحاویه – (۱ / ٥١)

جهنم (دوزخ)

کله چې الله ﷻ ټول انسانان له قبرونوڅخه را پورته کړي، هر انسان ته به خپله عملنامه ورکړل شي او د مسلمانانو عملونه به وتلل شي، نو نه منونکي او بد عمله خلك به دوزخ ته ځي.

د جهنم تعریف: جهنم دکندي معنا لري او په شرع کې جهنم د هغه اور نوم دی چې الله ﷻ دکافرانو اوگناهکارو مسلمانانو د عذابولو لپاره پیدا کړی دی.[1]

د تعریف شرح

جهنم له هغه اور څخه عبارت دی چې الله تعالی دکافرانو، مشرکانو، د پېغمبرﷺ د رسالت د منکرینو، او د گناهکارانو مؤمنانو لپاره پیداکړی دی. جهنم دکافرانو لپاره ابدي ځای دی، او گناهکار مؤمنان به په کې د خپلو گناهونو او جرمونو په اندازه پراته وي او بیا به ورڅخه راوېستل کېږي. جهنم ډېر نومونه لري لکه: لظی، حطمه، سعیر، سقر، جحیم، هاویه او هم زیاتې طبقې او درجې لري چې یوه له بلې څخه سخته او هلاکوونکې دی.

د دوزخ د اثبات دلایل

الله تعالی په قرآن کریم کې د دوزخ په اړه فرمایلي دي: ﴿فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ﴾ [البقرة: ٢٤]

ژباړه: له هغه اور څخه ووېرېږئ چې د هغه خس(د سون توکي) به انسانان اوکاڼي وي چې د حق د منکرانو لپاره تیارکړای شوی دی.

په بل آیت کې الله تعالی فرمايي﴿وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ﴾ [آل عمران: ١٣١] **ژباړه:** (ځانونه له هغه اور څخه وساتئ چې د کافرانو لپاره تیار شوی دی)

همدا راز په بې شمېره احادیثو کې د دوزخ یادونه شوې او ټول امت یې په شتون اجماع کړې.

١_ مفردات الفاظ القرآن للراغیب الاصفهاني (١ / ٢٠١)، القاموس الفقهي – (١ / ٧٢)

جهنميان (دوزخيان)

جهنم د کافرانو، منافقانو، مجرمانو، سرکښانو، ظالمانو، گمراهانو، د آخرت په مقابل کې د دنيا خوښوونکو، بد عملو او د هغه چا ځای دی چې د الله ﷻ او د هغه له رسول ﷺ سره دښمني لري او يا يې له اوامرو څخه سرغړونه کوي او د حق لارې ته نه راگرځي.

جهنم ته د دوزخيانو وړل

ځيني خلک به جهنم ته پړمخې مخونو وړل کيږي. له رسول الله ﷺ څخه يوه صحابي پوښتنه وکړه چې څرنگه به دوی په مخونو وړل کيږي؟ پيغمبر ﷺ ورته وفرمايل: هغه ذات چې دوی په پښو بېولای شي په دې هم قادر دی چې په مخونو يې يوسي.[1]

جهنميان به د شارويو په شان رمې رمې شړل کيږي او له هر لوري څخه به ملايکې ورباندې آوازونه کوي. الله ﷻ فرمايي: ﴿وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى جَهَنَّمَ زُمَرًا﴾ [الزمر: ٧١] **ژباړه:** شړل کيږي هغه کسان چې کافران شوي دي طرف د دوزخ ته ډلې ډلې.

په بل آيت کې الله تعالی فرمايي: ﴿يَوْمَ يُدَعُّونَ إِلَى نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا﴾ [الطور: ١٣]

ژباړه: په کومه ورځ چې دوی به په ټېلو ټېلو د جهنم د اور خواته بوتلل شي.

او مخکې له دې چې جهنم ته داخل شي د جهنم داسې آواز به واوري چې د دوی د غوږونو پردې به څيرې کړي، اوزړونه به يې په سخته ويره او هيبت کې پرېوزي. الله ﷻ فرمايي: ﴿إِذَا رَأَتْهُم مِّن مَّكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظًا وَزَفِيرًا﴾ [الفرقان: ١٢]

ژباړه: هغه اور چې کله له ليرې نه دوی ويني، نو دوی به د هغه د غضب او تاو آوازونه واوري.

او هم به ډير زيات تږي وي. الله ﷻ فرمايي: ﴿وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَى جَهَنَّمَ وِرْدًا﴾ [مريم: ٨٦]

ژباړه: او مجرمان به د تږو شارويو په شان د دوزخ لورې ته وشړو.

همدارنگه کله چې دوزخيان جهنم ته بوول کيږي دوی به ړانده شي هيڅ به نه ويني، هم به گونگيان شي ژبې به يې نه چليږي، او هم به کاڼه شي هيڅ به نه اوري. الله تعالی فرمايلي دي: ﴿وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى وُجُوهِهِمْ عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّا﴾ [الإسراء: ٩٧]

ژباړه: راجمع به کړو دغه خلک موږ د قيامت په ورځ پرمخونو (پړ مخې)، په داسې حال کې چې ړانده، گونگيان اوکاڼه به وي.

---

[1] تفسير الطبري ١٩\٢٦٨

او کله چې جهنم ته وړل کېږي ډېر د ذلت او خوارۍ په حالت کې به وړل کېږي.

الله تعالی فرمايي: ﴿قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَى جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ﴾ [آل عمران: ١٢]

ژباړه: (ای محمده!) کومو خلکو چې ستا د دعوت له منلو نه انکار کړی دی، هغوی ته ووايه! هغه وخت نږدې دی چې تاسې به مغلوب شئ د دوزخ لوري ته به په منډو منډو ور وستل شئ او دوزخ ډېر بد استوګنځی دی. او بل ځای الله ﷻ فرمايي: ﴿فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا﴾[مريم: ٦٨]

ژباړه: ستا په رب قسم چې موږ به هرو مرو دوی ټول او له دوی سره شيطانان هم ترلي راولو بيا به يې د دوزخ چار چاپېر سر ښکته په ګونډو را حاضر کړو.

او دا د ذلت ډېر بد حالت دی چې الله ﷻ تصوير کړی دی.

کله چې دوی د جهنم خواته ور وستل شي او د اور وېروونکی حالت ووينې، نو ډېر زيات به پښېمانه شي او د دې ارمان به وکړي چې کاشکې يوځل بيا دنيا ته بوول شوي وای تر څو ايمان مو راوړی وای، خو له اور څخه به خلاصون نه مومي. الله ﷻ فرمايي: ﴿وَلَوْ تَرَى إِذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾.

[الأنعام: ٢٧] **ژباړه:** کاشکې تا د هغه وخت حالت ليدلی وای چې دوی د دوزخ په غاړه ودرول شي، په دې وخت کې به دوی ووايي: کاشکې موږ دنيا ته يوځل بيا لېږل شوي وای، نو د خپل رب نښانې به مو دروغ نه ګڼلې او ايمان به مو راوړی وو.

په جهنم (دوزخ) د ايمان حکم

د دوزخ په شتون عقيده درلودل فرض دي او منکر يې د اسلام له دايرې څخه بهر ګڼل کېږي.[1]

پوښتنې:

١. جهنم تعريف کړئ.
٢. د دوزخ د اثبات دلايل بيان کړئ.
٣. دوزخ د کومو خلکو ځای دی.
٤. کوم عملونه دوزخ ته د داخلېدو لامل کېږي؟
٥. دوزخيان به څرنګه دوزخ ته بېول کېږي؟
٦. په دوزخ باندې د ايمان حکم بيان کړئ.

١ــ الفقه الأكبر - (١ / ٦٣)، العقيدة الطحاويه - (١ / ٥١)

د ایمان نواقض (۱)

اکبر شرک

شرک د انسان د هلاکت لامل او تر ټولو لوی ظلم دی. شرک هغه گناه ده چې الله تعالی یې نه ببښي.

د شرک تعریف

شرک په لغت کې حصې او برخې ته ویل کېږي چې په گډون، سیالۍ او شراکت باندې یې هم اطلاق شوی دی او په اصطلاح کې له الله تعالی سره په ذات، صفاتو، تصرفاتو او عبادت کې شریک پیدا کولو ته شرک ویل کېږي.

۱. **په ذات کې شرک:** لکه څوک چې دوه خدایان ومني.

۲. **په صفاتو کې شرک:** لکه څوک چې د الله تعالی د صفاتو په څېر نورو مخلوقاتو ته صفات ثابت وګڼي، له اسبابو پرته څوک په غیبو عالم وګڼي، د هغه تعالی په ډول بل څوک قادر او سمیع وګڼي او یا په صفاتو کې تمثیل یا تکییف وکړي.

۳. **په تصرفاتو کې شرک:** دې ته وایي چې له اسبابو پورته متصرف د کار جوړوونکی او د حاجت پوره کوونکی یا مشکل کشا له الله تعالی پرته بل څوک وګڼل شي.

٤. په عبادت کې شرک دې ته وایي چې له الله تعالی سره بل چا ته د بندګۍ سر ټیټ کړای شي، د الله تعالی په څنګ کې یې طاعت، ستاینه، یاتعظیم په دې بنیاد وشي چې په غیبي قدرت سره دګټې او زیان واکمن دی.

د شرک ډولونه

شرک په دوه ډوله دی: ستر شرک (الشرك الأکبر) او کوچنی شرک(الشرك الأصغر).

ستر شرک چې له الله تعالی سره څوک سیال ونیول شي، داسې عبادت یې وشي لکه د الله تعالی، دا ډول شرک انسان له اسلام څخه باسي، ټول عملونه یې لـه منځه وړي او که په دې شرک مبتلا شخص له توبې پرته ومري، نو د تل لپاره به په دوزخ کې وي.

د قرآن کریم د هدایاتو له استقراء څخه معلومیږي چې ستر شرک په څلور ډوله دی: په دعاء او بلنه کې شرک، په نیت او قصد کې شرک، په طاعت کې شرک او په محبت کې شرک، چې په لاندې توګه بیانیږي:

۱ـ د دعاء او بلنې شرك: دا ځكه چې دعاء د عبادت لـه مهمـو ډولونـو څخه ده. رسـول اللهﷺ فرمايلي: (الدعاء هـو العبـادة)[1]، د حـديث شـريف ژبـاړه؟ دعـا عبـادت ده. الله تعالى فرمـايي: ﴿وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ﴾ [غافر: ٦٠] **ژباړه:** او ستاسو څښتن وايي ما رابلئ، بلنه مو قبلوم. يقينا هغه كسان چې زما له عبادت څخه په لويی مخ اړوي، ژر به جهنم ته د ذلت په حال كې ننوزي.

څرنگه چې دعاء عبادت دی، له الله تعالى بل چا ته يې اړول شرك گڼل كېږي. الله تعالى فرمايي: ﴿وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ﴾ (المؤمنون: ١١٧) **ژباړه:** او څوک چې له الله تعالى سره بـل خـدای رابلـي سـره لـه دې چـې هيڅ دليل (په دې كاركې) نه لري، نـو دده حساب يـوازې د ده لـه څښتن سـره دی، بـې شكه كافران برى نه مومي.

همـدا راز فرمـايي: ﴿فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ ﴾ (العنكبوت: ٦٥) **ژباړه:** كله چې دغه خلكك په بېړۍ كښې سپرېږي نو د الله تعالى نه په خالص اعتقاد سره دعـا غـواړي، بيـا كلـه چـې اللهﻷ دوی وژغـوري (وچـې تـه يـې راولي) نو ناڅاپه دوی بيا په شرك كولو لاس پورې كړي.

له دې څخه په ډاگه څرگندېږي چې له الله تعالى پرته د بل چا رابلل او له اسبابو پورته لـه بل چا څخه مرسته غوښتل شرك دی.

۲ـ د نيت او قصد شرك: دا شرك دې ته وايي چې خاوند يې په خپلو ديني اعمالو سره يوازې دنيوي مقاصدو ته ځان رسول وغواړي او په كلي توگه يې موخه د ځان ښـودنه او رياء وي، د منافقانو په دود د الله تعالى رضا ښخي ونه غواړي. داسـې شـخص هـم پـه سـتر شرك كې غورځېدلی.

الله تعـالى فرمـايي: ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ۝أُولَئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ [هود: ۱۵، ۱۶] **ژباړه:** كوم خلك چې (يوازې) د همدې دنيا د ژوند او د هغې د ښكلاو غوښتونكي وي، د هغو د كړو وړو ټوله ميوه موږ همدلته وركـوو او پـه دې كـې لـه هغـو سره هېڅ كمی نه كېږي، خو په آخرت كې د دغه راز خلكو لپاره له اوره پرته نـور څه

---

۱ – رواه احمد والترمذی

نشته (هلته به معلومه شي) څه چې هغوی په دنیا کې کړیدي هغه ټول خاورې ایرې شول او اوس د هغو ټول کړه وړه محض باطل دي.

۳ـ د طاعت شرک: هغه شرک ته وايي چې يو څوک د حرامو او حلالو په هکله د الله تعالی د دين په خلاف د مخلوق ومني او په زړه کې دا وانګېري چې مخلوق د حلالو د تحريم او يا د حرامو د تحليل واک لري.

الله تعالی د نصاراوو په هکله فرمايي: ﴿اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ (التوبة: ۳۱). **ژباړه:** دوی خپل عالمان او روحانيون له الله ﷻ پرته خپل اربابان نيولي دي او همدغه راز مسيح ابن مريم هم. په داسې حال کې چې دوی ته له يو معبود نه پرته د بل هيڅ د بنده ګۍ کولو حکم نه وو ورکړې شوی، هغه ذات چې له هغه پرته بل هيڅوک د عبادت وړ نشته، پاک دی له هغو مشرکانه خبرو څخه چې دوی يې کوي.

۴ـ د محبت شرک: هغه شرک چې يو څوک له الله تعالی پرته بل چا سره داسې مينه ولري چې د هغه د لوی ګڼلو له کبله د عبوديت او عاجزۍ سر ورته ښکته کړي، سره له دې چې د اجلال او تعظيم لپاره يوازې الله تعالی ته په مينه د عاجزۍ سر ښکته کېږي او عبادت يې کيږي.

الله تعالی فرمايي: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ﴾ (البقرة: ۱۶۵). **ژباړه:** ځينې خلک داسې دي چې له الله ﷻ نه پرته نور د هغه سيالان ګرځوي او پر هغو داسې مين دي لکه چې څنګه له الله ﷻ سره مينه لرل ښايي. په داسې حال کې چې ايمان لرونکو ته تر هر چا زيات الله تعالی ګران وي.

د اکبر شرک حکم:

د دې ډول شرک خاوند مشرک بلل کېږي، د ابد لپاره به په دوزخ کې وي، هيڅکله له دوزخ څخه نه ايستل کېږي او د هيڅ شفاعت کوونکي شفاعت د ده په حق کې نه قبليږي.

پوښتنې:

۱. شرک تعریف کړئ.
۲. شرک په څو ډوله دی؟
۳. اکبر شرک په څو ډوله دی؟
٤. آیا مشرک ته الله تعالی ببښنه کوي؟
۵. په نیت او قصد کې شرک څه ته وایي؟
٦. د دعاء او بلنې شرک څه شی دی؟
۷. د اکبر شرک حکم بیان کړئ.

کورنۍ دنده:

زده کوونکي دې د اکبر شرک په اړه یوه مفصله مقاله ولیکي.

اصغر شرک

د اکبر شرك ډولونه او حکم مو په مخکې لوست کې ولوست. په دې لوست کې د اصغر شرك تعريف او ډولونه لولو.

د اصغر شرك تعريف

اصغر شرك هغه ګناه ده چې الله تعالی په قرآن کریم او یا نبي کریمﷺ په خپلو مبارکو احاديثو کې د زجر او تهديد له امله د شرك په نامه سره ياد کړي دي، خو هغه شرك نه دی چې له اسلام څخه د وتلو لامل وګرځي او يـوازې هغـو ګناهونو تـه د شـرك نسبت کولای شو چې شارع په شرك سره نومولي وي، چې په دوه ډوله دی:

١. **ښکاره شرك:** دا شرك په الفاظو او افعالو کې منځ ته راځي.

أ. **الفاظ:** لکه، له الله تعالی پرته په بل شـي سـوګند (قسم) خـوړل، ابـن عمر رضـي الله تعالی عنهما فرمايلي دي چې له الله تعالی پرته په بل شي سوګند مه کوئ، ځکه ما لـه رسول اللَّه صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ څخه اورېدلي چې فرمايل يې: «مَنْ حَلَفَ بِغَيْرِ اللَّهِ فَقَدْ كَفَرَ وَأَشْرَكَ»[١] **ژباړه:** هغه څوك چې له الله تعالی پرته په بل شي قسم وخوري يقيناً کافر او مشرك شو.

ب. **افعال:** لکه د ځينو نـاروغيو د درملنې لپاره لـه هغو شيانو څخه ګټه اخيستل چې الله تعالی هغه د دفعه کولو اسباب نه وي معرفي کړي. لکه څرنګه چې نبي کـريمﷺ فرمايلي دي: «مَنْ عَلَّقَ تَمِيمَةً فَقَدْ أَشْرَكَ»[٢] **ژباړه:** هر څوك چې (پخپله يـا د ماشـومانو او يا د حيوان په غاړه کې) يو څه شی ځوړند کړي، يقيناً چې ده د شـرك کـار تـر سره کړ.[٣]

٢. **خفي شرك:** په نيتونو او ارادو کې شرك ته خفي شـرك ويـل کـېږي، لکـه: ريـاء. رياء دې ته ويل کېږي چې يو څوك نيك کار د دې لپاره تر سره کړي چې خلك

---

١ – مسند أحمد – (١٠ / ٢٤٩)

٢ – مسند أحمد – (٢٨ / ٦٣٧)

٣ – هغه شيان چې د جاهليت په وخت کې مروج وو او مشرکانو به د خپلـو ماشـومانو ياحيواناتو پـه غـاړه کـې د دې لپـاره ځوړندول چې نظر نه شي. د هغو ټولو شيانو ځوړندول حرام دي، لکه: کونجکې، مرئ، بندونه، ګوجر او داسې نور.

يې ووېني او بيا ووايي چې فلانی ډېر ښه سړی دی او د ده مدحه وکړي. الله تعالی په دې اړه فرمايلي دي: ﴿فَمَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾ [الكهف: ١١٠] **ژباړه:** نو څوک چې له خپل پروردګار سره د يو ځای کېدو په هيله وي هغه ته په کار دي چې ښه عمل وکړي او په بنده ګۍ کې له خپل رب سره بل څوک شريک نه کړي.

نبي کريمﷺ فرمايلي دي: «إِنَّ أَخْوَفَ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمُ الشِّرْكُ الأَصْغَرُ» ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ ، وَمَا الشِّرْكُ الأَصْغَرُ؟ قَالَ: «الرِّيَاءُ»[1] **ژباړه:** يقيناً چې زه په تاسو باندې له ټولو شيانو څخه زيات له اصغر شرک څخه وېرېږم. صحابه وو پوښتنه وکړه، اې د الله رسوله! اصغر شرک څه شی دی؟ رسول اللهﷺ وفرمايل: رياء.

د اصغر شرک حکم

اصغر شرک له اسلام څخه د وتلو لامل نه دی، خو د اکبر شرک لپاره وسيله ده او خاوند ته يې د مشرک نسبت نه کېږي.

فعاليت: زده کوونکي دې د اکبر شرک او اصغر شرک د حکمونو په اړه يو له بل سره مباحثه وکړي.

پوښتنې:

١. اصغر شرک تعريف کړئ.
٢. د اصغر شرک څو مثالونه بيان کړئ؟
٣. اصغر شرک په څو ډوله دی؟
٤. ښکاره شرک په څو ډوله دی؟
٥. د اصغر شرک حکم بيان کړئ.

١ - المعجم الكبير للطبراني - (٤ / ٣٣٨)

د ایمان نواقض[۲]

ستر کفر

لکه څرنگه چې شرك سخت ناوړه عمل، له توحید سره منافي او د توحید له نواقضو څخه دی، همدارنگه کفر هم له ایمان سره منافي او د ایمان له نواقضو څخه دی.

د کفر تعریف

کفر په لغت کې پټولو ته وايي او د عقایدو د علم په اصطلاح کې د ایمان ضد گڼل کېږي، یعنې په الله تعالی او د هغه په رسول باندې ایمان نه لرل، یا د هغوی له لارښوونو څخه انکار کول او نه منل کفر دی. که دغه نه ایمان راوړل یې د دروغ گڼلو له امله وي او یا یوازې په هغه کې د شك، تردید، حسد، کبر او یا ځینو نورو نفسي غوښتنو له امله وي، ټول کفر دی.

د تعریف شرح

د عقایدو د علم په اصطلاح کې په الله تعالی او په هغه شریعت چې د ده رسول راوړی دی، ایمان نه درلودل، یا پر ځینو هغو شیانو باندې چې ایمان راوړل پرې فرض دي، ایمان راوړل او له ځینو نورو څخه یې انکار کول، که یې دروغ وگڼي او یا شك پکې وکړي او یا د حسد، کبر او یا ځینو نورو نفسي غوښتنو له امله له الهي لارښوونو څخه مخ واړوي، ټول کفر گڼل کېږي. ایمان داسې یو حقیقت دی چې تجزیه نه قبلوي. داسې نشي کېدای چې په ځینو یې ایمان راوړي او له ځینو نورو څخه یې منکر شي.

د کفر ډولونه

کفر په دوه ډوله دی:

۱. اکبر کفر (لوی کفر).

۲. اصغر کفر (کوچنی کفر).

لومړی: اکبر کفر: دا کفر د ایمان ضد دی.

اکبر (لوی) کفر په پنځه ډوله دی:

۱. **د دروغ ګڼلو کفر:** د الله تعالی انبیاوو ته د دروغجنو نسبت کول کفر دی. هر څوک چې د الله تعالی انبیاء، په هغه څه کې چې د الله تعالی له لوري یې راوړي دي، دروغجن وګڼي هغه کافر شو، څکه الله تعالی فرمایلي دي: ﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْكَافِرِينَ﴾ (العنكبوت: ٦٨) **ژباړه:** له هغه چا نه به غټ ظالم څوک وي چې پر الله ﷻ باندې دروغ وتړي یا حق ته د دروغو نسبت وکړي چې کله هغه ته راوړل کېږي. آیا د دغسې کافرانو استوګنځی دوزخ نه دی؟

۲. **د انکار او ځان لوړ ګڼلو کفر:** دا په دې ډول چې د رسول په ریښتینوالي پوهېږي او په دې باندې یې یقین وي چې دغه رسول د الله تعالی له لوري په حقه سره راغلی دی، خو بیا هم د عناد او تکبر له امله د هغه اوامرو ته غاړه نه ږدي. الله تعالی فرمایلي دي: ﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ﴾ (البقرة: ٣٤) **ژباړه:** او کله چې موږ پرښتو ته امر وکړ چې د آدم په وړاندې سرونه په سجده ښکته کړئ، نو ټولو سرونه ښکته کړل، خو ابلیس انکار وکړ هغه د خپلې لویۍ په غرور کې اخته او د کافرانو له ډلې څخه شو.

۳. **شک، تردید او د رسول ﷺ په صدق د یقین نه کولو کفر:** دې کفر ته د ظن او ګومان کفر هم ویل کېږي، څکه الله تعالی فرمایلي دي: ﴿وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ قَالَ مَا أَظُنُّ أَنْ تَبِيدَ هَذِهِ أَبَدًا ۝ وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُدِدْتُ إِلَى رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلَبًا ۝ قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّاكَ رَجُلًا ۝ لَكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا﴾ [الكهف: ٣٥ - ٣٨] **ژباړه:** بیا هغه خپل باغ ته ننوت او د خپل نفس په حق کې تیری کوونکی شو، ویې ویل (زه دا نه ګڼم چې دغه شتمني او باغ به یو وخت فنا شي او زما باور نشته چې د قیامت ساعت به راشي بیا هم که کله د خپل رب حضور ته زما ورګرځېدل شول، نو هرو مرو به له دې نه هم زیات شاندار ځای ومومم، د هغه ګاونډي په خبرو اترو کې هغه ته وویل: آیا ته په هغه ذات کافر کېږې چې هغه ته له خاورې او بیا له نطفې څخه پیدا کړې او ته یې یو بشپړ سړی جوړ کړې؟ پاتې شوم زه، نو زما رب خو هماغه الله ﷻ دی او زه له خپل رب سره هېڅوک نه شریکوم.

٤. **د اعراض او مخ اړولو کفر:** له دې څخه مراد دا دى چې له دين څخه مخ واړوي، يعنې نه نبوي لاربښوونې اوري، نه په زړه كه څه التفات ورته كوي او نه ځان وربانـدې پوهـوي، څكـه الله تعـالى فرمـايلي دي: ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُنْذِرُوا مُعْرِضُونَ﴾ (الأحقاف: ٣) **ژباړه:** خو دغه كافران له هغه حقيقت څخه مخ اړوونكـي دي چـې دوى ته د هغه اخطار وركړ شوى دى.

٥. **د نفاق كفر:** له نفاق څخه دلته مراد نفاق په عقيده كې دى. په دې ډول چې په ظاهر كې خلكو ته ايمان ښكاره كوي او په باطن كې يې عقيده د كفر وي، څكه الله تعالى فرمايلي دي: ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴾ (المنافقون: ٣) **ژباړه:** دا هر څه له دې امله دي چې دوى ايمان راوړ بيا كافر شول له دې امله د دوى پر زړونو مهر ولګول شو اوس دوى په هيڅ نه پوهيږي.

د نفاق ډولونه

نفاق په دوه ډوله دى

أ. **عقيدوي نفاق:** دې نفاق ته ستر كفر ويل كيږي او له اسلام څخه د وتلو لامـل دى. دا نفاق په شپږ ډوله دى: د رسول تكذيب، يا د ځينو هغو شيانو تكذيب چې رسـولﷺ راوړي وي، له رسولﷺ سره كينه كول، يا له هغو شيانو سره كينه كول چې رسـولﷺ راوړي وي. د رسولﷺ د دين پـه ضـعيفه كيـدلو بانـدې خوښـي ښـكاره كـول، يـا د رسولﷺ له دين سره د مرستې بد ګڼل.

ب. **عملي نفاق:** دې نفاق ته اصغر كفر هم ويل كيږي. پـه دې بانـدې انسان د اسلام لـه دين څخه نه وځي خو بيا هم لويه ګناه ده، چې ځينې يې نبي كريمﷺ په دې حـديث كـې ذكـر كـړي دي: «أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا خَالِصًا وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْ نِفَاقٍ حَتَّى يَدَعَهَا إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ»[1] **ژباړه:** خلور شيان دي چې كه په چا كې دا ټول پيدا شول، نـو سـوچه منافق شو او كه په چا كې له دې خلورو شيانو څخه يـو پيـدا شـو، نـو پـه هغه كـې د نفاق له عادتونو څخه يو عادت پيدا شو، تر څو چې پرې ابښى يې نـه وي، كلـه چـې

---

١ - متفق عليه

خبرې کوي، نو دروغ وايي، کله چې تړون وکړي، بيا په هغې کې غدر کوي، کله چې وعده وکړي، نو وفا ورباندې نه کوي او کله چې شخړه کوي، نو کنځل کوي.

فعاليت: زده کوونکي دې د اکبر کفر د ډولونو لپاره مثالونه بيان کړي.

د ستر کفر حکم

د دې کفر خاوند کافر بلل کېږي له اسلام څخه وتلی، د تل لپاره به په دوزخ کې وي او د قيامت په ورځ د هيڅ شفاعت کوونکي شفاعت د ده په حق کې نه قبلېږي.

پوښتنې:

١. کفر تعريف کړئ.
٢. د کفر ډولونه کوم دي؟
٣. لوی کفر په څو ډوله دی؟
٤. نفاق په څو ډوله دی؟
٥. ايا عملي نفاق له اسلام څخه د وتلو لامل دی؟
٦. د ستر کفر حکم بيان کړئ.

نهم لوست

اصغر کفر

په مخکني لوست کې مو د اکبر کفر په اړه معلومات تر لاسه کړل. په دې لوست کې به د اصغر کفر د تعریف، ډولونو او حکم په اړه معلومات تر لاسه کړو.

د اصغر کفر تعریف

دا هغه ګناهونه دي چې شارع د زجر او تهدید له امله ورته د کفر نسبت کړی دی، خو د اکبر کفر (لوی کفر) حد ته نه دي رسېدلي او له اصل ایمان سره ضد او منافي نه دي، خو ایمان ضعیفوي. که چېرې د دې ګناهونو خاوند توبه ونه باسې، نو د الله تعالی په مشیت کې دی. که خوښه يې شوه عذاب ورکوي، خو د ابد لپاره په دوزخ کې نه پاتې کېږي او که خوښه يې شوه عفوه ورته کوي.

د اصغر کفر ډولونه

د اصغر کفر (کوچني کفر) ډولونه ډېر زيات دي، خو په لنډ ډول ويلای شو: هره هغه ګناه چې په شرعي نصوصو کې ورته د کفر نسبت شوی وي او د اکبر کفر (لوی کفر) او اکبر شرك حد ته نه وي، رسېدلي اصغر کفر (کوچنی کفر) ورته ويل کېږي.

د اصغر کفر مثالونه

په يو حديث شريف کې رسول الله ﷺ فرمايلي دي: «سِبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ وَقِتَالُهُ كُفْرٌ»[1] **ژباړه**: مسلمان ته کنځل کول فسق او وژل يې کفر دی. همدارنګه په يو بل حديث شريف کې، کله چې نبي کريم ﷺ په حجة الوداع کې خلکو ته نصيحت کولو، ويې فرمايل: «لاَ تَرْجِعُوا بَعْدِى كُفَّارًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ»[2] **ژباړه**: له ما خخه وروسته تاسو مه کافر کېږئ، چې ځيني له تاسو څخه د ځينو نورو غاړې وهي. په يو بل حديث

١ – صحيح مسلم – (١ / ٥٧)
٢ – صحيح مسلم – (١ / ٥٨)

شریف کې رسول الله ﷺ فرمایلي دي: «**اثْنَتَانِ فِي النَّاسِ هُمَا بِهِمْ كُفْرٌ الطَّعْنُ فِي النَّسَبِ وَالنِّيَاحَةُ عَلَى الْمَيِّتِ**»[1] **ژباړه:** په خلکو کې دوه عادتونه شته چې هغه کفر دی، یو نسب ته طعن (نسب بدلول) او بل په مړي باندې په چیغو ژړا کول.

د دې ډول کفر حکم

د دې ډول کفر خاوند ته نه د کافر نسبت کېږي او نه له اسلام څخه وځي، خو شارع یوازې د زجر او تهدید په اساس ورته د کفر نسبت کړی دی.

فعالیت:

زده کوونکي دې په خپلو منځونو کې د اصغر کفر د تعریف او ډولونو په اړه یو له بل سره مباحثه وکړي.

پوښتنې:

١. اصغر کفر تعریف کړئ.
٢. د اصغر کفر څو مثالونه ذکر کړئ.
٣. د اصغر کفر حکم بیان کړئ.

---

١ - صحیح مسلم - (١ / ٥٨)

بدعت

شيطان د انسان د گمراهى هڅه کوي، فاسقان په بې دينى بې لارې کوي او ديندارانو په دين کې افراط او د دين له پولو څخه تېريدو ته هڅوي، په دې توګه چې په دين کې نوې لارې چارې راپيدا کړي. په دين ناپوهه خلک بيا هغه د دين برخه ګڼي او د الله تعالى د اطاعت په موخه د الله تعالى په معصيت کې ډوب وي. که څېرې بيا دغه بدعت په عقيده کې را منځته شي نو د ايمان له نواقضو څخه ګڼل کېږي او د انسان ايمان له منځه وړي.
په دې لوست کې به بدعت وپېژنئ او د هغه د ناروا توب دلايل به له قرآن او سنتو څخه زده کړئ.

د بدعت تعريف

بدعت د ژبې له مخې نوي ايجادولو ته وايي او همدا راز نوي پيدا کړى شوي څيز ته هم ويل کېږي.
په شرعي اصطلاح کې په دين کې نوې چارې ايجادول چې د رسول الله ﷺ په زمانه کې اړتيا ورته وه او څه مانع هم شتون نه درلوده، خو له دې سره سره شريعت امر نه وي ور باندې کړى. د داسې چارو ايجادولو ته بدعت ويل کېږي.

د تعريف شرح

په تعريف کې درې مطلبونه بيان شوي دي:

١. بدعت په دين کې نوې چارې ايجادول دي، چې قرآن او سنت د هغو غوښتنه نه وي کړې، نو بدعت په دين کې رامنځته کېږي، په دنيوي چارو کې بدعت نه وي.

د ديني او دنيوي چارو تر منځ (په دې ځاى کې) توپير په دې سره کېږي، چې ديني چارې د اجر د طلب لپاره وي او دنيوي چارې خپل خپل اهداف لري.

٢. دې نويو چارو ته لکه چې اوس اړتيا ده، هغو ته به د رسول الله ﷺ په زمانه کې هم اړتيا وه او همدومره اړتيا بس ده چې دا نوى عمل يو ديني کار وګڼل شي، ځکه ديني کار بايد پلي شوى واى.

رسول الله ﷺ دين پوره را رسولى او ټول يې په عمل کې پلي کړى دى، خو هغه چارې چې د دين خدمت پرې کېږي، د رسول الله ﷺ په زمانه کې اړتيا ورته نه وه او اوس يې ګټه ښکاره ده. د داسې چارو ايجادول بدعت نه دى، لکه د صرف او نحو د علومو زده کول، ځکه د هغه مبارک په زمانه کې مسلمانان په قرآن او سنتو د صرف او نحو له کارولو پرته ښه پوهېدل، او اوس په عربو او عجمو کې هغه پخوانى سليقه پاتې نه ده، نو د قرآن او سنتو د پوهې لپاره د ژبې د علومو زده کړه اړينه ده.
همدا راز د مدرسو او پوهنتونونو جوړول او د دين د پياوړتيا او پايښت لپاره پراخه دولتي تشکيلات رامينځ ته کول، منظم قوانين جوړول او محاکم ايجادول دا ټول بدعت نه دي، ځکه دا د اوسنى زمانې اړتيا ده چې د رسول الله ﷺ په زمانه کې په دومره پراخه کچه ورته اړتيا نه وه.

۳. د رسول الله ﷺ په زمانه کې به د دې نويو چارو د کارولو په مخ کې خنډ نه وو او که په هغه زمانه کې يې په مخ کې خنډ وو، کارول يې ممکن نه وو، نو بيا يې د ګټې او اغېز د شتون په صورت کې کارول بدعت نه ګڼل کېږي، خو په دې شرط چې د دين له کوم بل اصل او حکم سره په ټکر کې نه وي. لکه له نوې تکنالوژۍ څخه د دين په ساتلو او خپرولو کې کار اخيستل، په جهاد کې د نويو وسلو کارول او په دعوت کې له راديو، تلويزيون، انټرنټ او د مطبعو له مشينونو څخه کار اخيستل. د دې ټولو څيزونو کارول د رسول الله ﷺ په زمانه کې د هغوی د نشتوالي له کبله ممکن نه وو.

فعاليت

۱. زده کوونکي دې د ديني او دنيوي چارو لپاره په خپل وار مثالونه بيان کړي او په دين کې د نويو لارو د جوړولو ريښتيني يا فرضي بېلګې دې وښيي.

۲. د دين ټينګول، امنيت راوستل، د ښوونې او روزنې، روغتيا او عدالت په ډګرونو کې هڅې عادتونه دي، که عبادتونه؟ د دين د اقامت لپاره دولتي تشکيلات ولې بدعت نه ګڼل کېږي، سره له دې چې د رسول الله ﷺ په زمانه کې به دې پراخه کچه تشکيلات او ادارې نه وې؟ په دې هکله بحث وکړئ.

په عقيده کې بدعت

علماوو په دې اتفاق کړی چې په عقيده کې بدعت حرام دی ځينې عقيدوي بدعتونه آن کفر ته رسېږي، چې د دين له ښکاره حکم څخه پکې انکار راشي او ټولو ديني علماوو هغه صريح کفر ګڼلی وي. لکه د مشرکانو دا قول چې قرآن حکايت ورڅخه کوي: ﴿وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَـٰذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَزْوَاجِنَا﴾ [الأنعام:۱۳۹] او دوی وايي: څه چې د دې څارويو په ګېډو کې دي، يوازې زموږ د نارينه وو لپاره دي او زموږ پر ښځو حرام کړی شوي دي.

د بدعت د نارواتوب دليلونه

ډېر نقلي او عقلي دليلونه د بدعت په نارواتوب دلالت کوي چې مونږ يې دلته له قرآن او سنتو څخه په ځينو مهمو او صريح دلايلو بسنه کوو.

قرآن کريم: الله تعالی فرمايي: ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾ [المائدة: ۳] **ژباړه:** نن ورځ مې ستاسو لپاره ستاسو دين کامل کړ، خپل نعمت مې پوره درکړ، او اسلام مې د دين په توګه درته غوره کړ.

څوک چې نوې چارې په دين کې پيدا کوي او هغه له دين څخه ګڼي، دی د رسول الله ﷺ په لاس راوړل شوی دين پوره نه ګڼي. د ده عمل دا معنا لري چې د دين

ځينې برخې هغه مبارك نه دي پوره كړي او هغه يې دپوره كيدو لپاره دې مبتدع ته پرې ايښې دي. نو دى د دې آيت په مدلول يا نه پوهيږي او يا ورڅخه انكار كوي، ځكه الله تعالى دين پوره ګڼلى او دى په هغه كې نورې چارې را پيدا كوي.

حديث: رسول الله ﷺ فرمايلي: «أُوصِيكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ وَالسَّمْعِ وَالطَّاعَةِ لِوُلاَةِ الأَمْرِ ، وَإِنْ كَانَ عَبْدًا حَبَشِيًّا ، فَإِنَّهُ مَنْ يَعِشْ مِنكُمْ بَعْدِي فَسَيَرَى اخْتِلاَفًا كَثِيرًا ، فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ ، تَمَسَّكُوا بِهَا ، وَعَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ ، وَإِيَّاكُمْ وَمُحْدَثَاتِ الأُمُورِ. فَإِنَّ كُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ ، وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلاَلَةٌ»[(١)]

ژباړه: زه تاسو ته له الله تعالى څخه په تقوى او ويره او د چاراوكو خبرو ته په غوږ نيولو او درناوي وصيت كوم، كه څه هم هغه يو حبشي غلام وي ځكه چې په تاسو كې ژوندى پاتې شي هرو مرو به زيات اختلاف ويني، نو په تاسو زما د سنتو او زما د راشدو خلفاوو (لارښودل شويو ځاى ناستو) د لارو پيروي لازمه ده دا طريقې كلكې ونيسئ او په غاښونو يې كلكې كړئ، له نويو كارونو څخه ځان وساتئ، ځكه هره نوې چاره بدعت ده او هر بدعت لار وركې ده.

په يو بل حديث كې عايشې رضي الله تعالى عنها له رسول الله ﷺ څخه روايت كړى چې هغه مبارك وفرمايل: «مَنْ أَحْدَثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ»[(٢)] چا چې زموږ په دې كار (دين) كې نوې څه راپيدا كړل، نو هغه رد دي.

پوښتنې:

١. بدعت تعريف كړئ؟
٢. د بدعت له تعريف څخه څو مطلبونه په ډاګه كېږي؟
٣. په عقيده كې بدعت څه ته وايي؟
٤. د قرآن او سنتو له مخې د بدعت د نارواتوب دليلونه بيان كړئ.

كورنۍ دنده:

زده كوونكي دې د بدعت په اړه يوه مقاله وليكي چې له لسو كرښو كمه نه وي.

١- رواه احمد و أبوداود.

٢ - متفق عليه

د صحابه کرامو مقام

۱. د صحابه وو تعريف

صحابه او اصحاب د صحابي جمع ده او ملګري ته ويل کيږي.

په اصطلاح کې صحابي هر هغه چاته ويل کيږي چې پېغمبرﷺ يې ليدلی وي، په هغه يې ايمان راوړی وي او د ايمان په حالت کې وفات شوی وي.

۲. د صحابه کرامو بهتري او غوره والی

الله تعالی د قرآن په ګڼو آياتو کې د صحابه کرامو فضيلت، مقام او منزلت ستايلی چې موږ د بيلګې په توګه لاندې آيتونه لولو:

أ. الله تعالی له صحابه وو څخه خوښ او راضي وو او صحابه له الله ﷻ څخه

الله تعالی فرمايي: ﴿وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾. [التوبة ۱۰۰]

ژباړه: هغه مهاجرين او انصار چې هغوی تر ټولو دمخه د ايمان بلنې ته په لبيک ويلو کې وړاندې شول، دغه راز هغه کسان چې وروسته له نيکۍ او ريښتينولۍ سره په هغو پسې راغلل، الله ﷻ له هغو نه خوښ او هغوی له الله ﷻ نه خوښ شول الله ﷻ د هغو لپاره داسې باغونه تيار کړي دي چې تر هغو لاندې به ويالې بهيږي او هغوی به پکې د تل لپاره اوسيږي. همدا ډېر لوی برياليتوب دی.

ب. په غوره خويونو دصحابه وو توصيفول

الله پاک فرمايي: ﴿مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ﴾ [الفتح: ۲۹]

ژباړه: محمدﷺ د الله رسول دی او کوم کسان چې له هغه سره ملګري دي هغوی پر کافرانو سخت او په خپلو منځو کې خواخوږي دي. ته چې کله هغوی ګورې په رکوع او سجده او د الله ﷻ د فضل او د هغه د رضا په طلب کې يې بوخت مومې، د سجدو نښې نښانې د هغو پر تنديو موجودې دي چې په هغوسره پېژندل کېږي.

ج. د امت اجماع

د پورتنيو قرآني آيتونو او د زياتو نبوي احاديثو پر بنسټ چې د صحابه وو په لوړ شان دلالت کوي، ټول اسلامي امت د صحابه کرامو پر عدالت او تقوا اجماع کړې ده او ويلي يې دي: (**الصحابة كلهم عدول**). صحابه کرام ټول په حق او انصاف ولاړ او د تقوا څښتنان

دي. د هغوی تر منځ پيښې شوې مشاجرې او اختلافونه اجتهادي وو او هيڅ يو لوري ته پړه او ملامتيا نه شي راجع کېدای. که کومه ګناه ترې شوې هم وي، توبه يې ايستلې او الله پاک ورته ښښنه کړې ده. الله تعالى فرمايي: ﴿لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾ [التوبة:۱۱۷]

ژباړه: الله ﷻ ، پېغمبر او هغو مهاجرينو او انصارو ته ښښنه وکړه چې هغوی په ډېر تنګ وخت کې د پېغمبر ملګرتيا وکړه. که څه هم چې له هغو څخه د ځينو زړونه کوږوالي ته نيژدې شوي وو (خو کله چې هغوی د دې انحراف پيروي ونه کړه. بلکې د پېغمبر ملګرتيا يې وکړه) نو الله ﷻ هغوی معاف کړل. بېشکه چې الله ﷻ پر دوی مهربان او رحم کوونکی دی.

۳. د صحابه وو سپېڅلتيا

صحابه کرام هغه سپېڅلي خلک دي چې الله ﷻ له هغوی ټولو څخه د خپلې خوښۍ څرګندونه داسې کوي: ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾ [الفتح: ۱۸]

ژباړه: الله ﷻ له مؤمنانو څخه راضي شو کله چې هغوی تر ونې لاندې له تاسره بيعت کاوه.

صحابه کرام د ډېر لوړ مقام څښتنان دي. صحابه کرام هغه خلک دي چې الله پاک د خپل پېغمبر او تر قيامته پورې د عام امت تر منځ د وساطت او ارتباط لپاره غوره کړي دي. چې له دوی پرته نه خو د قرآن فهم امت ته رسيدلای شو او نه د پېغمبر ﷺ تعليمات او لارښوونې!

له همدې کبله د صحابه کرامو پرعدالت، صدق او تقوا باندې ايمان لرل د عقيدې برخه ګرځېدلې ده.

فعاليت

که صحابه کرام – خدای ﷻ مه کړه- موږ بې اعتباره وګڼو، نو قرآن او سنت خو موږ ته هغوی را رسولي، د دې دواړو به بيا څه حال وي؟ او د اسلام به بيا څه حال وي؟

٤. له صحابه وو سره مينه

پېغمبر ﷺ په خپلو ويناوو کې مسلمانانو ته لارښوونه کړې ده چې د صحابه وو سره مينه وساتي، او هغوی سره له دښمنۍ څخه ځانونه وژغوري، ځکه چې د صحابه کرامو ډله د ځمکې پر مخ تر ټولو غوره ډله ده، او د هغوی سره مينه ساتل د پوره ايمان نښه ده. له

هغوی سره مینه، محبت او د هغوی قدر او احترام د پیغمبرﷺ او پر هغه د نازل شوي شریعت سره مینه، محبت او د هغو قدر او احترام دی!

ځکه نو پیغمبرﷺ عام امت ته په خطاب کې د هغوی پام او توجه د صحابه کرامو لور ته را اړولې ده. پیغمبرﷺ فرمایلي دي:«لاَ تَسُبُّوا أَصْحَابِي فَوَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لَوْ أَنْفَقَ أَحَدُكُمْ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا مَا بَلَغَ مُدَّ أَحَدِهِمْ وَلاَ نَصِيفَهُ »[۱].

ژباړه: زما صحابه مه کنځئ. زما دې په هغه ذات قسم وي چې زما روح د هغه په واک کې دی چې که چیرې ستاسې څخه یوکس د احد د غره په اندازه سره زر خیرات کړي نو د هغوی یو موټي خیرات ته نه رسیږي ، او نه یې نیم موټي خیرات ته رسیږي. په بل حدیث شریف کې پیغمبرﷺ فرمایلي دي: «اللَّهَ اللَّهَ فِي أَصْحَابِي اللَّهَ اللَّهَ فِي أَصْحَابِي لَا تَتَّخِذُوهُمْ غَرَضًا بَعْدِي فَمَنْ أَحَبَّهُمْ فَبِحُبِّي أَحَبَّهُمْ وَمَنْ أَبْغَضَهُمْ فَبِبُغْضِي أَبْغَضَهُمْ وَمَنْ آذَاهُمْ فَقَدْ آذَانِي وَمَنْ آذَانِي فَقَدْ آذَى اللَّهَ وَمَنْ آذَى اللَّهَ يُوشِكُ أَنْ يَأْخُذَه»[۲].

ژباړه: زما د صحابه وو په اړه له الله ﷻ وویرېږئ، له الله ﷻ وویرېږئ، هغوی د خپلو ناوړه ویناوو نښه مه ګرځوئ، که څوک له هغوی سره مینه محبت لري نو زما د مینې او محبت له کبله یې ورسره لري او که څوک له هغوی سره کرکه، نفرت او دښمني لري نو له ماسره د کرکې، نفرت او دښمنۍ له کبله یې ورسره لري. او که څوک هغوی ته ضرر او تکلیف رسوي، نو یقینا چې ماته تکلیف او ضرر رسوي، او څوک چې ماته تکلیف او ضرر رسوي، نو یقیناً چې الله پاک ته تکلیف او ضرر رسوي. (له ځانه یې خپه کوي) او څوک چې الله پاک ته تکلیف او ضرر رسوي (خپه کوي یې) نو نژدې ده چې الله پاک به یې را ونیسي.

فعالیت

په پورتني حدیث کې پیغمبرﷺ څو مهم ټکي ذکر کړي دي، د هغو په هکله یو یو په نوبت خبرې اترې وکړئ:

۱. د صحابه کرامو په باره کې له الله ﷻ څخه وویرېږئ.
۲. صحابه کرام د خپلو ناوړه ویناوو نښه مه ګرځوئ.
۳. له اصحاب کرامو سره مینه کول په حقیقت کې د الله ﷻ د رسول سره مینه ده.
۴. له صحابه وو سره دښمني په حقیقت کې له پیغمبرﷺ سره دښمني ده.

۱- سنن أبي داود
۲- الترمذي

۵.   د صحابه وو سره بغض ساتل منافقت دی

لکه څرنګه چې له صحابه وو سره مينه د ايمان نښه ده، همدا شان له صحابه وو سره بغض ساتل منافقت او سرکشي ده. امام طحاوي ليکلي دي: (**وَبُغْضُهُم كُفْرٌ ونِفَاقٌ وطُغْيَانٌ**). له صحابه وو سره بغض ياکفر دی، يا نفاق، يا سرکشي او بغاوت دی.

دا په دې معنا چې که چيرې له صحابه وو سره بغض د دين او يا بې ځايه غوسې له امله وو، نو بيا دا لوی کفر دی چې مسلمان پرې کافر کيږي. که چيرې د صحابه وو بد ګڼل او ورسره کينه ساتل د دنيايي امورو په خاطر وي نو دا کار بيا فسق دی.

له صحابه وو سره بغض ځکه نفاق دی چې پېغمبرﷺ فرمايلي: «**الْأَنْصَارُ لَا يُحِبُّهُمْ إِلَّا مُؤْمِنٌ وَلَا يُبْغِضُهُمْ إِلَّا مُنَافِقٌ**»[۱]. **ژباړه**: له انصارو سره مينه او محبت نه کوي مګر مؤمن او له دوی سره بغض او کينه نه کوي مګر منافق.

بل دا چې صحابه ددين ساتونکي، ددين روزونکي، د کفر په مقابل کې جهاد کوونکي وو بغض ساتل ځکه منافقت دی چې دا کار د هغه وخت د منافقينو خصلت اوعادت وو چې صحابه به يې بد ګڼل.

پوښتنې:

۱.   اصحاب تعريف کړئ.

۲.   د اصحابو د غوره والي په اړه دوه نقلي دلايل ذکر کړئ.

۳.   له صحابه وو سره مينه کول څه حکم لري؟

٤.   له صحابه وو سره بغض او کينه کول څه حکم لري؟

کورنۍ دنده:

زده کوونکي دې د صحابه وو په اړه يوه مقاله وليکي چې له لسو کرښو کمه نه وي.

۱- صحيح البخاري

د حديثو برخه

د صحيح او حسن حديثونو پېژندل

احاديث د روايت له مخې ډېر ډولونه او مختلفې مرتبې لري چې د هغې له جملې څخه يو صحيح ، بل حسن حديثونه دي نو اړينه ده چې د صحيح اوحسن حديثونو تعريف، اوتوپير وپېژنو.

۱ـ صحيح حديث

د صحيح حديث تعريف

په عربي لغت کې صحيح دمريض ضد ته وايي.

او د محدثينو په اصطلاح کې صحيح حديث: هغه حديث دی چې راويان يې عادلان، د کره ضبط او حافظې خاوندان، سند يې متصل، او د هر ډول علت، او شذوذ څخه خالي وي.

د تعريف شرحه

د صحيح حديث په اصطلاحي تعريف کې د پنځو شرطونو يادونه شوې چې وضاحت يې په لاندې ډول دی:

۱ـ د راويانو عدالت: دا په دې معنا چې د حديث ټول راويان به مسلمانان او عاقلان، بالغان وي، او د هر قسم فسق، او د مروت خلاف کارونو او خصلتونو څخه به پاک وي.

۲ـ راويان به يې ضابطين او متقنين وي: معنا دا چې راويان به يې دداسې حافظې خاوندان وي چې احاديث به يې داسې کره ياد وي چې کله يې د لوستلو اړتيا پيدا شې بې له کوم زيادت يانقصان څخه يې وړاندې کړای شي.

۳ـ د سند اتصال: هغه داسې چې ددې حديث هر راوي به حديث د مخکيني راوي څخه اورېدلی وي ،يا به يې په هغه لوستلی وي، اويا به له مخکيني راوي څخه د روايت کولو اجازه ولري.

۴ـ د علت څخه پاکوالی: هغه داسې چې په حديث کې به کوم داسې پټ عيب اوعلت نه وي[۱] چې د حديث صحت تر سوال لاندې راولي.

۱ـ په سند کې دعلت څخه دپاکوالي نه مراد دا دی چې په سند کې کومه داسې پټه انقطاع نه وي موجوده چې په ظاهرکې ورڅخه سند پاک ښکاري، ځکه که چيرې په سند کې انقطاع موجوده وي نو بيا داسې حديث ته منقطع ويل کيږي نه صحيح حديث. ددې مثال امام

۵ـ له شاذ والي څخه پاکوالی: یعني حدیث به شاذ نه وي. شاذ هغه حدیث ته وایي چې مقبول راوي د خپلې مرتبې څخه د لوړې مرتبې د راوي پرخلاف روایت کړی وي.

د صحیح حدیث مثال

«قال الإمام البخاري: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ –رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ– عَنْ النَّبِيِّ –صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ– قَالَ: ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ مَنْ كَانَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا وَمَنْ أَحَبَّ عَبْدًا لَا يُحِبُّهُ إِلَّا لِلَّهِ.....»[۱]

ژباړه: امام بخاری رحمه الله تعالی وایي چې مونږ ته حدیث بیان کړی دی سلیمان بن حرب، هغه وایي چې مونږ ته حدیث بیان کړی شعبه، شعبه له قتادة، او قتادة له انس بن مالکؓ څخه روایت کوي انسؓ وایي چې پیغمبرﷺ فرمایلی دي: (دري خویونه داسې دي چې په چاکې وي د ایمان په خوند به پوهه شي:چاته چې اللهﷻ او د هغه رسولﷺ تر هر چا ډېر محبوب وي، بل هغه څوک چې د یو شخص سره د اللهﷻ د رضامندۍ لپاره مینه کوي، او بل هغه څوک چې کفر ته اوړېدل ورته دومره بد ښکاري پس له هغې چې اللهﷻ ورته د کفر څخه خلاصی ورکړ، لکه څرنګه چې په اورکې واچول شي.)

دا حدیث ځکه صحیح دی چې راویان یې ټول عادلان، دکره حافظې خاوندان، سند یې متصل، او هیڅ ډول علت او شذوذ په کې نشته.

فعالیت

زده کوونکي دې د پورتني حدیث د راویانو نومونه واخلي.

۲ـ حسن حدیث

دحسن حدیث تعریف

په عربي لغت کې حسن د قبیح ضد ته وایي.

ابن صلاح په لاندې حدیث کې داسې شرحه کوي:- عن عبد الرزاق عن سفيان الثوري عن أبي إسحاق عن زيد بن يثيع عن حذيفة قال: قال رسول الله صلى الله عليه و سلم : (إن وليتموها أبا بكر فقوي أمين . .)).

که چېرې یو محدث د دې حدیث د سند ظاهر ته نظر وکړي، نو ورته متصل ښکاري حال دا چې په دې سند کې دوه ځایه انقطاع موجوده ده: لومړی دا چې خپله امام عبدالرزاق دا حدیث له امام ثوري څخه نه دی اوریدلی، بلکه ده دا حدیث د النعمان بن ابي شیبه الجندي څخه اوریدلی دی. دوهم دا چې امام ثوری هم دا حدیث د ابو اسحاق څخه په خپله نه دی اورېدلی، بلکه ده دا حدیث له امام شریک څخه اوریدلی او بیا امام شریک له امام ابواسحاق څخه اوریدلی دی، نوپه سند کې پټه انقطاع پرته ده. (ابن الصلاح – / ۳۳) مقدمة

۱ – صحیح البخاري

او د محدثينو په اصطلاح کې حسن: هغه حديث ته ويل کېږي چې راويان يې عادلان، مگر د کره ضبط او حافظې خاوندان نه وي، سند يې متصل د هر ډول علت اوشذوذ څخه پاک وي.

د حسن حديث شرطونه

د حسن حديث له تعريف څخه څلور شرطونه معلومېږي

۱ـ د راويانو عدالت.

۲ـ د سند اتصال.

۳ـ د شاذ والي څخه پاکوالی.

۴ـ د علت څخه پاکوالی.

د صحيح او حسن حديثونو ترمنځ توپير

که چېرې د صحيح، او حسن حديثونو تعريف او شرطونو ته ځير شو نو کوم توپيرنه لري، يوازې د حسن حديث توپير له صحيح سره په دې کې دی چې دحسن حديث په راويانو کې يوکس د کره او قوي حافظې خاوند نه وي.

د حسن حديث مثال

قال الامام احمد: «حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ بَهْزِ بْنِ حَكِيمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- يَقُولُ:(وَيْلٌ لِلَّذِي يُحَدِّثُ الْقَوْمَ ثُمَّ يَكْذِبُ لِيُضْحِكَهُمْ وَيْلٌ لَهُ وَوَيْلٌ لَهُ». [۱]

ژباړه: (امام احمد رحمة الله تعالی وايي چې مونږ ته امام عبدالرزاق حديث بيان کړی، عبدالرزاق وايې چې مونږ ته معمر حديث بيان کړی، هغه له بهز بن حکيم څخه روايت کوي، هغه له خپل پلار حکيم چې بيا يې له نيکه څخه روايت کوي د بهز نيکه وايي چې ما له پيغمبرﷺ څخه اوريدلي چې ويل يې: هلاکت دې وي هغه شخص ته چې خلکو سره کله خبرې کوي، نو ددې لپاره ورته دروغ وايي چې هغوی وخندوي، هلاک دې شي، او هلاک دې شي داسې شخص.)

---

۱ - مسند أحمد

د دې حدیث سند متصل، د شاذ والي او علت څخه خالي دی، راویان یې عـادلان دي، مگر یوازې د بهز بن حکیم راوي په ضبط او حافظه کې کمزوري وه، له دې امله دا حدیث حسن حدیث بلل کېږي.

د صحیح او حسن حدیثونو حکم

صحیح ، او حسن حدیثونه دواړه شرعي دلایل دي او عمل پرې واجب دی.

پوښتنې:

۱ـ صحیح حدیث تعریف کړئ.

۲ـ د صحیح حدیث شرطونه څو دي؟

۳ـ د صحیح او حسن حدیثونو ترمنځ څه توپیر دی واضح یې کړئ؟

۴ـ د صحیح او حسن حدیثونو حکمونه ووایاست.

کورنی دنده:

د صحیح او حسن حدیثونو تعریفونه په یادو زده کړئ.

ضعيف حديث

د اسلام د دين له ځانګړتياوو څخه يوه دا ده چې هر حكم يې پرسند ولاړ دی، هيڅ داسې وينا او عمل پكې نشته چې پر دليل ولاړ نه وي، كه چيرې په كومه وينا كې چې پيغمبرته يې نسبت كېږي د كمزورې نښه ليدل كېږي او په روايت كې يې ستونزه وي، د دين علماوو داسې روايات په ګوته كړي دي، تر څو پرې څوك د صحت حكم ونكړي.

حديث ته د كمزورې نسبت له دې كبله كېږي چې د روايت په سلسله كې يې قوت نه وي، او ځينې داسې لاملونه يې ترڅنګ شتون لري چې پيغمبر ته يې په نسبت كولو كې خنډ واقع كېږي.

د كمزوري حديث تعريف: هغه حديث ته ويل كېږي چې په هغه كې د صحيح او حسن شرطونه نه وي[۱].

د تعريف شرحه: له كمزوري حديث څخه مراد هغه حديث دی چې په سند كې يې انقطاع وي او يا داسې راوي پكې وي چې د اعتماد وړ نه وي، د بېلګې په توګه لكه په ديانت او ريښتونولۍ باندې يې اعتراض وي اويا حافظه يې كمزورې وي، لدې امله هغه وينا اوكړنه چې نسبت يې پيغمبرته كېږي، د روايت په لړ كې يې ستونزې وي هغه ته كمزوري حديث ويل كېږي.

د كمزوري حديث مثال: (حَدَّثَنَا أَحْمَدُ قَالَ: حَدَّثَنَا دَاوُدُ بْنُ رُشَيْدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا بَقِيَّةُ بْنُ الْوَلِيدِ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ يَحْيَى، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «احْتَرِسُوا مِنَ النَّاسِ بِسُوءِ الظَّنِّ»)[۲].

ژباړه: په بد ګماني سره له خلكو څخه ځان وژغورئ.

۱– هغه شرطونه: د سند اتصال، د راويانو عدالت، د هغوی حافظه، د علت او شذوذ څخه پاكوالی.

۲ – د طبراني المعجم الأوسط ۱۸۹/۱، په روايت كې يې معاويه بن يحی دی هغه ضعيف دی. ابن حجر.

د ضعيف حديث حکم

د کمزوري حديث روايت او پرې عمل هغه مهال روا دی چې کمزوري يې ډېره زياته نه وي، په فضايلو (ترغيب، او ترهيب) پورې اړه ولري، د اسلام عام اصل يې تاييد کوي او له هغه سره هيڅ ډول ټکر ونلري.

د ضعيف حديث ګټه

په فضايلو کې ضعيف حديث چې ډېر ضعف ونلري، د دې وړ دی چې عمل پرې وشي، او همدا راز د دې حديث په غوښتنه په عمل کولو سره د ثواب اميد هم کيدای شي، که چيرې د دين له اصولو سره ټکر ونلري.

پوښتني:

١ – ضعيف حديث تعريف کړئ.

٢ – په کومو شرطونو د ضعيف حديث روايت صحيح دی؟

٣ – ضعيف حديث څه ګټه لري؟ بيان يې کړئ.

موضوع حدیث

د پېغمبر وينا وحې ده او په اسلام کې دويم مأخذ دی، لدې کبله د پېغمبرﷺ په احاديثو کې علماوو پوره زيار ايستلی او دقت يې کړی دی، هغه صحيح احاديث چې له پېغمبر څخه يې روايت شوی دی، له جوړو شوو خبرو څخه لرې کړي او پدې اړه د دين علماء بريالي شوي دي چې په دلايلو سره يې موضوعي احاديث د صحيحو احاديثو له لړی نه لرې کړي.

د موضوع حديث تعريف: هغه له ځانه جوړ شوي حديث ته ويل کېږي چې پرته له کوم اساسه يې پېغمبرﷺ ته نسبت شوی وي.

د تعريف شرحه

له پورتني تعريف څخه دا څرګنده شوه چې موضوع حديث هغو خبرو او کړنوته ويل کېږي چې ځينو خلکو پرته له کوم سنده په پيغمبر پورې تړلي وي او هغه ته يې نسبت کړی وي، د تاريخ په اوږدو کې ځينې داسې دروغجن خلک وو، چې په رسول اللهﷺ پورې يې دروغ تړلي ، ځينو د خپل تعصبي نظر پياوړي کولو، ځينو د ديندارۍ په نيت د ځينو اعمالو د فضايلو په بيان کې او ځينو نورو د فساد او دښمنۍ لپاره دا کار سرته رسولی دی.

د موضوع حديث حکم

د موضوع حديث روايت او وربانديې عمل کول ناروا دي، ځکه چې د دې حديث بيانول په خپله ويونکي ته تاوان رسوي او هغه داسې چې کله څوک يو موضوع حديث بيانوي، هغه ته دروغجن ويل کېږي، لکه: څرنګه چې په حديث شريف کې راغلي دي: «مَنْ حَدَّثَ عَنِّي بِحَدِيثٍ وَهُوَ يَرَى أَنَّهُ كَذِبٌ فَهُوَ أَحَدُ الْكَاذِبِينَ.» (١)

ژباړه: څوک چې زما (پېغمبر) لخوا خلکو ته وينا کوي او هغه پوهېږي چې دا وينا دروغ ده (د پېغمبر حديث نه دی) دا کس په خپله يو له دروغ ويونکو څخه دی.

---

١ – المعجم الكبير.

خو د موضوع حدیث د پېژندلو او د خلکو د پوهاوي لپاره که چېرې اړتیا لیدل کېږي بیانول یې جواز لري، ترڅو خلک پدې پوه شي چې دغه وینا حدیث نه، بلکې له ځانه جوړه شوې وینا ده.

د موضوع حدیث پېژندنه

موضوعي حدیث په لاندې توګه معلومېږي

۱ – کله چې وضعه کوونکی یې په خپله اعتراف وکړي چې دا حدیث ده جوړ کړی دی.

ب – داسې معنا ولري چې د وقوع امکان یې لرې برېښي، لکه د دوو متضادو شیانو یوځای کېدل.

ج – له هغو مسایلو سره مخالف واقع کېدل چې په دین کې خورا مهم ګڼل کېږي، لکه د اسلام له یو رکن څخه انکار کول.

د وضعه شوي حدیث مثال

– " الْفَقرُ فَخرِي وَبِهِ أَفتَخِرُ "(۱).

ژباړه: فقر زما ویاړ دی، زه پرې ویاړم.

د وضعې اسباب

له ځانه حدیث جوړول او بیا یې پیغمبرﷺ ته نسبت کول، یو شمېر لاملونه لري چې په لاندې توګه بیانېږي.

۱ – ځینې داسې خلک وو چې له ځانه یې عجیبه قیصې جوړولې، بیا به یې نسبت پیغمبرﷺ ته کاوه او خلکو ته به یې په مجالسو کې اورولې تر څو له دې لارې په خلکو کې شهرت پیدا کړي او د قدر وړ وګرځي.

۲ – د دین دښمنانو هم زیار ایسته چې له دې لارې په اسلام باندې طعن وارد کړي او خپلو شومو اهدافو ته د رسېدو په خاطر یې له ځانه حدیث جوړول او بیا یې پیغمبرﷺ ته نسبت کاوه.

۳ – ځینې داسې خلک وو چې د دې لپاره چې د وخت واکمنانو ته ځان نیږدې کړي د هغوی د خوشحالېدو لپاره یې خبرې جوړولې او بیا به یې د حدیث سرلیک ورکاوه.

---

۱ – ابن حجر وایي: دا موضوعي حدیث دی هیڅ اساس نه لري، همداراز امام صنعاني وایي: په دروغو جوړ شوی دی.

٤ – ځيني ډلو د خپلې تګ لارې د تاييد لپاره، احاديث جوړ کړل ترڅو وښيي چې د دوی تګ لاره په حقه ده او د اسلام له نظره ستونزه نه لري.

٥– ځينو په نفلي عباداتو کې د افراط کولو په نيت او د بې ځايه ديندارۍ له کبله د اعمالو په فضايلو کې حديثونه جوړول.

د موضوع او ضعيف تر منځ توپير

موضوعي حديث هغه بې بنسټه خبر دی چې په دروغو يې نسبت پيغمبرﷺ ته شوی وي په دين کې هيڅ حيثيت نلري آن تر دې چې ويل يې هم ګناه لري، که چېرې د پوهاوي لپاره نه وي.

او ضعيف حديث د څه لاملونو له کبله کمزوری ګڼل کېږي اوکه چيرې د دين له اصولو سره ټکر ونلري، د دې وړ دی چې په فضايلو کې پرې عمل وشي او همدا راز په نورو رواياتو سره د کمزورۍ له مرحلې څخه هم وتلای شي.

پوښتنې:

١ – موضوع حديث څه ته وايي؟ بيان يې کړئ.

٢ – په کومو لارو موضوعي حديث پېژندل کېږي؟

٣ – د موضوع حديث حکم ووایاست.

٤ – آيا کمزوری حديث له موضوعي حديث سره توپير لري؟ واضح يې کړئ.

د احاديثو مشهور کتابونه

د احاديثو د کتابونو ډولونه

د احاديثو کتابونه د ترتيب په اعتبار سره په دوه ډوله دي: پر بابونو مشتمل کتابونه او مسانيد.

۱ـ پر بابونو مشتمل کتابونه

دا هغه کتابونه دي چې د پيغمبرﷺ احاديث په کې د بابونو اوکتابونو په شکل کې راټول او په بيلا بيلو طريقو ليکل شوي دي:

اـ ځيني يې داسې دي چې په علم او دين پورې اړوند ټول بابونه پکې ځاى پر ځاى شوي دي، لکه: د تعليم او تعلم برخه، د عقايدو برخه، فقهي احکام، زهد او تقوى، آداب او اخلاق، تفسير، تاريخ او نبوي سيرت، پېښيدونکې فتنې، د صحابه وو مناقب، دغه ډول کتابونو ته جوامع ويل کيږي، لکه: د امام بخاري جامع، د امام مسلم جامع او د امام ترمذي جامع.

ب ـ ځيني يې داسې دي چې يوازې د فقهي کتابونو په ترتيب ليکل شوي او يوازې هغه احاديث په کې راټول شوي دي چې په فقهي مسايلو پورې اړه لري. دې ډول کتابونو ته سنن وايي، لکه: سنن ابي داود، سنن نسائی، سنن ابن ماجه، سنن دارمي، او داسې نور.

ج ـ هغه کتابونه چې په يوه ځانګړې موضوع پورې اړونده احاديث پکې راټول شوي وي، لکه: يوازې د عقايدو په برخه کې، يا د اخلاقو او آدابو په برخه کې. له دې جملې څخه (**کتاب السنة**) د امام احمد بن حنبل - رحمه الله - کتاب چې په عقيدې کې يې ليکلى او (الادب المفرد) د امام بخاري کتاب چې په آدابو کې يې ليکلې دى د يادونې وړ دي.

۲ـ مسانيد

مسانيد د مسند جمع ده او مسند هغه کتاب ته ويل کيږي چې د هر صحابي روايات په کې بېل بېل ذکرشوي وي.

مسانيد په دوه ډوله دي.

اـ يو هغه ډول مسندونه دي چې د مسند ليکونکى د حديث شروع له صحابي څخه کوي او د هر يو صحابي روايات د نورو صحابه وو د رواياتو څخه جدا ذکر کوي، لکه: د امام احمد بن حنبل مسند او د ابوداود طيالسي مسند.

ب ـ بل هغه ډول مسندونه دي چې د سند د لومړي برخې څخه شروع کوي. يعنى د مسند مؤلف حديث د خپل شيخ، يا استاد څخه پيل کوي او يوازې هغه حديثونه ذکر کوي چې د خپلو استادانو او يا شيوخو څخه يې اوريدلي وي، لکه: د امام طبراني المعجم الكبير، المعجم الاوسط او المعجم الصغير.

د ځينو مشهورو صحيحو کتابونو پېژندنه او ځانګړتياوې

۱ـ صحيح البخاري

دا د محمد بن اسماعيل البخاري (المتوفى: ۲۵۶هـ) کتاب دى چې په (الجامع الصحيح) شهرت لري.

له قرآن کريم څخه وروسته تر ټولو معتبر او صحيح کتاب دى، دا لومړنى کتاب دى چې يوازې پکې د رسول اللهﷺ متصل السند احاديث راجمع کړاى شوي دي.

د احاديثو شمېره يې له تکرار سره (۷۳۹۷) او له تکرار څخه پرته (۲۷۶۱)ده.

صحيح البخاري خورا زياتې شرحې لري، چې مشهورې شرحې يې فتح الباري د امام ابن حجر عسقلاني او عمدة القاري د بدر الدين عيني دي.

۲ـ صحيح مسلم

د دې کتاب ليکوال ابو الحسين مسلم بن حجاج نيشاپوري قشيري (المتوفى:۲۶۱هـ) دى چې د امام بخاري له تکړه شاګردانو څخه هم وو.

صحيح مسلم د امام بخاري له کتاب څخه وروسته دويم کره کتاب دى.

د احاديثو شمېره يې له تکرار سره (۷۷۴۸) او بې له تکراره (۳۰۳۳) ده.

صحيح مسلم هم زياتې شرحې لري، لکه: الاکمال د قاضي عياض رحمة الله عليه، المفهم د امام قرطبي –رحمة الله تعالى– او مشهوره يې المنهاج د امام نووي –رحمة الله عليه– شرحه ده.

۳ـ سنن ابي داود

مؤلف يې سليمان بن اشعث سجستاني (المتوفى:۲۷۵هـ) دى.

د دې کتاب مؤلف احاديث د پنځو لکو حديثونو له جملې څخه رابيل کړي دي. امام ابو داود –رحمة الله– د خپل کتاب په اړه داسې وايي:(ما په دې کتاب کې يوازې صحيح احاديث يا هغه چې صحيحو احاديثو ته ورته والى لري ذکر کړي دي. که چېرې په کوم

ځای کې کومه کمزوري ليدل کيږي هغه مې په ګوته کړې ده. د کومو احاديثو په باره کې که چوپ پاتې شوی يم هغه هم د عمل وړ دي.)
په دې کتاب کې زياتره هغه احاديث راوړل شوي چې په فرعي او فقهي مسايلو پورې تړاو لري. ټول يکې (۵۲۷۴) حديثونه راټول شوي دي. دا کتاب هم ډيرې شرحې او حاشيې لري چې مشهوره يې معالم السنن د امام خطابي (رحمة الله تعالى) شرحه ده.

۴ـ جامع الترمذي

ددې کتاب ليکوال امام ابو عيسى محمد بن عيسى بن سوره الترمذي (المتوفى:۲۷۹هـ) دی.
مؤلف په خپل کتاب کې صحيح، حسن او ځينې ضعيف احاديث ذکر کړي او د هر يو حديث درجه يې بيان کړې ده، او د دې تر څنګ يې د صحابه وو، او تابعينو مذاهب هم بيان کړي دي.
امام ترمذي – رحمة الله تعالى- د خپل کتاب په اړه وايي: (کله مې چې دا کتاب وليکه نو د حجاز، عراق او خراسان علماوو ته مې وړاندې کړ چې ټولو خوښ کړ. د هر چا په کور کې چې دا کتاب پروت وي لکه چې پيغمبرﷺ په خپله د ده په کورکې شته او خبرې کوي.)
په جامع الترمذي کې ټول (۳۹۵۶) حديثونه دي. جامع الترمذي زياتې شرحې او حاشيې لري، لکه: عارضة الأحوذي د امام ابن العربي- رحمه الله – شرحه، (**تحفة الاحوذي**) د علامه مبارکپوري شرحه.

۵ـ سنن نسائي

دا کتاب د امام ابو عبدالرحمن احمد بن شعيب النسائي (المتوفى:۳۰۳هـ) ليکنه ده.
زياتره احاديث يې صحيح دي، آن تر دې چې ځينو علماوو دا کتاب په سنن ابي داود او سنن ترمذي هم غوره بللی. ټول په کې د تکراره سره (۵۷۶۱) حديثونه راغلي دي.

۶ـ سنن ابن ماجه

ليکونکی يې ابو عبدالله محمد بن يزيد ابن ماجه قزويني (المتوفى:۲۷۳) دی.
ددې کتاب مرتبه د ذکر شوو کتابونو په پرتله ټيټه ده.
د احاديثو مجموعه يې (۴۳۴۱) ده هغه احاديث چې يوازې ده ذکر کړي دي او نورو پنځوکتابونو نه دي ذکرکړي (۱۳۳۹) حديثونه دي.

۷ـ د امام مالك -رحمة الله تعالى- موطأ (ت ۱۷۹ هـ)

دا كتاب په خپله امام مالك بن انس (رحمة الله تعالى) چې د څلورو مشهورو امامانوڅخه دوهم امام دی، ليكلی او خپلو شاګردانو، ته به يې په مسجد النبوي كې تدريس كاوو. لوی لوی امامان به د موطأ تدريس ته ناست وو. امام شافعي رحمه الله تعالى چې موطأ يې په يادو زده كړی وه وايي: (ماته د الله ﷻ له كتاب څخه وروسته له موطأ نه پرته بل كتاب ډېر صحيح نه ښكاري).البته ده دا خبره هغه وخت كړې وه چې د امام بخاري او امام مسلم صحيحين نه وو ليكل شوي. په موطأ كې د پيغمبرﷺ په متصلو احاديثو برسيره، مرسل حديثونه، د صحابه وو اوتابعينو اقوال هم ذكرشوي. د موطأ ترتيب د فقهي كتابونو په څير دی.

۸ـ د امام احمد (رحمة الله عليه) مسند(۲٤۱ هـ)

د دې مسند مؤلف امام احمد بن حنبل شيباني دی چې د څلورو مشهورو امامانوڅخه څلورم امام دی.

امام احمد -رحمة الله عليه- د خپل مسند په هكله فرمايي: ما د دې مسند احاديث د اوو لكو احاديثو[1] له جملې څخه انتخاب كړي دي. كه د كوم حديث په اړه د مسلمانانو ترمنځ اختلاف پيدا شي، نو په دې مسندكې دې د هغې حل ولټوي، كه چيرې يې د هغې حل په كې ونه موند، نو بيا دغه حديث صحت نه لري. د امام احمد رحمة الله عليه په مسند كې څه كم دېرش زره احاديث راجمع شوي دي.

پوښتنې:

۱ـ د احاديثو كتابونه د ترتيب په بناء په څو ډوله دي؟

۲ـ جوامع كومو كتابونو ته ويل كيږي؟ نومونه يې واخلئ.

۳ـ امام ابو داود د خپل كتاب په هكله څه وايي؟

۴ـ د امام ترمذي دكتاب په باره كې معلومات وړاندې كړئ.

۵ـ تر ټولو لوی مسند د چا مسند دی او څو احاديث لري؟

۱ـ ګران زده كوونكي بايد په دې پوه شي: كله هم چې په احاديثو كې د لكونو عدد ذكر كيږي، له هغه څخه د سند په اعتبار حديث مراد وي، نه د متن په اعتبار، ځكه د متن په اعتبار د مرفوعو احاديثو شمېر چې تكرار يې په نظر كې ونه نيول شي په زرګونو دی، لكونو ته نه رسيږي، خو څرنګه چې يو متن په مختلفو سندونو راغلی وي، نو هر سند ته په پاملرنه كه هغه ټولې لارې بېل بېل حديثونه وګڼل شي، او د متن تكرار ته ونه كتل شي، په دې توګه د احاديثو شمېر بيا لكونو ته رسيږي.

مسؤوليت

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ كُلُّكُمْ رَاعٍ وَمسؤول عَنْ رَعِيَّتِهِ فَالْإِمَامُ رَاعٍ وَمسؤول عَنْ رَعِيَّتِهِ وَالرَّجُلُ فِي أَهْلِهِ رَاعٍ وَهُوَ مسؤول عَنْ رَعِيَّتِهِ وَالْمَرْأَةُ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا رَاعِيَةٌ وَهِيَ مسؤولةٌ عَنْ رَعِيَّتِهَا وَالْخَادِمُ فِي مَالِ سَيِّدِهِ رَاعٍ وَهُوَ مسؤول عَنْ رَعِيَّتِهِ قَالَ فَسَمِعْتُ هَؤُلَاءِ مِنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَحْسِبُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَالرَّجُلُ فِي مَالِ أَبِيهِ رَاعٍ وَمسؤول عَنْ رَعِيَّتِهِ فَكُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مسؤول عَنْ رَعِيَّتِهِ. رواه البخاري

د راوي پېژندنه

عبدالله بن عمر بن الخطاب رضي الله تعالى عنه د بعثت په دريم كـال زېـږيدلى دى. لس كلن و چې هجرت يې وكړ. د بدر او احد له غزا څخه د عمر د كموالي لـه كبله ايسار كړى شو، بيا د خندق غزا كې، چې پنځلس كلن وو شريك شو. د دين لـه امامانو او زاهدانو څخه وو تل به يې حج كاوه، په كلكه به يې د پېغمبرﷺ پلونه او آثار تعقيبول قيام الليل (د شپې لمونځ) او تلاوت به يې ډېر كاوه. لـه رسول اللهﷺ څخه يـې ډېـر احاديـث روايت كړي دي. د (۸۷) كالو په عمر په (۷۲) يا (۷۳) هجري كال وفات شو.

د ځينو كلماتو معنا

١_رَاعٍ: شپون، ساتونكى، مسؤول او واكمن

٢_رَعِيَّة: ولس، لاس لاندې خلك

٣_مسؤول: پوښتل شوى او ځواب ويونكى

٤_أَحْسِبُ: گومان اوفكركوم

٥_فَكُلُّكُمْ: نو تاسې هر يو

د حديث ژباړه

عبدالله بن عمر رضي الله عنهما وايي، له رسـول اللهﷺ څخـه يـې واوريـدل چـې ويـل يـې: تاسو هر يو رعيت لري او د خپل رعيت په هكله مسؤول ياست، پادشاه رعيـت والا دى او د خپل رعيت مسؤول دى، خاوند په كوركې رعيت لـري او هغـه د خپـل رعيـت مـسؤول

دی، مېرمن د خاوند په کور کې رعیت لري او د خپل رعیت مسؤوله ده، خادم د خپل بادار د مال په اړه رعیت لري او د خپل رعیت مسؤول دی. عبدالله بن عمر صاحب وایي: دغه ټول مې له رسول اللهﷺ څخه واوریدل او فکر کوم دایې هم وویل چې زوی د خپل پلار په مال کې د رعیت څښتن دی او د خپل رعیت مسؤول دی، په دې توګه ستاسې هر یو د رعیت څښتن او ستاسې هر یو د خپل رعیت مسؤولیت په غاړه لرئ.

دحدیث حکمت

په اسلامي نړۍ لید او تصور کې انسان مهمل او بې هدفه نه دی پیدا شوی. دلته هر انسان مسؤولیت لري، نارینه وي که ښځینه، پادشاه وي، که ګدا، خادم وي که مخدوم...

که هرڅوک وي اسلام پرې ځانګړي وجائب او مسؤولیتونه ایښي او د هغو په ادا کولو یې مکلف کړی دی. الله تعالی به د حساب او کتاب په ورځ ترې پوښتنه کوي او د هغو جزا به ورکوي.

پر پادشاه باندې اسلام د خپل رعیت په هکله مسؤولیتونه ایښي، پر پلار او مور باندې د اولادونو په اړه، پر اولادونو باندې د مور او پلار په اړه، پر خاوند د مېرمنې په اړه او په مېرمنې د خاوند په اړه... په دې توګه پر هر انسان باندې یې مسؤولیتونه ایښي او د هغو په اړه ترې پوښتنه کیږي.

فعالیت:

فکر وکړئ چې کوم انسان مسؤولیت نه لري په نوبت سره یې نومونه واخلئ.

د حدیث شریف ګټې

د مسؤولیت د ارزښت له کبله رسول اللهﷺ دغه مسأله صحابه کرامو ته واوروله او امت ته یې د تلپاتې درس په توګه پرېښوده.

د حدیث په سر کې رسول اللهﷺ د عمومي مسؤولیت یادونه په اجمالي توګه کړې چې: (کلکم راع و مسؤول عن رعیته) له هغه وروسته یې یو شمېر ډېر مهم مسؤولیتونه چې په ټولنه کې ډېره اغېزه لري په ټاکلې توګه په ګوته کړي. امام او پاچا او د هغه مسؤولیتونه د کورنۍ دوه مهم مسؤولین پلار او مور یا خاوند او مېرمن او د هغوی مسؤولیتونه او

عمومي کارکوونکي او د هغوی مسؤولیتونه او د حدیث په پای کې یې د عمومي مسؤولیت ټینګار بیا تکرار کړی.

۱ـ د امام او پاچا مسؤولیتونه

له امام څخه مطلب پاچا امیر او خلیفه دی. د خلیفه او امیر ځانګړي مسؤولیتونه دا دي: د دین إقامه، دشرعي احکامو پلي کول، په عدل او انصاف سره حکومت کول، د رعیت عامه ګټې او مصلحتونه خوندي کول، امن او امان ساتل، د ژوند د اسانتیاوو برابرول او د خپل رعیت په اړه د شفقت، مهرباني او خیر غوښتنې چلن.

۲ـ د پلار مسؤولیتونه

دخپلې مېرمنې او اولاد نفقه، جامې او نور لګښت برابرول، د هغوی تعلیم او روغتیا ته پاملرنه، د هغوی عبادتي، اخلاقي کړو وړو او روزنې ته پاملرنه، په ځانګړې توګه د هغوی لمانځه، تلاوت، او دیني مطالعې ته پام او په عمومي توګه له هغوی سره د رحمت، شفقت او ښه او خواږه سلوک چلن.

۳ـ د مور مسؤولیتونه

مور په خپل وار د کور او اولادونو په اړه مسؤولیت لري. دا چې نارینه د ورځې زیاته برخه له کوره بهر په کارونو بوخت وي، د کور او اولادونو په اړه د مور مسؤولیت لا درنېږي.

د کور د ننه چارو ښه سنبالول، د اولادونو روزنه، د اخلاقي مفاسدو مخنیوی، د مېلمنو استقبال او د هغوی اکرام او درناوی، د خپل ځان، نجونو او هلکانو پت، عزت او اسلامي وقار او عفت ساتل او داسې نور.

ښځه او خاوند د کور په ډېرو مسؤولیتونو کې سره شریک دي. له دې امله ښایي د دواړو ترمنځ د خپلو مسؤولیتونو د اداء کولو په هکله سلا مشوره پوره او بشپړ تعاون موجود وي.

٤ـ د خادم مسؤولیتونه

په همدې توګه خادمان، کارګران، مزدوران او په عمومي توګه یو له بل سره کار کوونکي د ښه خدمت، امانت، رښتینولی، متقابل احترام، خیرغوښتنې او خواخوږی

مسؤولیتونه په غاړه لري، تر څو د ژوند عامې چارې د مینې، وروروليـ او احترام پـه فـضا کې رواني وي.

٥ـ هیڅوك بې رعیته او بې مسؤولیته نشته

په مکلفو انسانانوکې د رعیت لـرل او مـسؤولیت لـرل یـو نـسبي امـر دی. کیـدای شـي یـو څوك په یو وخت کـې خپـل رعیـت او مـسؤولیت هـم ولـري او د بـل چا تـر رعیـت او مسؤولیت لاندې هـم وي، خـو دا نـشي کېدای چـې یـو څـوك دې هـیڅ ډول رعیـت او مسؤولیت ونه لري. آن تر دې چې که یـو څـوك یـوازې هـم ژونـد کـوي، نـه ښـځه، نـه خاوند، نه اولاد، نه خادم او نه بل څوك ورسره وی، بیا هم دی د خپـل ځـان او د بـدن د غړو او حواسو مسؤولیت په غاړه لري. باید د هغو حفاظت او ساتنه وکړي. "إن لجسدك علیك حقا" بدن دې پر تا حق لري. په دې توګه چې د روغتیا او پاکوالي خیال یـې بایـد وساتې، له عقیدې نیولې تـر عباداتو او اخلاقـو پـورې شـرعي اوامـر پرځـای کـړي او پـه منهیاتو او منکراتو کې یې ونه کاروي. د الله پـاك او بنـده ګـانو حقونـه وربانـدې پرځـای کړي. له دې امله په یوازیتوب کې هـم د رعیـت څـښتن دی، بـدن، غـړي او حـواس یـې رعیت دی او دی د هغو په هکله مسؤول دی.

فعالیت:

که څوك خپل مسؤولیت ادا نه کړي په ټولنه یې بدې اغیزې څه دي؟ ځواب ووایاست.

پوښتنې:

١ـ دحدیث راوي معرفي کړئ.

٢ـ حدیث شریف ترجمه کړئ.

٣ـ د راعي، مسؤول او رعیت معنا ووایاست.

٤ـ د امام او پادشاه مسؤولیتونه کوم دي او ولې د پادشاه یادونه په ځانګړې توګه شوې؟

کورنۍ دنده:

پورتنی حدیث په خپلو کتابچو کې ولیکئ او په یادو یې زده کړئ.

اووه هلاکوونکي ګناهونه [1]

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا هُنَّ قَالَ الشِّرْكُ بِاللَّهِ وَالسِّحْرُ وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ وَأَكْلُ الرِّبَا وَالتَّوَلِّي يَوْمَ الزَّحْفِ وَقَذْفُ الْمُحْصِنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ. رواه البخاري

د راوي پېژندنه

ابوهريره عبد الرحمن بن صخر الدوسي رضي الله عنه د خيبر د غزا په کال يې اسلام راوړ او د خيبر په غزا کې شريک شو، مديني ته يې هجرت کړی او دنبوي مسجد په صفه کې اوسيده. ځان يې د رسول الله ﷺ صحبت ته وقف کړی وو، په همدې خاطر يې له رسول الله ﷺ څخه تر ټولو زيات احاديث روايت کړي دي. د عمر رضي الله تعالى عنه په خلافت کې د بحرين والي وو او په (۵۸) هجري کال د عقيق په سيمه کې د (۷۸) کالو په عمر وفات شو.

د ځينو کلماتو معنا

۱_**الْمُوبِقَاتِ**: د موبقة جمع ده، موبقة د اسم فاعل لفظ دی معنا يې ده: هلاکوونکي، تباه کوونکي.

۲_**التَّوَلِّي**: د مصدر لفظ دی، شا اړول، مخ ګرځول، تېښته کول.

۳_**الزَّحْفِ**: په ناسته ښښيدو او تګ ته وايي. دلته د دوو لښکرو نږدې کېدل او يوځای کېدل ترې مراد دی.

۴_**قَذْفُ**: د مصدر لفظ دی ويشتلو او غورځولو ته وايي دلته ترې مراد په پاک لمنو ښځو پورې د زنا او بې حيايي تور تړلو ته وايي.

۵_**الْمُحْصِنَاتِ**: د محصنة جمع ده، معنا يې ده: پاک لمنه او عفيفه ښځه.

۶_**الْغَافِلَاتِ**:د غافلة جمع ده او غافلة د اسم فاعل صيغه ده معنا يې ده: ناخبره.

د حدیث ژباړه

له ابو هريرهﷺ څخه روايت دی چې رسول اللهﷺ وفرمايل: له اوو هلاکونکو څخه ځانونه وژغورئ! پوښتنه وشوه: ای د اللهﷻ رسوله، هغه څه شی دي؟ رسول الله ﷺ وفرمایل: اللهپاک سره شريک نيول، کوډې کول، په ناحقه سره انسان وژل، د يتيم مال خوړل، سود او ربا خوړل، د غزا او جګړې له ډګر څخه تيښته او په مؤمنو او پاک لمنو ناخبرو ښځو پورې د زنا او بې حيايي تور تړل.

د حدیث حکمت

ګناه که هر څه وي، له الله تعالی څخه سرغړونه او نافرماني ده، څکه خو ګناه که وړه وي او که ستره بد عمل دی.

ځينې ګناهونه نسبتاً واړه وي او که کله هم له چا څخه صادر شي، نو د ورپسې نيکو عملونو له امله له منځه ځي، خو ځينې ګناهونه دومره خطرناک او هلاکوونکي وي چې څوک ترې په رښتيا توبه ونه باسي، نو په يقيني توګه انسان هلاکوي. په پورتني مبارک حديث کې ددغسې هلاکوونکو ګناهونو يادونه شوې ده.

فعاليت

په ګروپي شکل د کبيره ګناهونو نورې پنځه نمونې ووایاست.

د حديث شريف ګټې

۱_له اللهﷻ سره شريک نيول ستر ظلم دی

له اللهﷻ پاک سره د هغه په ذات، صفاتو او اسماوو کې بل څوک شريکول.

له اللهﷻ سره شريک نيول ستر ظلم دی. شرک د انسان ټول نيک عملونه له منځه وړي، الله تعالی هيڅکله شرک نه ښښي او نورګناهونه چې يې چاته خوښه شي ببښي يې.

په قرآن کريم او احاديثو کې لاندې عملونه له الله پاک سره شرک ګڼل شوي دي:

- له الله پرته پر مخلوق باندې لوړه او قسم کول، لکه: په زيارت قسم، د زوی يا پلار په سر قسم، په شرافت قسم، په وجدان قسم او داسې نور.
- کوډې او هغه دمونه او تعويذونه چې په کې شرکي الفاظ استعمال شوي وي.
- بد فالي نيول
- د رياء لپاره لمونځ، روژه او زکاة ورکول

○ په دې عقیده د کونجکو، هډوکو، ښکرونو او داسې نورو شیانو په غاړه کې اچول چې دا د نظر لګیدو اونورو آفاتو مخنیوی کوي.

۲ـ د سحرحقیقت، دنیوي او اخروي زیانونه یې

د اسلام مبارک دین په اصلاح او خیر رسولو ټینګار کوي، په حقیقتونو ولاړ دین دی له هر قسمه وهمونو، خیالونو، او بې ځایه ویرېدلو څخه خلک منع کوي.

کوډې چې د وهمونو، خیالونو عقیدوي بې ثباتۍ، فتنو او فساد خپرولو، نورو ته د بدني، روحي، اجتماعي زیان رسولو څخه عبارت دي، زده کړه او نورو ته یې ورښودل حرام دي حتی په ځینو حالاتو کې انسان کفر ته پرې رسېږي. دا هغه ناوړه عمل دی چې د امام ابوحنیفه رحمه الله په قول د کوډګر سزا یواځې قتل دی.

په حدیث شریف کې راغلي: چا، چې فال وکوت او چا ته چې فال وکتل شو، چا چې غیب ویل کول او د چا لپاره چې غیب ویل کیدل، چا چې کوډې وکړې او د چا لپاره چې کوډې وشي، څوک چې غوټې اچوي او بندونه جوړوي، یا کاهن ته ورشي او د هغه خبره رښتیا وګڼي، نو پر محمدﷺ باندې پر نازل شوي دین کافر شو.[(۱)]

۳ـ د یو انسان وژنه د ټول انسانیت وژل دي

انسان د الله تعالی مکرم مخلوق دی. د هغه سر، مال، پت او عزت ځانګړی حرمت لري چې ساتل یې فرض او ماتول یې حرام دي.

په اسلام کې د انسان وژل ډېر غټ جرم دی، د قرآنکریم په ګڼو آیتونو کې دغه جنایت منع شوی، د یو انسان قتل او وژنه یې د ټول انسانیت قتل او وژنه ګڼلې او د یو انسان ژغورل یې د ټول انسانیت ژغورل ګڼلي دي: ﴿مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا....﴾ [المائدة: ۳۲]

ژباړه: چاچې یو انسان دوینې له بدلې یا په ځمکه کې له فساد جوړولو پرته (په ناحقه) وواژه ، داسې وګڼه چې هغه ټول انسانانې ووژل...

٤ـ د سرطاني غړي له منځه وړل

که چا څوک په ناحقه وواژه یا یې د چا عزت ولوټلو، یا یې په دین لوبې وکړې او مرتد شو او له هغو پولو واوښت چې هغه انسان او ټولنې ته ګواښ دي نو بیا د دې انسان چاره د بدن د سرطاني غړي په څېر په کار ده چې له منځه یوړل شي او پرې شي ترڅو نور انسانان د ده له شر او ضرر څخه په امن شي.

---

۱ – رواه البزار فی مسنده. په دې صورتونو کې تر څو چې د شخص په عقیده کې خلل نه وي راغلی، په ستر کفر سره نه کافرېږي، ځکه د اهل سنت او جماعت په نزد د یو چا ایمان په عملي ګناه سره نه نقض کېږي، نو دلته له کفر څخه عملي کفر مراد دی نه اعتقادي.

شريعت دغسې انسانان په ګوته کړي او د وژلو حکم يې ورکړی. رسول اللهﷺ فرمايي: «لَا يَحِلُّ دَمُ امرئٍ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَّا بِإِحْدَى ثَلَاثٍ الثَّيِّبُ الزَّانِي وَالنَّفْسُ بِالنَّفْسِ وَالتَّارِكُ لِدِينِهِ الْمُفَارِقُ لِلْجَمَاعَةِ»[1] **ژباړه:** هغه مسلمان چې لااله الا الله محمد رسول الله کلمه وايي وينه تويول يې روا نه ده، خو په درې صورتونو کې: محصن زناکار، قاتل او يا مرتد چې اسلام پرېږدي او له مسلمانانو نه جلا شي.

٥_ ګېډه له اور څخه ډکول

يتيم هغه مظلوم انسان دی چې خپل مهربان او زړه خوږی پلار يې له لاسه ورکړی وي. د هر چا مرستې ته اړتيا لري په ځانګړې توګه چې د هغه د مال ساتنه او پالنه وکړي. اللهپاک په قرآن کريم او د رسول اللهﷺ په احاديثو کې يتيم ته په پاملرنې او توجه باندې ټينګار کړی دی. الله پاک ددې ګناه په هکله په قرآنکريم کې فرمايي:﴿ إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا﴾ [النساء:١٠]

ژباړه: «بيشکه هغوی چې په زور زياتي سره د يتيمانو مالونه خوري، هغوی په خپلو ګېډو کې اور اچوي او ژر دی چې د دوزخ اورته به ننوزي» د يتيمانو مال خوړل، ډيره بې همتي، ناځوانه عمل او غټه ګناه ده، او له همدې امله اسلام پر ټولنې باندې د يتيم په وړاندې مسؤوليتونه ايښي چې يو له هغو څخه د يتيم د مال ساتنه او پالنه او د هغه له ضائع کېدو، په هغه کې له خيانت او د هغه له خوړلو څخه په ټينګه ډډه کول دي.

١_حديث شريف ترجمه کړئ؟

٢_پورته کوم شيان دي چې په احاديثو کې شرک بلل شوي؟ نومونه يې واخلئ.

٣_د کوډو، فال ليدو، او غير شرعي دمونو او تعويذونو ضررونه وښاياست.

٤_په کوم آيت کې د يوه بې ګناه انسان وژنه د ټول انسانيت وژنه او د هغه ژوند ژغورل د ټول انسانيت ژوند ژغورل ښودل شوي دي؟

٥_هغه ځايونه چې د يو مسلمان قتل په کې د شريعت له مخې جواز لري کوم دي؟ دليل يې وښاياست.

---

١ - متفق عليه

اووه هلاکوونکي ګناهونه (۲)

.... وَأَكْلُ الرِّبَا وَالتَّوَلِّي يَوْمَ الزَّحْفِ وَقَذْفُ الْمُحْصِنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ.

۵ـ سود یا له الله ﷻ او پیغمبر ﷺ سره جګړه

سود (ربا) یو بل خطرناک رنځ دی چې نېغ په نېغه د ټولنې غریب او بې وزله خلک کړوي. په ټولنې کې انساني مفاهیم، لکه: زړه سوی، ښېګڼه، خواخوږي، قرض حسنه او داسې نور له منځه وړي او پرځای یې بخل، زړه سخت توب، مصلحت غوښتنه او مادي توب خوروي. ځکه الله تعالی سود خوړل له غریبو او اړمنو سره دښمني نه، بلکې له الله تعالی او د هغه له پیغمبر سره دښمني او د جنګ او جګړې اعلان ګڼلی دی: ﴿فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ [البقرة:۲۷۹]

ژباړه: نو که له دې کار(سود) څخه لاس نه اخلئ. بیا د الله ﷻ او د هغه د پیغمبر ﷺ جنګ ته تیار شئ.

سود خوړونکو ته الله تعالی تر ټولو بده سزا ټاکلې ده.

د خواشینې ځای دی چې نن سبا په نړۍ واله کچه سود ډېر پراخه شوی، نړۍ یې له یو خطرناک اقتصادي بحران سره مخامخ کړې او ورسره غبرګ یې د روحي او اخلاقي فساد په جال کې نښلولې ده.

فعالیت

په ډله ییزه توګه دسود بدي اغیزې جلا جلا بیان کړئ.

۶ـ د یوه تن تېښته لښکر ته ماته ورکوي

کافرانو، باطل پالو او مفسدینو سره د جهاد او مبارزې وروستی پړاو له هغوی سره مخامخ جګړې ته دانګل او د وسله والې جګړې پرېکړه ده. په داسې حساسو شیبو کې مقاومت فرض او تېښته لویه ګناه ده، ځکه د جګړې په ترڅ کې د یوه تن تېښته د جنګي مورال

په له منځه وړلو سره ډېر ځله یو ستر لښکر ته ماته ورکوي. په داسې حساس وخت کې تېښته یا هم ثبات او استقامت د جګړې پایلې بدلوي.

۷ـ پر پاک لمنو ښځو تور لګول

ښځې په اسلام کې ډېر لوړ مقام لري. په ځانګړې توګه د هغو وقار او پت په شریعت کې په پوره پاملرنې سره مطرح دی، کوښښ شوی څو د دوی عزت خوندي وساتل شي. د ښځو پر شخصیت ملنډې، توهین او تحقیر، بې ارزښته ګڼل او د نارینه وو د نفسي غوښتنو لپاره له هغوی څخه کار اخیستل ستره ګناه ګڼل شوې، چې په آخرت کې د عذاب لامل جوړېږي.

پر دې سربېره هغه چا ته په دنیا کې هم درنه سزا ټاکل شوې چې د ښځې او یا نارینه د شخصیت درناوی ونه کړي، د هغوی عزت او حیا ته په بده سترګه وګوري نو که چا کوم مسلمان سړي او یا مسلمانې ښځې ته د بد لمنۍ نسبت وکړ، په خپله دعوا به شاهدان راولي که شاهدان یې تېر نشو کړای محکمه به ورته د عامو خلکو په وړاندې د اتیا (۸۰) درو وهلو سزا ورکړي او شهادت او ګواهي به یې د خلکو ترمنځ د تل لپاره بې اعتباره اعلان شي.

فعالیت

هغه کوم سورت دی چې په پاک لمنو ښځو د تور لګوونکي لپاره پکې سزا ټاکل شوې ده؟

پوښتنې:

۱ـ په قرآن کریم او احادیثو کې ولې د یتیمانو پر پاملرنې ټینګار شوی دی؟
۲ـ کوم عمل له الله پاک او پیغمبرﷺ سره جګړه بلل شوې دی؟
۳ـ په جهاد کې تېښته ولې هلاکوونکې ګناه ده؟
۴ـ په اسلامي شریعت کې پر پاک لمنې مسلمانې ښځې باندې د بدلمنۍ د تور لګولو څه سزا ټاکل شوې ده؟

نولسم لوست

امر بالمعروف او نهی عن المنکر

(عَنْ حُذَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَأْمُرُنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلَتَنْهَوُنَّ عَنْ الْمُنْكَرِ أَوْ لَيُوشِكَنَّ اللَّهُ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عِقَابًا مِنْهُ ثُمَّ تَدْعُونَهُ فَلَا يُسْتَجَابُ لَكُم). رواه الترمذي

د راوي پېژندنه

حذيفة بن اليمان العبسي رضي الله عنه مشر صحابي وو. د خندق په غزا او له هغه وروسته نورو غزواتو کې شريک و، د خندق په غزا کې رسول الله ﷺ د کافرانو لښکر ته د احوال اخستو لپاره لېږلی وو. رسول الله ﷺ ورته د منافقانو د پېژندګلوۍ په شمول ډېر اسرار ويلي وو چې د صحابه وو په منځ کې په صاحب سر رسول الله يادېده. عمر فاروق رضي الله عنه به هغې جنازې ته نه ورته چې **حذيفة** رضي الله عنه به پکې برخه نه اخيسته.

د ډېرو غزواتو په شمول د عراق په فتوحاتو کې شريک وو. د نهاوند په غزا کې يې ګډون درلود، همدان، ری، او دينور د ده په مشرۍ کې فتحه شوي. د ارمينيا له غزا وروسته يې د مسلمانانو دريم خليفه عثمان رضي الله عنه ته د قرآن کريم د ترتيب مسأله مطرح کړه. زيات احاديث يې له رسول الله ﷺ څخه روايت کړي دي. د عمر رضي الله عنه په خلافت کې د مدائن والي ټاکل شوی او همالته د والي په توګه وو چې د هجرت په (۳۶) کال کې وفات شو.

د ځينو کلماتو معنا

۱_وَالَّذِي: (و) په دې ځای کې د قسم توری دی، (الذي) هغه څوک، هغه ذات (قسم دی په هغه ذات).

۲_لَتَأْمُرُنَّ: هرو مرو (خامخا) به امر کوئ.

۳_الْمَعْرُوفِ: يوه ډېره جامعه کلمه ده چې د خير، ثواب اوطاعت ټول کارونه پکې شاملېږي، لکه: ښېګڼه او نيکي چې عام خلک يې ښه ګڼي او بد يې نه وايي.

٤ _لَتَنْهَوُنَّ: هرومرو به نهی کوئ، (ايسارول به کوئ).

۵_الْمُنْكَرِ: د معروف ضد دی: بدي او وراني، چې عام خلك پرې بد وايي او ښه يې نه ګڼي.
٦_لَيُوشِكَنَّ: ډېر ژر، ډېر نژدې.
٧_عِقَابًا: عذاب
٨_تَدْعُونَهُ: له الله جَلَّ جَلَالُهُ څخه به دعاګانې غواړئ.

د حديث ژباړه

له حذيفه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ څخه روايت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل: زما دې په هغه ذات قسم وي چې زما سا د هغه په لاس کې ده چې تاسو به هرو مرو امر بالمعروف او نهی عن المنکر کوئ او يا دا چې ډېر نژدې ده چې الله پاک در باندې له خپل لوري څخه عذاب راولېږي چې بيا به له هغه څخه دعاګانې غواړئ او قبلېږي به نه.

د حديث حکمت

اسلامي دعوت يا امر بالمعروف او نهی عن المنکر د اسلام له خورا مهمو مبادي او ارزښتناکو فرايضو څخه دي چې د اسلام د نورو احکامو قيام او بقاء ور پورې تړلې ده.

فعاليت

هر زده کوونکی دې د امر بالمعروف او نهی عن المنکر اغيز د اسلام د نورو ارکانو او احکامو د برپا کولو په هکله له ځان سره ياد داشت کړي او په نوبت سره دې نورو ته واوروي.

د حديث شريف ګټې

۱_د امر بالمعروف او نهي عن المنکر ارزښت

په هره ټولنه کې دوه ډوله وګړي ژوند کوي: نيکان خلك هغه چې د پاکو عقيدو نيکو خويونو، خير غوښتونې او د غوره اخلاقو څښتنان وي.
او بله ډله بدان هغه چې د ناوړه سلوك د بدو عاداتو، د شر او فساد خويونو خاوندان وي.

د بدو اعمالو له خاوندانو څخه همیشه په فردي او ټولنیز ژوند کې ناسمې مفکورې د اسلام او انسانیت ضد کړنې، پر نوروظلم، تیری او ډول ډول فسادونه صادرېږي. که چیرې نیکان او صالحه وګړي ددغسې اشخاصو مخنیوي ونه کړي او دوی حق طرف ته ونه هڅوي، نو د ټولنې هره برخه به د شر او فساد ډګر وګرځي او انساني ټولنه به په داسې ځنګل بدله شي چې د عدل، انصاف، د ښو او بدو تمیز به پکې هیڅ نه وي.

امر بالمعروف او نهي عن المنكر د اسلامي امت هغه سپیڅلی صفت دی چې له پیغمبرانو څخه زموږ امت ته په میراث پاتې دی، دا هغه مهمه دنده ده چې د اسلامي ټولنې سلامتي او نیکمرغي ورپورې تړلې او د فساد د پراخېدو مخه ډب کوي.

۲_خلك نیكیو ته رابلل

د حدیث مفهوم د امر بالمعروف په هکله دا دی چې: تاسو به هرومرو خلکو ته په نیکیو او ښیګڼو امر کوئ. خلك به اسلامي عقیدې، اسلامي شریعت، اخلاقو، عزت، درنښت، حیا، احترام، محبت، ورورۍ، عدل، انصاف او د یوه الله ﷺ بنده ګۍ ته رابلئ ، چې د دنیا او آخرت سعادت پکښې نغښتی دی.

۳_ له بدیو څخه خلك منع كول

په ټولنه کې خلك له خرابو افکارو، بدو اعمالو او ناوړه اخلاقو څخه منع کول او ایسارول د هر مسلمان فردي او ټولنیزه دنده ده. د اسلام د ستر پیغمبر ﷺ له خوا په یوه کار باندې په دغسې مؤکدو الفاظو سره امر او ټینګار کول د هغه کار فرضیت او لزوم افاده کوي، په همدې اساس د اسلام د دین غوښتنه دا ده چې اسلام ته بلنه، امر بالمعروف او نهی عن المنکر د هر مسلمان ځانګړی او د ټول امت ټولنیز فرض دی، هغه هم په حکیمانه لارو چارو چې منکر له منځه ولاړ شي او د منکر له منځه وړل د ستر منکر (جنګ، نفرت او فساد) لامل ونه ګرځي.

٤_ د امر بالمعروف او نهي عن المنكر د پرېښودو خطرونه او پایلې

امر بالمعروف او نهي عن المنكر هغه مهمه دنده ده چې په پرېښودلو یې رسول الله ﷺ د عذاب د نازلیدلو اخطار ورکړی. د دې معنا دا ده چې اسلامي دعوت، امر بالمعروف او نهی عن المنکر که کله هم په ټولنه کې پرېښودل کېږي، نو ځای یې د الله تعالی لخوا ځانګړی عذاب نیسي، سربېره پردې په جامعه کې ظلم، بې انصافي، د زړونو سختوالی او ډول ډول فسادونه زیاتېږي او په پای کې ټولنه دهلاکت په درشل درېږي.

۵_ بیا به مو دعاء نه قبلېږي

که دعوت، امر بالمعروف او نهي عن المنکر ترک شي، نو ډېر ژر به الله تعالی له خپل لوري عذاب را نازل کړي، که کله د دعوت (امر بالمعروف او نهی عن المنکر) په پرېښودو سره عذاب راغی، نو بیا که تاسې الله تعالی ته څومره دعاګانې او زارئ کوئ، نو دعا به مو نه قبلېږي، ځکه مسلمانانو به د دعوت په پرېښودو دومره ستر جرم او غټه ګناه کړې وي چې د دعا دقبلېدو ټولې لارې به یې په ځان تړلې وي.

فعالیت:

ایا له بدیوڅخه منع کول یوازې د علماوو دنده ده اوکه د ټولو مسلمانانو؟ زده کوونکي دې په خپل منځ کې پرې مباحثه وکړي.

پوښتنې:

۱_ لاندې کلمې معنا کړئ:

أ_ لَتَأْمُرُنَّ:

ب_ الْمَعْرُوفِ:

ج_ لَيُوشِكَنَّ:

۲_ د حدیث د راوي په هکله لنډ معلومات ورکړئ.

۳_ د حدیث ژباړه ووایاست.

٤_ که د اسلامي دعوت فریضه ترک کړل شي، نو پایله به یې څه وي؟

په لګښت کې اقتصاد

عَنِ ابْنِ عُمَرَ ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الاقْتِصَادُ فِي النَّفَقَةِ نِصْفُ الْمَعِيشَةِ ، وَالتَّوَدُّدُ إِلَى النَّاسِ نِصْفُ الْعَقْلِ ، وَحُسْنُ السُّؤَالِ نِصْفُ الْعِلْمِ.

رواه الطبراني فى المعجم الكبير

د ځينو کلماتو معنا

١_الاقْتِصَادُ: اقتصاد د (قصد) له کلمې څخه ده چې په چارو او ويناوو کې د افراط او تفريط ترمنځ وسط حد ته ويل کېږي، په لګښت او نفقه کې اقتصاد د اسراف او تقتير (ممسک توب) ترمنځ حد ته وايي.

٢_اَلْمَعِيشَةَ: ژوند، روزګار.

٣_التَّوَدُّدُ: مينه کول، محبت کول.

د حديث ژباړه

له عبد الله بن عمر رضی الله عنهما څخه روايت دی چې رسول اللهﷺ وفرمايل: اقتصاد (اعتدال په لګښت کې) نيم ژوند دی، او خلکو ته ځان ګرانول او نژدې کول نيم عقل دی، اوپه ښه ډول پوښتنه کول نيم علم دی.

د حديث شريف حکمت

مال له خپل ارزښت او اهميت سره سره يو خطرناک شی دی، هغې لوښې توري ته ورته دی چې دواړه لوري يې تېره او غوڅوونکې وي، که انسان ورسره پوره پاملرنه او احتياط ونکړي، نو ارومرو به خپل بدن پرې غوڅوي.

اسلام مال ته ځانګړې پاملرنه کړې، د هغه د ګټلو او لګښت لپاره يې دقيق، جامع اصول او ضوابط ايښي دي. چې يو له دغو اصولو او ضوابطو څخه د اقتصاد (اعتدال) اصل او ضابطه ده چې تر ډېره حده په لګښت پورې اړه لري.

د اقتصاد اصطلاح او مفهوم د رسول اللهﷺ په ګڼو احادیثو او د قرآن کریم په ډېرو آیتونو کې ذکر شوې چې مونږ او تاسو یې د بېلګې په توګه د پورتني مبارک حدیث په ترڅ کې لولو.

د حدیث شریف ګټې

۱_ د قیمتي مال زېرمه د اقتصاد اصل دی

مال په یو وخت کې هم د خیر او ښېګڼې غوره وسیله او هم د شر او بدۍ ناکاره وسیله ده.
کور، اولاد اوعیال، نفقه او لګښت چې د انساني ژوند ډېره برخه جوړوي، ډېر ځله انسان د مال په اړه بې احتیاطۍ ته اړ کړي چې په پای کې د بې وزلۍ او تنګلاسۍ له داسې جدي ستونزو سره مخ شي چې ژوند پرې تریخ او ورځخه په تېښته شي، سترګې پټې کړي او په ټولو انساني پولو او ارزښتونو پښې واړوي، په غلا، چور او تالان لاس پورې کړي، په ټولنه کې فساد، بد امني، اړ او دوړ رامنځته کړي. او یا هم د کار کولو همت بایلي، کچکول په غاړه کړي او د سوال لاسونه اوږده کړي او په ټولنه باندې یو درونډ پېټی جوړ شي.
اسلام دغه ستونزه د یوه خراب او دردوونکي واقعیت په توګه درک کړې او د هغې د مخنیوي لپاره یې د اقتصاد اصل او قاعده ایښې ده.
پدې مبارک حدیث کې رسول اللهﷺ اقتصاد نیم ژوند ګڼلی او بیا یې په ځانګړې تعبیر سره په لګښت کې اقتصاد د تنګلاسۍ او له هغو نه د راولاړو ستونزو د مخنیوي چاره ښودلې. پیغمبرﷺ فرمایلي دي:(مَاعَالَ مَنْ اقْتَصَدَ). [احمد]
ژباړه: هیڅکله به فقیر او تنګلاسی نه شي هغه څوک چې په لګښت کې د اعتدال او میانه روۍ څخه کار اخلي.
له کومه ځایه چې په مالي چارو کې اقتصاد او اعتدال ډېره اغیزه او خورا مهم رول لري ټولې مالي چارې او مالي نظام د (اقتصاد) په نوم یاد شوی دی، نن سبا چې د اقتصاد اصطلاح کارول کېږي مقصد ترې ټولې مالي چارې او مالي نظام او سیستم دي.

۲ـ اسراف چې د اقتصاد ضد، او د فقر لامل ګرځي شرعا حرام دی

د اقتصاد ضد ته په شریعت کې (اسراف) وایي چې په لګښت کې د افراط، بې نظمي، بې هدفي، بې او بې پلانه مفاهیم په کې شامل دي.

د لګښت ډیره برخه خوراك او څښاك جوړوي، الله تعالی د خوراك او څښاك په اړه فرمايي: ﴿ وَ كُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾ [الأعراف: ۳۱]. خورئ او څښئ خو اسراف او له حده تیری مه کوئ.

په خوراك او څښاك کې اسراف او له حده تېرېدل چې څومره د بدن روغتيا ته تاوان اړوي، له هغه نه زيات يې مال ته اړوي او نن سبا چې څومره مالونه په خوراك او څښاك کې له اسراف نه په راولاړو ناروغيو او د هغو په علاج لګيږي له هيچا پټ ندي.

۳ـ في سبیل الله انفاق کې هم اقتصاد

آن تر دې چې في سبيل الله انفاق، خيرات، صدقات، مرستې او عامه سخاوتمندي او داسې نور د خير ښيګڼې لګښتونه هم بايد د اقتصاد د تر قاعدې لاندې وي او د ثواب ګټلو جذبه او ولوله بايد انسان د اقتصاد پولو ماتولوته ونه هڅوي، الله تعالی فرمايي: ﴿وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا﴾.[الاسراء:۲۹]

ژباړه: لاس ترغاړې تړلی بخيل مه اوسه او مه دومره په خلاص مټ لګښت کوه چې سبا تش لاس او د ټولو ملامت ناست يې!

نو چې کله الله پاك د خير ښيګڼې لګښت کې د اقتصاد غوښتنه کوي، نو نور لګښتونه خو بايد ارومرو د اقتصاد په اصل ولاړ وي.

۴ـ د خلکوخوښي لاس ته راوړل لويه عقل مندي ده

که څوك د الله ﷻ د رضا په خاطر د انسانانو سره مرسته کوي، د هغوي درناوی کوي، او ورسره نيك چلن کوي، داسې انسان الله ﷻ ته خوښ وي، او څوك چې الله ﷻ ته خوښ وي الله ﷻ د هغه سره مينه د بندګانو په زړونوکې هم اچوي د خلکو د خوښي له برکته تل انسان خوښ، هوسا، او په خپلو مقصدونوکې سرلوړی وي. د الله ﷻ د بندګانو خوښي تر لاسه کول غټه کاميابي او لويه عقل مندي ده.

۵ ـ ګټوره پوښتنه علم زیاتوي

پوهه او علم د زړونو پټې خزانې دي چې په ګټورو پوښتنو رابرسېره کېږي، که چیرې له معلم څخه په ښه طریقه پوښتنه وشي ممکنه ده چې معلم د زړه له کومي په ځواب کې داسې معلومات وړاندې کړي چې حاصلولو ته یې ډېره زیاته اړتیا وي.

پوښتنې:

۱ـلاندې کلمې معنا کړئ:

ا ـ الاقْتِصَادُ:

ب ـ الْمَعِيشَةِ:

ج ـ التَّوَدُّدُ:

۲ـمال ولې دومره ارزښت لري؟

۳ـد اقتصاد لغوي او اصطلاحي معنا څه ده؟

٤ـحدیث ترجمه کړئ!

۵ـاسراف ولې حرام دی؟ د هغه روغتیایي او مالي ضررونه بیان کړئ!

کورنۍ دنده

زمونږ په ټولنه کې هغه دودونه او رواجونه په ګوته کړئ چې د اقتصاد په خلاف پر حرام اسراف روان دي، او د هغو د مخنیوي په لارو چارو باندې غور او فکروکړئ، او د مخنیوي په باره کې یې لنډه مقاله ولیکئ.

د الله ﷻ کتاب او د پيغمبر ﷺ سنت

عَنْ مَالِك أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ تَرَكْتُ فِيكُمْ أَمْرَيْنِ لَنْ تَضِلُّوا مَا تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا كِتَابَ اللَّهِ وَسُنَّةَ نَبِيِّهِ. [موطأ مالك]

د راوي پېژندنه

مالك بن انس بن مالك الأصبحى الحميرى د دار الهجرت (مديني منورې) امام او د اهل سنت له څلورو مشهورو مذهبونو څخه د مالکي مذهب امام دی. په ۹۳ هجري کال په مدينه منوره کې زېږېدلی. پر دين کلك ولاړ وو. له اميرانو او باچاهانو څخه لرې اوسيده، آن تردې چې د واکمنانو له خوا رېړول شوی هم دی.

عباسي خليفه هارون الرشيد ترې وغوښتل چې دربار ته ورشي او ده ته سبق ووايي، خو امام مالك انکار وکړ او ويې ويل چې: علم ته خلك ورځي، علم خلکو پسې نه ورځي! هارون الرشيد يې کورته ورغی او د درس په مجلس کې يې ديوال ته تکيه وکړه ، امام مالك وويل: دعلم درناوی د رسول الله ﷺ درناوی دی، نو تکيه يې پرېښوده او د امام په وړاندې کښيناست. د خليفه منصور عباسي په غوښتنه يې د احاديثو مشهور کتاب موطأ وليکه. په همدې توګه: **الوعظ، المسائل، الرد على القدرية،** النجوم او تفسير غريب القرآن د نومونو له ليکنو څخه دي. امام مالك بن انس په ۱۷۹ هـ. ق کال په مدينه منوره کې وفات شو.

د ځينو کلماتو معنا

۱_**تَرَكْتُ:** له ترك څخه اخستل شوی: پرېښودل، ترك کول.

۲_**أَمْرَيْنِ:** د (امر) تثنيه ده:چاره، کار.

۳_**لَنْ تَضِلُّوا:** هېڅکله به بې لارې نه شئ.

٤_**مَا تَمَسَّكْتُمْ:** څوپورې مو چې منګولې پرې لګولې وي.

د حديث شريف ژباړه

امام مالك رحمة الله تعالى ته دا حديث رسيدلی چې پيغمبر ﷺ فرمايلي دي: په تاسو کې مې دوه شيان پرېښي دي، څو پورې مو چې پر هغو منګولې ښخې کړې وي هيڅکله به بې لارې نه شئ: د الله ﷻ کتاب او زما سنت.

د حديث حکمت

قرآن د الله پاک وروستی کتاب دی چې د انسانيت د هدايت او لارښوونې لپاره يې نازل کړی، څو انسانان له تيارو څخه رڼا ته را وباسي او د ژوند په سمه لاره يې روان کړي. ترڅو چې انسانان پر قرآن کلک ولاړ وي، هيڅکله به بې لارې نه شي.

د حديث شريف ګټې

۱ــ قرآن کريم د اسماني کتابونو ناسخ

رسول الله ﷺ امت ته د اسلام دوه اصلي سرچينې په ګوته کړې څو د هغو په رڼا کې خپل ژوند تېر کړي. لومړی د الله کتاب (قرآن) او دوهم خپل سنت (حديث او سيرت).

قرآن کريم د اسلامي شريعت د تحليل او تحريم لومړنی مرجع ده. قرآن د ژوند ټولې چارې د اصولو او بنسټونو په توګه اجمالاً بيان کړې دي: ﴿....مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ...﴾ [الانعام: ۳۸]

ژباړه: موږ په قرآن کې د هيڅ شي کمی نه دی کړی (د اړتيا وړ شيان مو ټول ذکر کړي دي). الله تعالی خپل رسول محمد ﷺ ته دنده سپارلې څو دغه اصولي لارښوونې په تفصيل سره د ژوندانه په ټولو جزئياتو کې پلې کړي. د دغو اصولو پر بنسټ يوه ټولنه جوړه کړي او نړيوالو ته دغه الهي لارښوونې يوازې په نظري توګه نه، بلکې په عملي توګه وړاندې کړي. الله تعالی د پيغمبر ﷺ دغه حيثيت داسې بيانوي: ﴿...وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ [النمل: ٤٤]

ژباړه: موږ تاته ذکر(قرآن) نازل کړ څو خلکو ته نازل شوی کتاب شرح او توضيح کړې او ښايي دوی پکې غور او فکر وکړي.

جابر رضي الله عنه وايي يوځل عمربن الخطاب رضي الله عنه په داسې حال کې چې د تورات يوه نسخه يې په لاس کې وه، راغی او ويې ويل: ای د الله جل جلاله رسوله، دا د تورات يوه نسخه ده. رسول الله ﷺ څه ونه ويل. عمر رضی الله عنه د هغه په لوستو پيل وکړ. د پيغمبر ﷺ پر مخ د غوسې او د خفګان نښې راغلې. په دې کې ابوبکر رضي الله عنه پر عمر رضي الله عنه غږ وکړ چې مور دې در باندې بوره شه عمره د پيغمبر مخ ته نه ګورې؟ کله چې عمر رضي الله عنه د پيغمبر ﷺ مخ ته وکتل، نو ژر يې وويل: د الله پاک او د هغه د پيغمبر له غوسې څخه پناه غواړم. د الله پاک په ربوبيت، د اسلام په دين او د محمد ﷺ په نبوت خوښ او قانع يو. رسول الله ﷺ وفرمايل:

زما دې په هغه ذات قسم وي چې زما ساه يې په واک کې ده، که موسیٰ درته راڅرګند شي او تاسو هغه پسې لاړ شئ او ما پرېږدئ نو د حق له لارې څخه به بې لارې شئ، او که موسیٰ ژوندی وای او زما پيغمبري يې موندلې وای نو زما تابعداري به يې کوله. [سنن الدارمی]

۲ـ د رسول الله صلی الله عليه وسلم سنت(حديث اوسيرت)، د قرآن تر ټولو ښه شرحه

د پيغمبر سنت د قرآن کريم تر ټولو ښه شرح او تفسير دی. د هغه سيرت او د صحابه وو ټولنيز ژوند د قرآنکريم عملي او تطبيقي اړخ دی.

له رسول الله ﷺ څخه چې کومه خبره ثابته شوې ده، هغه په حقيقت کې د وحې يوه برخه ده،

الله پاک فرمايي: ﴿وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى۞ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى﴾ [النجم: ۳-۴]

ترجمه: پيغمبرله ځانه نه غږېږي، هغه خو ورلېږل شوې وحې ده.

نو په څه شي چې امر کوي بايد پلی کړی شي او له څه شي چې منع کوي بايد اجتناب ترې وشي، الله پاک فرمايي: ﴿..وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا...﴾ [الحشر:۷]

ژباړه: کوم دستور چې پيغمبر درکوي، عمل پرې وکړئ او له څه شي مو چې منع کوي ځان ترې وژغورئ.

په سنتو باندې منګولې لګول له ضلالت او بې لارې توب څخه د ژغورل کېدو او نجات يوازنی لاره ده.

۳ـ د رسول الله ﷺ سنت يا دويمه وحې

له قرآن نه وروسته سنت د اسلامي شريعت د تحليل او تحريم دويمه مرجع ده.

په دې توګه له سنتو څخه د الهي وحې د يوې برخې په توګه هيڅکله استغنا نشي راتلای او د قرآن په شرح او شرعي احکامو باندې په پوهيدلو کې له پامه نشي غورځيدلای.

رسول الله ﷺ په يو مبارک حديث کې چې مقدام رضي الله عنه ترې روايت کړی فرمايي: خبر اوسئ! ماته قرآن او د هغه په څير نور څه (سنت) راکړل شوي دي.[1]

---

۱ - ابوداود

په بل روايت کې راځي: داسې څوک ونه مومم چې ډډه يې وهلې وي او زما کوم امر يا نهی ورته ورسېږي او دی ووايي چې زه دا نه پېژنم، هغه څه منم چې په قرآن کې مې موندلي.[1]

د حديثو او فقهې کتابونه په هغو مسائلو ډک دي چې په قرآن کې نشته، خو په حديثو کې حلال يا حرام ګڼل شوي دي.

٤_د لارې مشال

د صحابه وو ټولنيز ژوند، په ځانګړې توګه د راشده خلافت دوره، د قرآن کريم د مقاصدو پر اساس جوړ او د بشري ژوند غوره بېله ده. ځکه خو رسول اللهﷺ په يوه مبارک حديث کې امت ته پر هغې باندې د کلک درېدو ټينګار کوي او وايي: زما سنت او له مانه وروسته زما د راشدينو او مهدييونو خليفه ګانو سنت کلک کړئ..)[2]

د راشده خلافت د دورې ټولنيزه تګلاره زموږ لپاره د فکري او عقيدوي خط چراغونه دي چې د ژوندانه په اوږدو لارو کې خپله لاره پرې رڼا کوو.

پوښتنې:

١_پورتنی حديث شريف وژباړئ.

٢_دحديث راوي څوک دی؟ معرفي يې کړئ.

٣_لاندې کلمات معنا کړئ:

- تَرَكْتُ:
- أَمْرَيْنِ:
- لَنْ تَضِلُّوا:
- مَا تَمَسَّكْتُمْ:

٤_ (نبوي سنت او سيرت د قرآنکريم ښه شرحه ده) دا مطلب واضح کړئ.

کورنی دنده:

پورتنی حديث شريف له معنا سره په يادو زده کړئ.

---

١ - معرفة السنن والآثار للبيهقي

٢ - مشكل الآثار للطحاوي

په جهاد کې د ښځو ونډه

عَنْ الرُّبَيِّعِ بِنْتِ مُعَوِّذٍ قَالَتْ كُنَّا نَغْزُو مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَسْقِي الْقَوْمَ وَنَخْدُمُهُمْ وَنَرُدُّ الْجَرْحَى وَالْقَتْلَى إِلَى الْمَدِينَةِ. [صحيح البخاري]

د راوي پېژندنه

ربيع بنت معوذ بن عفراء رضي الله عنهما، د انصارو د بني نجار له قبيلي ښځه وه، ربيع بي بي په بيعة الرضوان کې حاضره او له رسول اللهﷺ سره يې په ځينو غزواتو کې ګډون درلود. نوموړې له يوې خوا زاهده، عابده او د خدایﷻ د لارې مجاهده وه، له بلې خوا د علم او فضيلت خاونده هم وه. له دې بي بي ښځه تول يويشت (۲۱) احاديث روايت شوي دي. ډېر عمر ژوندۍ وه. په پای کې د عبدالملك بن مروان په خلافت کې د هجرت په څه د پاسه اويايم کال کې وفات شوه.

د ځينو کلماتو معنا

۱_ كُنَّا: موږ وو.

۲_ نَغْزُو: غزا مو کوله، جهاد مو کاوه.

۳_ نَسْقِي: اوبه مو ور رسولې، اوبه مو ورکولې.

٤_ نَرُدُّ: وړل مو، لېږدول مو.

٥_ الجَرْحَى: ټپيان، زخميان.

٦_ الْقَتلَى: قتل کړای شوي، وژل شوي.

د حديث ژباړه

له ربيع رضي الله عنها ښځه روايت دی چې وايي: موږ به له پيغمبرﷺ سره يو ځای غزا کوله، په جهاد کې به ورسره شريك وو. مجاهدينو ته به مو اوبه رسولې، نور خدمتونه مو ورته تر سره کول او د هغوی ټپيان او شهيدان به مو مدينې منورې ته انتقالول.

د حدیث حکمت

د خیر ښیګڼې خپرېدو، د عدالت او انصاف تامین، له انسان څخه د انسان آزادي، له مستکبرینو څخه د مستضعفینو بوږاګانو، ښځو او ماشومانو د ژغورلو، د انساني کرامت او ارزښتونو د خوندي ساتلو او د الله ﷻ د کلمې او دین د لوړوالي په خاطر سپیڅلی او مقدس جهاد، له یوې خوا شرعي فریضه او مکلفیت دی او له بلې خوا د هر مؤمن او مسلمان وګړي د ژوندانه تر ټولو لوړه هیله او ستر ویاړ دی. ښځه د نورو مسؤولیتونو، حقوقو او ویاړ په څېر په دغې مقدسې فریضې او سپیڅلې دندې کې د خپل بدني ځواک په اندازه له نارینه وو سره سمه او برابره ونډه لري.

د حدیث شریف ګټې

۱ـ د اسلام په لاره کې د وسله وال جهاد ارزښت

وسله وال جهاد د اسلام د سپیڅلي دین د خپرولو او ورڅخه د دفاع غوره لاره ده.

د الله ﷻ په لاره کې جهاد هغه غوره عبادت دی چې بل هیڅ ډول عبادت ورسره نه برابرېږي. د الله ﷻ په لاره کې یوساعت تګ د سهار له خوا او بیا بېرته راستنیدل د ورځې په اخره برخه کې له دنیا او هغه څه چې په دنیا کې دي ورڅخه غوره دي.[1]

په اسلام کې جهاد تر ټولو د لوړ مقام او تر ټولو نېکو کارونو غوره کار دی، الله تعالی د دې لپاره روا کړی تر څو د توحید کلمه لوړه او د الله تعالی د دین برم زیات شي. ډېر زیات شمېر آیاتونه او احادیث د جهاد د فضیلت په اړه راغلي. الله تعالی فرمايي:﴿ وَمَن يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللهِ فَيُقْتَلْ أَو يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْراً عَظِيماً﴾ [النساء: ۷۴] **ژباړه:** او څوك چې د الله ﷻ په لار کې وجنګېږي او ووژل شي یا برلاسی شي هغه ته به موږ هرومرو ستر ثواب ور په برخه کړو.

فرمايي: ﴿وَفَضَّلَ اللهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْراً عَظِيماً﴾ [النساء: ۹۵]

ژباړه: او الله تعالی مجاهدین په ناستو خلکو په ستر اجر سره غوره ګرځولي دي.

د اسلام ستر لارښود، رسول الله ﷺ د جهاد په اړه داسې فرمايي: «مَثَلُ الْمُجَاهِدِ فِى سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ الصَّائِمِ الْقَائِمِ الْقَانِتِ بِآيَاتِ اللَّهِ لاَ يَفْتُرُ مِنْ صِيَامٍ وَلاَ صَلاَةٍ حَتَّى يَرْجِعَ الْمُجَاهِدُ فِى سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى»[2]

---

۱ - مسلم
۲ - صحیح مسلم.

ژباړه: د الله تعالی په لار کې د مجاهد مثال د هغه روژه نیوونکي په څېر دی چې ټوله شپه لمونځ کوي او د الله تعالی په آیاتونو باندې دعاء کوونکی وي، نه له خپلې روژې ستړی کېږي او نه له خپل لمانځه څخه ستړی کېږي تر هغه وخته چې دغه د الله تعالی د لارې مجاهد بېرته خپل کور ته را ستون شي.

د الله تعالی په لار کې وتل او ستونزې ګالل لوی اجر او ثواب لري. رسول اللهﷺ فرمایلي دي: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ –رَضِىَ اللَّهُ عَنْهُ– قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِﷺ:« انْتَدَبَ اللَّهُ لِمَنْ خَرَجَ مُجَاهِدًا فِى سَبِيلِهِ لاَ يُخْرِجُهُ إِلاَّ إِيمَانٌ بِى وَتَصْدِيقٌ بِرَسُولِى فَهُوَ عَلَىَّ ضَامِنٌ أَنْ أُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ أَوْ أُرْجِعَهُ إِلَى بَيْتِهِ الَّذِى خَرَجَ مِنْهُ نَائِلاً مَا نَالَ مِنْ أَجْرٍ وَغَنِيمَةٍ ».[۱]

ژباړه:څوك چې د مجاهد په توګه د الله‌ﷻ په لار کې له کوره ووځي، الله ﷻ (د مهرباني له مخې) فرمايي: چې کله يې دا وتل پر ما د ايمان او زما د رسولﷺ د تصديق پر بنا وي، نو زه يې ضامن يم چې هغه جنت ته داخل کړم او يا يې بېرته خپل کور ته په داسې شان ورستون کړم چې ثواب او غنيمت ور په برخه وي.

د يادونې وړ ده چې د جهاد د مشروعيت لپاره د ځانګړو حالاتو او شرايطو تحقق ضروري دی.

۲ ـ په وسله وال جهاد کې د ښځو ونډه

له رسول اللهﷺ سره په غزاګانو کې، لکه د سړو په څېر ښځو هم پوره ونډه اخيستې ده دا په دې معنا چې ښځې هم له نارينه وو سره په ټولو عبادتونو، وياړونو او افتخاراتو کې سمې شريکې دي. له دې کبله ويلی شو، ښځې حق لري چې د مسلمانانو له امير څخه د اجازې تر لاسه کولو د حق د لارې د سپيڅلي جهاد وياړ تر لاسه کړي.

اسلامي شريعت د خپلې عامې مهربانۍ هغه ځانګړې سهولت له مخې، چې له ښځو سره يې په هر څه کې په پام کې نيولی، ښځې يې جګړې ته له حاضريدو څخه معاف کړې دي. دغه معافي يوازې يوه استثناء لري چې کله د مسلمانانو مشر د اړتيا له مخې فوق العاده حالت کې نفير عام (جهاد ته عمومي وتل) اعلان کړي، بيا به ښځه هم د ميړه له اجازې پرته د جهاد ډګر ته وځي. په عامو او عادي جهادونو کې ښځه مکلفه نه ده چې د جهاد ډګر ته ولاړه شي. له دې سره سره ښځې حق لري چې د جهاد په وياړونو کې د

---

۱ - سنن کبری، بيهقي

شریکېدو په خاطر د مسلمانانو د مشر او خپل سرپرست په اجازه له مجاهدینو سره ووځي او هلته د دوی له ښځینه طبیعت سره مناسب یو شمېر خدمتونه تر سره کړي.

حقیقت دا دی چې د اسلامي دعوت له پیل څخه نیولې د دعوت په ټولو پړاوونو کې ښځې په ټولو ویاړونو کې له نارینه وو سره یو شان شریکې دي. لله الحمد په ټول اسلامي تاریخ کې یوه بېلګه هم داسې نشته چې هلته ښځو د محرومیت او کموالي احساس کړی وي او یا هم نارینه وو ځان پرې لوړ او پورته ګڼلی وي، بلکې ددې په خلاف ښځې تل د نارینه وو له خوا له ځانګړي قدر، احترام او درناوي څخه برخمنې وې.

د اسلامي تاریخ په اوږدو کې د نارینه اتلانو په کتار کې خدیجه، سمیه، اسماء، ام سلیم، ام عطیه، ام حرام، خوله، عائشه، فاطمه، زینب رضي الله عنه او داسې نورې په زرګونو اتلانې دي چې یادونه یې په زرینو کرښوکې پاتې دي.

ام عماره نسیبه رضی الله عنها یوه له هغو اتلو بېبیانو څخه ده چې د اُحد په تاریخي غزا کې یې له پیغمبر څخه په سخت وخت په دفاع کې د مېړانې او سرښندنې بېلګه وړاندې کړې او د تل لپاره به تاریخ ور باندې ویاړي.

حفصه رضي الله عنها له ام عطیې رضي الله عنها څخه روایت کړی چې هغې ویل: زه له پیغمبرﷺ سره په اوو(۷) غزاګانو کې شریکه وم، زه د جګړې پر وخت له بارونو او سامانونو سره پاتې شوم. مجاهدینو ته به مې ډوډۍ برابروله او د هغوی د ټپیانو درملنه مې کوله.

انس رضي الله عنه وایي: ام سلیم رضي الله عنها (دده مور)چې ژوندۍ وه نو تل به له یوې ډلې انصارو ښځو سره له رسول اللهﷺ سره په غزا کې ملګرې وه.

حشرج له خپلې پلرنۍ نیا څخه نقلوي چې هغې رضي الله عنها ویل: زه له شپږو تنو نورو ښځو سره د خیبر غزا کې له پیغمبرﷺ سره ووتم. څه وخت چې پېغمبرﷺ پوه شو ښځې هم ورسره غزا ته راغلي، نو موږ پسې یې څوک را ولېږه او ویې غوښتو! موږ د پېغمبرﷺ خدمت ته حاضرې شوو، نو د پېغمبرﷺ په څېره کې د قهر او غوسې نښې وې. موږ ته یې وویل: تاسو د څه لپاره او د چا په اجازه راغلې یئ؟ مونږ ورته وویل: یا رسول الله! موږ تاسره راووتو، مجاهدینو ته به غشي ورکوو اوبه او ستوان به ورکوو، د ټپیانو درملنه به کوو. پدې توګه به د الله جل جلاله د لارې په جهاد کې خپله مرسته او کمک کوو. رسول اللهﷺ راته وویل: پورته شئ او خپلو خېمو ته ولاړې شئ. هغه وایي: بیا کله چې الله تعالی خیبر فتح کړ، نو رسول اللهﷺ له

غنیمت څخه موږ ته د نارینه مجاهدینو سره سمې برابرې برخې راکړې. حشرج صاحب وايي، ما ترې پوښتنه وکړه چې څه شی په برخه کې در ورسېدل؟ هغې وویل: مېوې.[1]

فعالیت

د اسلامي تاریخ په اوږدو کې د هغو مجاهدو ښځو نومونه واخلئ چې په خپلو تورو او همت یې په جهادي معرکو کې حماسې زیږولې دي.

۳ـ د جګړې پر مهال د ښځو رول

ښځې په جهاد کې عموما په وروستیو لیکو کې په لوژستیکي او روغتیایي چارو کې، لکه: د ټپیانو درملنه او د شهیدانو په انتقال او لېږدونه ، پخلي او اوبو رسولو کې له مجاهدینو سره مرسته کوي.

په وسله وال جهاد کې د ښځو د ونډې اخیستلو شرط دا دی چې په عملي جګړه کې به برخه نه اخلي، ابرو به یې له خطر څخه مصؤونه وي، پرده به مراعاتوي، او له سړو سره به اختلاط نه کوي که چېرې پورتنیو شرطونو تحقق نه مونده، نو بیا ښځو ته په وسله وال جهاد کې ونډه اخیستل جواز نه لري.

پوښتنې:

۱ـ د حدیث ژباړه ووایاست.

۲ـ د جګړې په مهال د ښځو رول څه دی؟

۳ـ په مسلحانه جهاد کې د ښځو د ونډې اخیستلوشرطونه ووایاست.

کورنی دنده:

له معتبر سیرت کتاب څخه د اُحد په غزا کې د نسیبې رضي الله عنها دریځونه او مواقف ولولئ او په خپلو کتابچو کې یې ولیکئ.

---

۱ - السنن الکبري للنسائی

رښتینولي

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِﷺ « عَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ فَإِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِى إِلَى الْبِرِّ وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِى إِلَى الْجَنَّةِ وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَصْدُقُ وَيَتَحَرَّى الصِّدْقَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ صِدِّيقًا وَإِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ فَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِى إِلَى الْفُجُورِ وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِى إِلَى النَّارِ وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَكْذِبُ وَيَتَحَرَّى الْكَذِبَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ كَذَّابًا ». [صحيح مسلم]

د راوي پېژندنه

د دغه جليل القدر صحابي نوم عبدالله د پلار نوم يې مسعود او د بنو هذيل قبيلې ته منسوب دی. شپږم شخص وو چې د اسلام په مبارک دين مشرف شو. دوه ځله يې حبشې ته هجرت کړی دی دريم ځل يې له حبشې څخه مدينې منورې ته هجرت وکړ. له رسول اللهﷺ سره به تل يو ځای او ملګری وو. له دې امله د اصحابو ترمنځ په صاحب العصا، صاحب الوسادة او صاحب المطهرة [1] مشهور وو. تل به يې په ډېره خوږه لهجه د قرآنکريم تلاوت کاوه، د علم او پوهې سمندر وو، د علمي مقام تر څنګ د حق د سنګر يو غښتلی مجاهد هم وو. په بدر، اُحد، خندق او نورو ټولو غزاګانو کې يې برخه اخيستې ده، د هجرت په دوه دېرشم (۳۲) کال د حضرت عثمانؓ له شهادت څخه وروسته يې له نيمګړې نړۍ څخه رحلت وکړ.

د ځينو کلمو معنا:

۱ـ عَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ:	پر تاسو رښتيا ويل لازم دي
۲ـ يَهْدِى:	لارښوونه کوي
۳ـ الْبِرّ:	هر ډول ښې اوغوره کړنې اوخصلتونه
۴ـ مَا يَزَالُ الرَّجُلُ:	سړی تل او هميشه
۵ـ يَتَحَرَّى الصِّدْقَ:	کوښښ او هڅه کوي د رښتيا ويلو
۶ـ يُكْتَبَ:	وليکل شي

[1] ـ يعني رسول اکرمﷺ ته به يې امسا په لاس کې ورکوله، تکيه او بالښت به يې ورته ايښود او د اوداسه اوبه به يې ورکولې.

۶ـ **وَإِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ:** او له درواغ ويلو څخه ځانونه وساتئ

۷ـ **الْفُجُورِ:** هرډول ناروا، ناوړه کار او خوی

د حديث ژباړه

له عبد الله بن مسعودﷻ څخه روايت دی چې رسول اللهﷺ فرمايلي دي: پر تاسو رښتيا ويل لازم دي، ځکه چې رښتيا انسان ته د نيکيو لاربښوونه کوي او نيکي انسان ته د جنت لاربښوونه کوي. بيشکه انسان، چې تل رښتيا وايي او د رښتيا ويلو هڅه کوي، نو د اللهﷻ په نزد به رښتينی وليکل شي او له درواغو ويلو څخه ځانونه وژغورئ، ځکه چې درواغ ويل سړي ته د نارواوو په لور لاربښوونه کوي او ناروا د دوزخ په لور لاربښوونه کوي. ځينې وخت سړی تل درواغ وايي او د درواغو ويلو هڅه کوي، نو له دې امله د اللهﷻ په نزد درواغجن وليکل شي.

د حديث حکمت

د ټولو فضايلو، غوره کړنو او خويونو بنسټ رښتيا ويل دي. رښتيا ويل د ټولنيز اخلاقي نظام سرچينه ده او د ټولنې په وګړو کې يو په بل اعتماد راټوکوي. په درواغ ويلو سره په انساني ټولنه کې د بې باورۍ فضاء رامنځ ته کېږي چې دا کار د ټولنې د هر ډول فساد لامل ګرځي. له دې امله پيغمبرﷺ پر انسانانو رښتيا ويل لازم کړي او له درواغو څخه يې منع کړي دي.

دحديث شريف ګټې

۱ـ د رښتيا وو حقيقت

رښتيا د حقايقو سره مطابقت ته ويل کېږي او مختلف ډولونه لري، لومړی يې په وينا کې رښتيا ويل دي، او هغه داسې چې وينا له هغه څه سره چې اخبار ورڅخه کېږي مطابقت ولري.

بل د نيت او ارادې رښتينولي ده چې د دې ډول رښتينولۍ ځای زړه ده، نو پر مسلمان لازم دي چې خپل زړه تل رښتينی او د هر ډول ريا، بدګمانيو، او ناوړه نيتونو څخه پاک وساتي.

بل په کړنوکې رښتينولي: انسان به مشروع چارې ترسره کوي، چې د عقيدې او وينا سره يې مطابقت ولري، او هغه کارونه چې د عقيدې او شعار په خلاف وي دروغ ګڼل کېږي.

۲ـ د رښتیا ویلو کوښښ

انسان باید د ژوند په ټولو حالاتو کې تل رښتنی واوسي او هڅه وکړي چې ریښتینولي د ځان عادت وګرځوي، تر څو الله جل جلاله ورڅخه خوښ شي او هم یې نوم د صدیقینو په ډله کې ولیکي اوجنت ته یې داخل کړي.

۳ـ د رښتیا ویلو ګټې

ریښتیا ویل ډېرې دنیوي او اخروي ګټې لري چې ځینې یې په لاندې ډول دي

- رښتیا ویل انسان د نیکیو لور ته وړي او له هر ډول بدیو څخه یې ژغوري.
- رښتیا ویل زړه ته ډاډېنه او آرامي وربښي.
- رښتیا ویل مؤمن له منافق څخه جلا کوي.
- رښتیا ویل په دنیا او آخرت کې انسان ته نجات ورکوي.
- رښتیا ویل د الله جل جلاله د خوښۍ لامل ګرځي.
- رښتیا ویل جنت ته د داخلیدو لویه ذریعه ده.
- رښتیا ویل انسان ته د خیر او برکت دروازې پرانیزي ،او رزق یې پراخوي.

۴ـ د درواغو حقیقت

درواغ د رښتیا ضد او د حقیقت پر خلاف د معلوماتو وړاندې کولو ته ویل کیږي.

درواغ لکه څرنګه، چې په ژبه وړاندې کیږي، همدا راز د کړنې، نیت او ارادې له لارې هم تر سره کیدای شي. لکه یوڅوک د بدکار د انجامولو اراده ولري او په ژبه د هغې پر خلاف وینا وړاندې کړي، په دې صورت کې ده خپل عمل او اراده پر ژبه دروغجنه وړاندې کړه.

۵ـ درواغ ویل لویه ګناه ده

درواغ ویل داسې عمل دی چې د اسلام د سپېڅلي دین څخه سربېره په ټولومذهبونو او ادیانو کې یوه ناوړه پدیده ګڼل شوې ده. د اسلام مبارك دین د درواغو ټول ډولونه حرام کړي دي او درواغجن انسان ته یې درنده سزا ټاکلې ده نولازمه ده چې د هر ډول درواغو څخه ځانونه وژغورو، څوك چې درواغ وایي او یا د درواغ ویلو هڅه کوي

الله ﷻ يې بد ګڼي په درواغ ويلو د بنده خوی ګرځي او د الله جل جلاله په نزد د درواغجنو په ډله کې شمېرل کيږي.

۶ـ د درواغو بدې اغيزې

درواغ ويل ډيرې بدې پايلې لري چې ځينې يې په لاندې ډول دي

- درواغ ويل د ټولو بديو اصلي عامل او د منافقت يوه برخه ده.
- درواغ ويل د نورو حقوق له منځه وړي.
- درواغ د انسان شخصيت بې ارزښته کوي.
- درواغ په ټولنه کې بې اعتمادي رامنځ ته کوي او د باور ټغر ټولوي.
- درواغ د بلې هرې ګناه تکيه ګاه ده.
- د درواغو له کبله انسان د جهنم کندې ته لوېږي.

پوښتنې:

۱-لاندې کلمې معنا کړئ:

الْبِرِّ:

مَا يَزَالُ الرَّجُلُ:

يَتَحَرَّى الصِّدْقَ:

يُكْتَبَ:

۲ـ دحديث ژباړه ووایاست.

۳ـ رښتيا ويل څه ګټې لري؟

۴ـ دروغ څه بدې پايلې لري؟

خلورويشتم لوست

د مجلس آداب

عَنْ عبدالله بْنِ عُمَرَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنَّهُ نَهَى أَنْ يُقَامَ الرَّجُلُ مِنْ مَجْلِسِهِ وَيَجْلِسَ فِيهِ آخَرُ وَلَكِنْ تَفَسَّحُوا وَتَوَسَّعُوا). [صحيح البخاري]

د ځينو عبارتونو معنا

۱ـ أَنْ يُقَامَ الرَّجُلُ مِنْ مَجْلِسِهِ: چي يو څوک د ناستي له ځای څخه پاځول شي.

۲ـ وَيَجْلِسَ فِيهِ آخَرُ: او بل څوک په هغه ځای کې کښېني.

۳ـ وَلَكِنْ تَفَسَّحُوا: مگر په خپلو منځوکې پراخي راولئ.

۴ـ وَتَوَسَّعُوا: او د ځای پراخي راولئ.

د حديث ژباړه

له حضرت عبد الله بن عمر رضي الله تعالی عنهما څخه روايت دی، پيغمبر صلی الله عليه وسلم له دې څخه منعه کړې ده چې يو څوک له خپل ځای څخه پاځول شي او بيا پر ځای يې بل څوک کښيني، بلکې په خپلو منځوکې فاصله راولئ او خپل مجلسونه پراخه کړئ.

د حديث حکمت

د اسلام مقدس دين د ژوند هر اړخيز نظام وړاندې کړی. ستر او واړه ټول موضوعات يې پوښلي، آن د مجلس د آدابو وړه برخه يې هم پټه پرېښې نه ده، بلکې د هغې لپاره يې هم لارښوونې بيان کړې، په اسلام کې ټولو انسانانو ته د احترام په نظر کتل کېږي، ټول مساوي حقوق لري، هر راز توپيرونه ردوي، يوازې تقوا د توپير او لوړتيا معيار دی. له دې کبله امر شوی چې څوک له خپل ځای څخه اوچت نه کړای شي او ناست خلک يا حلقه سره پراخه کړي او يا سره نژدې شي او نويو راغلو خلکو ته ځای ورکړي، څو ټول مسلمانان په مجالسو کې با وقاره وساتل شي. هيڅوک د کمۍ احساس ونه کړي او له دې سره سره څوک د مجلس له گټو څخه هم بې برخې نه شي او په مجلس کې ځای ورکړ شي.

فعالیت

زده کوونکي دې د ښوونکي په مرسته د مجلس نور آداب ووايي.

د حديث شريف ګټې

۱ـ د مجالسو ډولونه

انسان دې ته اړ دی چې له نورو سره ناسته ولاړه ولـري، پـه مجالـسو کـې برخـه واخلـي. مجالس به له لاندې ډولونو څخه خالي نه وي

اـ نیک مجلسونه: لکه د پوهانو او علماوو سره ناسته، د علم د زده کړې حلقې او د وعـظ او نصيحت مجلسونه چې د انسان په ژوند کـې خـورا ارزښـت لـري بايـد داسـې مجلـسونه غنيمت وګڼل شي او پکې ونډه واخيستل شي.

ب ـ بد مجلسونه: دا هغه مجلسونه دي چې په کې ناکاره خلك راټول شـوي وي يـا پـه کې غيبت کېږي يا په کې درواغ ويـل کېـږي او يـا نـور د فـساد تـصميمونه پکـې نيـول کېږي له داسې مجلسونو څخه ډډه کول لازم او که څوك پکې ناست وي بايـد ورڅخـه پاڅېږي.

ج ـ مباح مجلسونه: دا هغه مجلسونه دي چې د پورتنيو منکراتو څخه خالي وي، خو کـوم دنيوي يا اخروي خير هم په کې نه تر سترګو کېږي پـه دغـه ډول مجالـسو کـې اشـتراك کول کوم باك نه لري، خو غوره دا ده چې پکې ګډون ونـه شـي، ځکـه چـې وخـت پـه کې ضايع کېږي.

۲ـ په مجلس کې ناست کس له خپل ځای څخه پاڅول ناروا کار دی

که څوك مجلس ته داخل شي، ده ته دا جـايز نـه دي چـې بـل څـوك پـاڅوي او دی د هغه پر ځای کښېني، ځکه دا د متکبرينو عادت دی، او اسلام منعه کړې دی. لـه بـل پلـوه په دې کړنه کې د نورو سپکاوی او پرحقوقـو يـې تېـری کـول دي. د اسلام سـتر پېغمبـر صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: "مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَتَمَثَّلَ لَهُ الرِّجَالُ بَيْنَ يَدَيْهِ قِيَامًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ". [۱]

---

۱ – سنن ترمذی.

ژباړه: څوك چې دا خوښوي چې خلك يې په مخ كې ولاړ وي، نـو دى دې پـه جهنـم كې د ځان لپاره ځاى تيار كړي.

۳ـ د مجلس پراخول

كه څوك له بهر څخه مجلس ته ورداخل شي او په مجلس كـې دده د كيناسـتو ځـاى نـه وي، نو مجلس كې په ناستو كسانو لازم دي چې په مجلـس كـې پراخـي راولـي او ده تـه د كېښناستو ځاى وركړي. الله جل جلاله فرمايي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ...﴾ [المجادلة: ١١]

ژباړه: اى مؤمنانو كله تاسې ته وويل شي چې پراخه كړئ مجلسونه، نو بيا پراخي پـه كـې راولئ. الله جل جلاله به پرتاسې پراخي راولي.

۴ـ مجلس ته د سلام په اچولو سره داخليدل

مجلس نور آداب هم لري او په مختلفو احاديثو كې ذكر شوي دي چې د هغې لـه جملـې څخه مجلس تـه د داخليـدو پـر وخـت د سـلام اچـول دي. پېغمبـر صـلى الله عليه وسـلم فرمايلي دي: «إِذَا انْتَهَى أَحَدُكُمْ إِلَى الْمَجْلِسِ فَلْيُسَلِّمْ»[١]

ژباړه: كله چې له تاسې څخه څوك مجلس ته داخلېږي بايد سلام واچوي.

۵ـ د مجلس په آخر كې كيناستل

كه څوك مجلس ته راشي، نو بايد هلته كښېني چيرې چـې د ناسـتو خلكـو پـاى وي او د مجلس منځ او يا سرته د تيريدو كوښښ دې ونه كړي. حضرت جابر بن سـمرة (رضـي الله تعالى عنه) فرمايي: «كُنَّا إِذَا أَتَيْنَا النَّبِيَّ ﷺ جَلَسَ أَحَدُنَا حَيْثُ يَنْتَهِي».[٢]

ژباړه: كله به چې موږ د پېغمبر صلى الله عليه وسلم مجلس ته راغلو، نو زموږ هريو به هلته كيناسته چيرې به چې د مجلس آخري برخه وه.

۶ـ د دوو خبرو اترو كوونكو تر منځ كيناستل نه دي په كار

كه څوك په مجلس كې د ناستې اراده لري، نو بايد د دوو داسې كسانو ترمنځ ځان ځـاى نه كړي چې هغوى په خپلو كې خبرې اترې سره كوي، تـر څـو د هغـوى خبـره او رابطه

---

[١] - سنن أبى داود.

[٢] - سنن أبى داود.

غوخه نه شي. ځکه دا کار د نفرت او کرکې لامل ګرځي. پېغمبر (صلی الله علیه وسلم) فرمایلي دي: «لاَ يَحِلُّ لِرَجُلٍ أَنْ يُفَرِّقَ بَيْنَ اثْنَيْنِ إِلاَّ بِإِذْنِهِمَا».[1]

ژباړه: چا ته دا جایز نه ده چې د دوو کسانو تر منځ بېلتون راولي، مګر دا چې د هغوی په اجازه وي.

۷ـ که څوک د کوم حاجت له مخې له خپله ځایه پاڅېږي د بیا راتلو په صورت کې په خپل ځا ی کې د کیناستو حق لري

پېغمبرﷺ فرمایلي دي: «مَنْ قَامَ مِنْ مَجْلِسِهِ ثُمَّ رَجَعَ إِلَيْهِ فَهُوَ أَحَقُّ بِهِ».[2]

ژباړه: څوک چې له خپل ځای څخه پاڅیده او بیا خپل ځای ته راغی، نو هغه په خپل ځای د ناستې د لومړیتوب حق لري.

پوښتنې:

۱ـ لاندې عبارتونه معنا کړئ:

أ. أَنْ يُقَامَ الرَّجُلُ مِنْ مَجْلِسِهِ

ب . وَيَجْلِسَ فِيهِ آخَرُ

ج . وَلَكِنْ تَفَسَّحُوا:

۲ـ د حدیث مفهوم په یادو زده کړئ.

۳ـ د مجلس هغه آداب ووایاست چې د حدیث الفاظ پرې دلالت کوي.

---

[1] - سنن ترمذی.

[2] - صحیح مسلم.

د فقهي

د اصولو برخه

د فقهې د اصولو پېژندنه

منل شوي علمي مېتودونه غوښتنه کوي مخکې له دې چې د يو علم جزئيات زده کړو؛ په کار ده چې د هغه موضوع، موخه او له نورو علومو سره يې تړاو وپېژنو په دې لوست کې تاسې ته همدا مطالب په تفصيل سره وړاندې کوو.

د فقهې د اصولو پېژندنه

د «فقه د اصولو» پېژندنه په دوه ډوله سره وړاندې کېږي، « د فقهې اصول» د دوو کلمو څخه د مرکب لفظ په توګه او « د فقهې اصول» د ځانګړې علم د نوم په توګه

« د فقهې اصول» د دووکلمو څخه د مرکب لفظ په توګه

د فقهې اصول له دوو کلمو څخه جوړ شوی ترکيب دی يو يې " فقه" او بل يې "اصول" دي.

(اصول) د عربي ژبې له مخې د اصل جمع دی چې بنسټ او بنياد ته وايي.

(فقه) په لغت کې د پوهې او ځيرکتيا په معنا ده او په اصطلاح کې په شرعي احکامو باندې داسې پوهې ته ويل کېږي چې له دلايلو څخه راوتلې وي، لکه چې يو څوک وپوهېږي چې د لمانځه لپاره اودس شرط دی، ځکه چې الله تعالی فرمايلي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾ [المايدة: ۶]. په دې آيت کې د درې اندامونو په وينځلو او د يو اندام په مسح امر شوی او امر د فرض توب غوښتنه کوي، نو اودس د لمانځه لپاره فرض او شرط دی.

فقه داسې پوهه ده، خو که يو څوک يوازې د خپل کلي له امام څخه واوري چې اودس فرض دی او بې اودسه لمونځ نه کېږي، نور يې په دليل پوه نه شي داسې پوهې ته فقه نه ويل کېږي.

له علم څخه په دې ځای کې مراد راجح باور دی چې ظن او يقين دواړو ته ورشامليږي.

شرعي احکام: د مکلفينو د شرعي افعالو صفتونو ته شرعي احکام ويل کېږي، لکه فرض، واجب، مستحب، مباح، مکروه او حرام.

لکه چې ويل کېږي: رښتيا په وينا کې واجب او دروغ حرام دي.

د فقهې د اصولو پېژندنه دځانګړي علم په توګه

له هغه علم څخه عبارت دی چې په اجمالي توګه د فقهې دلایل، له هغو څخه د استفادې لارې چارې او د مجتهد صفات څرګندوي[١].

کله چې مو پر دې تعریف ته ښه ځیر شو درې لویې معناوې پکې پرتې دي.

١- د فقهې اصول په اجمالي توګه د فقهې دلائل (قرآن، سنت، اجماع او قیاس) بیانوي، په تفصیلي توګه له هر آیت، حدیث ... څخه بحث نه کوي.

٢ـ د فقهې د اصولو علم له همدې دلایلو څخه د شرعي احکامو د راوېستلو څرنګوالی راښیي، هغه قواعد بیانوي چې په زده کړه یې، له دلایلو څخه د احکامو استنباط آسانه کېږي.

٣ـ د فقهې د اصولو علم د مجتهد صفات او وړتیاوې بیانوي.

د فقهې د اصولو موضوع

د فقهې د اصولو موضوع شرعي دلایل، اصولي قواعد او شرعي احکام دي.

شرعي دلائل په دوه ډوله دي

١ــ متفق علیها دلایل چې هغه قرآن، سنت، اجماع او قیاس دي.

٢ــ اختلافي دلایل چې ډېر ډولونه لري. مهم یې په لاندې ډول دي:

- استحسان
- د صحابي مذهب
- مرسله مصالح
- استصحاب
- عرف(دود)

د فقهې د اصولو عالمان له دې دلایلو څخه په اجمالي توګه بحث کوي، د هغوی پېژندنه کوي، حجیت، د طلب ډولونه او ورڅخه د استنباط لارې چارې اصول بیانوي او د دوی په خپل مینځ کې مراتب او د تعارض په صورت کې د ځینو په نورو د ترجیح قواعد څېړي.

---

(١) المنهاج : للبیضاوي

د فقهې د اصولو د علم د لوستلو موخه

د دې علم د زده کړې موخه له شرعي مصادرو (قرآن، سنت، اجماع او قیاس) څخه د احکامو د راوېستلو لارې چارې پېژندل دي، په داسې بڼه چې شرعي احکام د علمي اصولو او ضوابطو پر اساس راوایستل شي، د بشري هوا هوس او مزاجونو څخه اغیزمن نه شي، ځکه هر شرعي حکم قرآن، سنتو، اجماع او قیاس ته تکیه کوي، یا به په صراحت په هغو کې راغلي وي او یا به ورڅخه استنباط شوی وي. دا استنباط هر څوك سر ته نشي رسولای او نه په دې هکله د هر چا سلیقوي تفسیر او پوهه اعتبار لري، بلکې د شرعي احکامو استنباط ځانګړي اصول لري چې په همدې علم کې بیان شوي.

همدا ډول د دې علم په زده کړه شخص کولای شي چې د فقهاوو د مذاهبو له دلایلو څخه خبر شي، د هغوی د استدلال لیارې وپېژني، او د مختلفو مذاهبو په لاملونو باندې ځان پوه کړي چې ولې یې داسې نظریات وړاندې کړي.

همدارنګه د احکامو بدلون د حالاتو او وخت په بدلون باندې د دې علم په وسیله پېژندل کېږي، همدا علم دی چې فقهي او قانوني ستونزو ته د حل مناسبې لارې را پیدا کوي او نویو پېښېدونکو مسایلو ته (هغه چې پخوا نه دي پېښې شوي) احکام راوباسي.

د دې علم په واسطه شخص د قرآن او سنتو په پوهه کې تثبت او پوخوالی تر لاسه کوي.

د فقهې د اصولو تړاو د فقهې له علم سره

د فقهې په علم کې مسلمان خپل مکلفیتونه او مسؤلیتونه د خپل پروردګار، ټولنې او چاپېریال په وړاندې پېژني، چې څه شی د ده لپاره دی او څه پرې لازم دي، په دې توګه د اصولو د علم تړاو د فقهې له علم سره داسې دی لکه د ونې د بېخ تړاو له ښاخونو سره یا د بنسټ (تهداب) تړاو له ودانۍ سره. د فقهې اصول په شرعي دلائلو باندې د پوهې لپاره اساسي ضوابط او قواعد بیانوي، شخص ته د فقهي احکامو د استنباط لار پرانیزي او د دې وړ یې ګرځوي چې د وضع شویو قواعدو په رڼا کې د شرعي دلائلو څخه احکام راوکاږي.

کله چې موږ غواړو د لمانځه حکم له دلیل څخه وپېژنو، د څو مقدمو پېژندلو ته اړتیا لرو:

۱ـ د شرعي احکامو پېژندل.

۲ـ د شرعي دلایلو (قرآن، سنت، اجماع او قیاس) اجمالي پېژندنه.

۳ـ له دې دلایلو څخه د حکم د راویستلو لارو چارو پېژندنه.

٤ـ د دې پېژندنه چې د يو څه غوښتل د امر په صيغې (وکړه) سره ترسره کېږي.
٥ـ مطلق امر چې د اباحت نښه پکې نه وي، د وجوب لپاره دی.
دا ټولې مقدمې د فقهې د اصولو د علم موضوعات دي.
له دې مقدمو وروسته قرآن ته ورګرځو، په قرآن کريم کې د لمانځه موضوع لټوو، له پلټنې وروسته دا آيت پيدا کوو چې الله تعالی فرمايلي: ﴿اقيموا الصلاة﴾ يعنې لمونځونه سم اداء کړئ دا هغه مطلق امر دی چې له موږ نه د لمانځه کولو غوښتنه کوي او موږ په دې پوهېږو چې لمونځ فرض دی. دا وروستۍ پوهه فقه ده، نو ويلای شو چې د فقهې اصول د فقهې د علم اساس دی او هغه فورمولونه دي چې په واسطه يې له قرآن، سنتو، اجماع او قياس څخه فقه راويستلای شو.

فعاليت:

بيا همغه ذکر شوي محسوس مثال ته رجوع وکړئ.
د فقهې اصول علم = د درزي توب پوهه.
او د نجارۍ سره هم د فقهې اصول پرتله کړئ.

پوښتنې:

١ـ د فقهې اصول له دوو کلمو څخه د مرکب لفظ او د ځانګړي علم د نوم په توګه راوپېژنئ.
٢ـ د فقهې د اصولو د علم موضوع څه شی ده؟ د څلورو اتفاقي او ځينو اختلافي دلايلو نومونه واخلئ.
٣ـ د اصولو د علم له لوستلو څخه موخه څه ده؟
۴ـ د فقهې د اصولو د علم اړيکې د فقهې له علم سره د مثال په ترڅ کې بيان کړئ.

د فقهې د اصولو د علم پیدایښت او پراختیا

په تېر لوست کې مو د فقهې د اصولو تعریف ، موضوع، موخه او له فقهې سره د دې علم اړیکه وپېژنده، په دې لوست کې موږ د دې علم له پیدایښت او پراختیا څخه بحث کوو او دې علم ته زموږ اړتیا لولو. له هر څه مخکې اړینه ده چې د اسلام د لومړي پړاو د مسلمانانو وضعیت د دیني مکلفیتونو د پېژندلو په هکله معلومات ترلاسه کړو او په دې ځان پوه کړو چې دوی د قرآن او سنتو په معنا او غوښتنو څنګه پوهېدل؟ او اجماع او قیاس په څه ډول مینځ ته راغلل؟

له قرآن کریم او سنتو څخه د صحابه کرامو فهم

د شرعي احکامو لومړی مصدر قرآن کریم دی. مسلمانان د قرآن کریم په واسطه د خپلې عقیدې او شرعي مکلفیتونو سره برخه پېژني، چې د څه لپاره پیدا شوی او څه باید وکړي. رسول اکرمﷺ قرآن کریم په خپلو اقوالو، افعالو او تقریراتو سره تفسیر کړی.

قرآن کریم د عربو په ژبه نازل شوی، نو هغه چا چې د قرآن کریم د نزول په زمانه کې ژوند کاوه، د قرآن کریم په مفهوم پوهېدل، همدا راز د نبي کریمﷺ په خبرو داسې پوهېدل، لکه څنګه چې موږ او تاسو د خپلو ملګرو په خبرو پوهېږو، پرته له دې چې د ژبې او اصولو قواعد په کتابونو کې ورته وګورو.

کله چې له موږ څخه ښوونکی یا پلار د کوم کار د کولو یا نه کولو غوښتنه وکړي، د دوی د غوښتنې په ډول پوهېږو چې آیا ټینګه غوښتنه کوي او که سطحي، ایا په نه کولو یا کولو یې راته جزا راکوي او که نه؟ دا پرته له دې تشخیصه چې د دې غوښتنې ډول وپېژنو چې واجب ده که مستحب، مکروه ده که حرام. د لومړني نسل مسلمانان هم همدا راز وو. دوی د قرآن کریم په معنا پوهېدل د رسول اللهﷺ د خبرو څخه یې مطلب اخیسته پرته له دې چې د ژبې او اصولو په قواعدو پوه شي.

کله به چې کومه پېښه رامنځ ته کېده رسول الله ﷺ د دوی په منځ کې موجود وو. د الله تعالی په حکم یې ورته حکم کاوه، دوی به د حکم د ټینګار درجه له وینا او د موجودو نښو نښانو څخه پېژندله. په ځینو چارو به یې امر ورته کاوه، له ځینو څخه به یې منع کول، د ځینو چارو لور ته به یې ترغیبول. داسې ډېر لږ پېښېدل چې د کړو وړو په شرعي صفاتو باندې تصریح وشي او وویل شي چې دا ځیزونه فرض، سنت، مباح، مکروه یا حرام دي.

د اسلامي قلمرو له پراختيا څخه وروسته د احکامو استنباط

څه موده وروسته، کله چې د مسلمانانو د فتوحاتو لمن وغځېده او ډېر عجمي ملکونه په اسلامي قلمرو کې راغلل، دوی په عربي ژبه نه پوهېدل، نو دې ته اړتيا پيدا شوه څو د عربي ژبې د زده کړې لپاره هغه قواعد کېږدي، چې د عقل او دود څخه اخيستل شوي وو، ترڅو خلك د خدای ﷻ او رسول په مراد پوه شي. په همدې وخت کې د فقهې د اصولو علم وټوکېده.

د اجماع پيدايښت

کله چې رسول الله ﷺ رحلت وکړ، د ده امت په ځينو مسائلو اجماع وکړه. د رسول الله ﷺ د وينا مطابق: د ده امت په خطا نه سره يو ځای کېږي. په دې مهال اجماع د شرعې د مصادرو د دريم مصدر په توګه رامنځ ته شوه.

په قياس کې پراخوالی

کله چې د اسلامي قلمرو دايره پراخه شوه، داسې نوي مسايل پيدا شول چې د رسول الله ﷺ په زمانه کې نه وو پېښ شوي. په قرآن او سنتو کې يې په صريح ډول حکم نه موندل کېده، نو د امت فقهاوو له قرآن، سنت او اجماع څخه د احکامو په راويستلو کې اجتهاد وکړ. په داسې توګه چې نوي مسايل يې په منل شويو ثابتو مسايلو قياس کړل او په دې توګه د قياس په نوم د شرعي احکامو څلورم مصدر رامنځ ته شو.

د اصولو د علم پيدايښت

له قرآن او سنتو څخه په استنباط د اجماع په حقيقت او د قياس په څرنګوالي کې د صحابه وو له پېړۍ څخه اختلاف راشروع او د وخت په تېريدو او د نويو مسايلو په زياتېدو دې اختلاف علمي بڼه غوره کړه. د هجرت په دويمه پېړۍ کې علماوو د احکامو د استنباط اصول وضع کړل او د فقهې د اصولو نوم يې ورباندې کېښود.

د فقهې اصولو علم ته اړتيا

کېدای شي څوك ووايي د اصولو علم ته د دې لپاره اړتيا نشته چې د اجتهاد دروازه تړلې ده او د فقهې اصول په اجتهاد کې کارول کېږي، خو ځيرونکي عالمان وايي: د اجتهاد دروازه به د قيامت تر ورځې پورې د څه شرايطو لاندې خلاصه وي. اجتهاد د اصولو علم ته اړتيا لري نو د امت د ځينو علماوو لپاره د دې علم زده کړه لازمي ده، تر څو خلکو ته د هغوی مکلفيتونه په ګوته شي.

کله چې علماوو د اجتهاد د دروازې د بندېدو فتوا ورکړې، په شرعي مسايلو کې يې د ځينو جاهلانو جرأت ته کتلي. پرته له دې چې هغوی د اجتهاد ځانګړتياوې ولري، د اجتهاد دعواوې به يې کولې.

هغه ځوک چې د اجتهاد مرتبې ته نه وي رسېدلی، د هغوی لپاره هم د دې علم پېژندل ګټور دي، ځکه د امامانو د اقوالو مأخذونه او د دوی د مذهبونو بنسټونه پېژني، د اصولو د علم په زده کړه د هغوی د اقوالو تر مينځ پرتله او د دوی په منهجونو او لارو نوي مسايل تخريج کولای شي.

په دې توګه ويلای شو له دې علم څخه د اسلامي شريعت په هکله په درېو عمده برخو کې ګټه اخيستل کېدای شي.

۱ـ هغه احکام چې د وخت او ځای په بدلون بدلېږي، که څه هم د پخوانيو فقهاوو نظريات پکې موجود وي، خو د وخت په تېرېدو نويو احکامو ته هم اړتيا ليدل کېږي.

۲ـ هغه نوي مسايل چې پخوا مطرح نه وو، لکه بانکونه، د شرکتونو ځينې ډولونه، ځينې طبي پوښتنې او نور، داسې مسايل هم نويو احکامو ته اړتيا لري.

۳ـ د مختلفو فقهاوو د نظرياتو ترمنځ پرتله او په هغو کې حق ته نژدې نظر پيدا کول هم د فقهي د اصولو په علم ترسره کېږي.

د وضعي قوانينو پوهان هم د اصولو علم ته اړتيا لري

لکه څنګه چې د شرعي احکامو پوهان د اصولو علم ته اړتيا لري همدا ډول د وضعي قوانينو پوهان هم د اصولو علم ته اړتيا لري. هغه اصول او قواعد چې په دې علم کې لوستل کېږي، لکه قياس او د هغه اصول، د نصوصو د تفسير قواعد، په معانيو باندې د الفاظو د دلالت لارې چارې او د مختلفو دلايلو ترمينځ د تعارض په صورت کې د هغوی تر مينځ ترجيح دا ټول د وضعي قوانينو دپوهانو په کارېږي. تر څو چې ورباندې پوه نه شي په خپل مسلک کې بريالی کيدای نه شي.

له همدې امله د شرعياتو او حقوقو په پوهنځيو کې د اصول فقهي مضمون لوستل کېږي. که قاضي، وکيل او يا د قانون استاد اصول فقه ولولي، په خپله دنده کې به برلاسی وي.

فعالیت

آیا داسې پېښه مو یادیږي چې کومه منازعه، جنجال د دوو معامله دارانو تر مینځ د عقد د الفاظو له تفسیر څخه راټوکېدلې وي؟

که نه دریادیږي، نو کوښښ وکړئ چې په خپل خیال کې داسې یو جنجال راجوړ کړئ، بیا یې په خپله کتابچه کې ولیکئ او نورو ته یې واوروئ. له لاندې مثال څخه ګټه واخلئ.

مثال: اشرف کریم ته وویل: زه دا موټر په سل زره افغانۍ دربانديې پلورم، کریم وویل: زه یې قبلووم، کله چې کریم د هغه د تسلیمولو غوښتنه وکړه، اشرف وویل: زما مقصد په راتلونکي وخت کې وعده کول وو، ځکه مې د مضارع لفظ کارولی. زه عقد پوره نه ګڼم، په راتلونکې کې مې که زړه شو موټر به دربانديې وپلورم او که نه، نه یې دربانديې پلورم.

د اصول د فقهې د علم د پراختیا مرحلې

د فقهې د اصولو علم د خپلې پراختیا په جریان کې له مختلفو مرحلو څخه تېر شوی، چې په لاندې توګه بیانیږي:

اصول فقهې د اسلام په لومړي دور کې

کله چې موږ د رسول اللهﷺ ژوند مطالعه کوو، داسې څه پکې پیدا کېږي چې هغهﷺ د صحابه کرامو رضوان الله علیهم اجمعین اجتهاد تایید کړی. په یو حدیث شریف کې راغي چې کله رسول اللهﷺ معاذ بن جبل یمن ته استاوه، ورته یې وفرمایل: کله چې له کومې قضایي پېښې سره مخامخ شې څه به کوې؟ معاذ رضي الله عنه ورته وویل: زما پرېکړه به په قرآن کریم وي، پېغمبرﷺ ورته وفرمایل: که پر قرآن کریم کې ونه موندل شي. ویې ویل: د رسول اللهﷺ په سنتو به فیصله کوم، بیا یې ورته وفرمایل: که په سنتو کې دې ونه موندله، ځواب یې ورکړ: بیا به اجتهاد کوم او کمی به پکې نه کووم، معاذ رضي الله تعالی عنه ویلي: رسول اللهﷺ زما سینه وټپوله او بیا یې وفرمایل:

«ټوله ستاینه هغه الله جل جلاله لره ده، چې د رسول الله استازی یې پر هغه څه بریالی کړ چې رسول الله یې خوښوي»[1]

---

۱ دا حدیث د خلکو په ژبو مشهور دی، امام ابن القیم په خپل کتاب (اعلام الموقعین) تحقیق پکې کړی او د شهرت له کبله او همدار راز د خلکو د منلو له امله بې اعتباري ګڼلی او ویلی یې دي: په ځینو طرقو کې یې سند متصل دی. (إعلام الموقعین جـ ۱ ص ۲۰۲).

د مسلمانانو دویم خلیفه عمرﷺ ابو موسیٰ الاشعري ته یو لیک استولی چې په هغې کې د خلکو ترمنځ د پریکړې بنیادونه ذکر شوي، چې د تل لپاره د قضاء د اصولو لپاره اساسي مرجع ده. په دې کې لیکي: په هغو مسایلو کې چې ورکې زړه نازړه شي او په قرآن او سنتو کې نه وي، ځان ښه وربانديې پوهوه هغو ته ورته مثالونه پېژنه، بیا چارې یو پر بل قیاس کوه، چې الله ﷻ ته خوښه او حق ته نژدې درته ښکاره شي هغه پلې کوه.

دا دواړه اثره په ښکاره د اجتهاد قواعد بیانوي او تائید یې کوي، حال دا چې اجتهاد د اصول فقه مغز دی او دا علم په اجتهاد راځرخېږي.

د فقهې د اصولو علم د تابعینو په زمانه کې

دې دور کې د پېښو او واقعاتو د ډېروالي له امله اجتهاد هم ډېر شو، داسې خلک پیدا شول چې یوازې په علم او فتوا بوخت وو. لکه سعید ابن المسیب، ابراهیم النخعی، عطاء بن ابي رباح او داسې نور رحمهم الله تعالی، دوی ټولو په یوه مسأله کې د ښکاره نص د نه موجودیت په صورت کې ځانګړې لارې چارې درلودلې، له قیاس، مصالحو او داسې نورو وسایلو څخه یې کار اخیست.

د فقهې د اصولو علم د مجتهدینو امامانو په زمانه کې

د دویمې پېړۍ له پیل څخه وروسته د اجتهاد میتودونه، په ښکاره بڼه یو تر بله ګوښي شول، د هر امام د استنباط قواعد د هغه په ذهن کې واضح وو چې د هغو په رڼا کې به یې اجتهاد کاوه، لکه امام ابوحنیفه رحمه الله (۸۰ هـ ۱۵۰ هـ) چې په اجتهاد کې به یې لومړی په قرآن، بیا په سنتو تکیه کوله. که حکم به یې په هغو کې ونه موند، د صحابه وو فتاواوو ته به یې رجوع کوله، د هغوی تر مینځ اتفاقي مسایلو څخه نه تېرېده او که د دوی ترمینځ به اختلاف وو، نو په هغو کې به یې یو نظر غوره کاوه. د دوی له ویناوو پرته یې د تا بعینو په نظریو ځان پابند نه ګاڼه. ځکه هغه یې هم د ځان په څېر بلل.که د کوم یوه نظر به یې خوښ شو، نو هغه به یې اخیسته او که نه، د قرآن او سنتو په رڼا کې به یې په خپل نظر عمل کاوه.

همدا راز امام مالك رحمه الله تعالی (۹۳ _ ۱۷۹هـ) د شرعي احکامو په استنباط کې خپل اصول او ضوابط درلودل، چې له قرآن او احادیثو څخه یې وروسته د مدینې منورې د خلکو عمل ته اعتبار ورکاوه. د مدینې د خلکو عمل د ده په نظر حجت و او له هغې

ښخه مخالفت ته يې جواز نه ورکاوه. همدا راز مرسله مصالح هم د نورو علماوو په نسبت د امام مالك رحمة الله تعالى په نزد زيات معتبر ګڼل شوی.

په دې توګه په دې پېړۍ کې ډېر فقهاء کرام موجود وو چې په اجتهاد کې يې ځانګړې تګلارې او اصول درلودل او په هغو روان وو، خو د دوی د تګلارو معيارونه په ځانګړي کتاب کې نه وو راټول شوي.

دا لړۍ همدا شان روانه وه چې بيا امام شافعي رحمة الله تعالى (١٥٠ ـ ٢٠٤هـ) راغی. ده د فقهې په اصولو کې لومړی کتاب د (الرسالة) په نوم وليکه. په دې کتاب کې د دې علم اړونده دقيقې قضيې په ښه توګه بيان شوي چې د اصولو د علم تر ټولو پخوانی کتاب شمېرل کېږي او پر نورو اصولي موضوعاتو سربېره اوامر، نواهي، بيان، خبر، نسخه او د قياس د منصوصي علت حکم پکې څېړل شوی.(١)

فعاليت:

يو زده کوونکی دې د امام ابوحنيفه، بل دې د امام مالك او دريم دې د امام شافعي رحمة الله تعالى په هکله لنډ معلومات ورکړي.

پوښتنې:

١ـ صحابه په قرآن او سنتو څنګه پوهېدل؟ آيا د فقهې د اصولو د علم په واسطه يې احکام ورڅخه راويستل او که په خپل ذوق او سليقه؟

٢ـ د اسلامي قلمرو له پراخېدو وروسته د احکامو په استنباط کې څه بدلون راغی؟

٣ـ اجماع څه مهال رامنځته ته شوه؟ او قياس څنګه پراخه شو؟

٤ـ د اصولو علم څنګه راپيدا شو؟

٥ـ د اصولو علم ته په کومو برخو کې اړتيا ده او څه ګټه لري؟

٦- داسې يو حديث وواياست چې د اجتهاد په اصولو او روا والي دلالت کوي.

٧- د حضرت عمر رضي الله عنه د هغه ليك لنډيز وليکئ چې ابو موسىٰ الاشعري ته يې استولی وو.

٨- د مجتهدينو امامانو د اجتهاد د اصولو په هکله خپل لنډ معلومات وليکئ.

٩- د فقهې د اصولو لومړنی کتاب څه نومېږي، چا ليکلی او څه شی پکې څېړل شوي؟

---

(١)مقدمة ابن خلدون ص٤٥٥.

د فقهې د اصولو مدارس

د فقهې د اصولو له مدارسو څخه هغه ميتودونه او تګلارې مراد دي چې زموږ د اصولو علماوو کارولي او زموږ د اصولو کتابونه ورباندې مشتمل دي. دا تګلارې درېو ډولو ته وېشلای شو:

۱- د فقهاوو مدرسه.

۲- د أصوليانو مدرسه.

۳- د پورتنيو دواړو تګلارو يوځای کوونکې مدرسه.

لومړی: د فقهاوو مدرسه

ددې مدرسې پيروانو د فقهې فرعي مسايل راټول کړل، يو بل ته ورته مسألو ته يې ګډ أصول جوړ کړل. داسې يې وېټېله چې دا اصول د مجتهدينو امامانو په ذهن کې وو او د هغو پر بنسټ يې دا فرعي احکام استنباط کړي نو په دې مدرسه کې فقهي فروع له اصولو څخه مخکې منځ ته راغلي. بيا د فروعو د استقراء په نتيجه کې د هغو لپاره اصول استنباط شوي.

دې تګلارې ته حنفي فقهاوو ډېر خدمتونه کړي، چې اوس يې د حنفي تګلارې په نوم شهرت موندلی.

ددې تګلارې تعقيبوونکي ځينې مشهور کتابونه دادي:

۱- أصول الجصاص، د امام ابوبکر احمد بن علي رازي جصاص (متوفی:۳۷۰ هـ) ليکنه.

۲- کنز الوصول الى معرفة الأصول، د امام فخرالاسلام علي بن محمد بزدوي (متوفی: ۴۸۲ هـ) ليکنه.

۳- أصول السرخسي، د امام ابوبکر محمد بن احمد بن سهل سرخسي (متوفی: ۴۸۳ هـ) ليکنه.

دويم: د اصوليانو مدرسه

دې مدرسې چې د متکلمينو مدرسه هم ورته وايي د فقهې له فروعاتو پرته يوازې د اصولي قاعدو پياوړتيا ته پام اړولی. که څه هم ددې مدرسې زياتره پيروان د شافعي مذهب علماء دي، خو په دې مدرسه کې د مذهبي تړاو اغېز ډېر کم ليدل کېږي. څرنګه چې د فقهي فرعي مسايل د اصولي قاعدو پر بنسټ راوېستل کيږي، نو غوره دا ده چې دا قاعدې خپلواکه او مستقلې وي.

ددې مدرسې ځينې مشهور کتابونه په لاندې ډول دي:

۱- اللُّمَع، د امام ابواسحاق شيرازي (متوفی: ۴۷۶هـ) ليکنه.

۲- **الْمُسْتَصْفَى مِنْ عِلْمِ الأُصُوْلِ**، د امام حجة الاسلام ابوحامد محمد غزالي (متوفی: ۵۰۵ هـ) ليکنه.

۳- **الْإِحْكَامُ فِيْ أُصُولِ الأَحكامِ**، د امام سيف الدين آمدي (متوفی: ۶۳۱ هـ) ليکنه.

۴- **الْمَحْصُوْلُ**، د امام فَخْرُالدِّين رازي (متوفی: ۶۰۶ هـ) ليکنه.

دريم: د فقهاوو او اصوليانو د تګلارو يوځای کوونکې مدرسه

پدې کې شک نشته چې لومړنی دواړه مدرسې يو لړ ښېګڼې او مثبت ټکي لري. هره يوه يې داسې ځانګړتياوې لري چې په بله کې نه لېدل کېږي. پر همدې بنسټ ځينو علماوو د اصولو داسې کتابونه وليکل چې د دواړو مدرسو نظريات يې پکې راټول او يوه تګلاره يې ترې جوړه کړه.

ددې مدرسې مهم کتابونه دادي:

۱- **بَدِيْعُ النِّظَامِ الْجَامِعُ بَيْنَ كِتَابَيْ الْبَزْدَوِيْ وَالإِحْكَامِ**، د امام مظفرالدين احمد بن علي ساعاتي حنفي (متوفی:۶۴۹ هـ) ليکنه.

۲- **التَّنْقِيْحُ وَشَرْحُهُ التَّوْضِيْحُ**، د صدر الشريعة عبدالله بن مسعود حنفي (متوفی: ۷۴۷ هـ) ليکنه.

۳- **شَرْحُ التَّوْضِيْحِ**، د شيخ سعد الدين عمر تفتازاني شافعي (متوفی: ۷۹۲ هـ) ليکنه.

۴- **التَّحْرِيْرُ** ، د ابن الهمام حنفي (متوفی: ۸۶۱ هـ) ليکنه او **التَّقْرِيْرُ شَرْحُ التَّحْرِيْرِ**، د ليکوال د شاګرد، محمد بن امير الحاج (متوفی: ۸۷۹ هـ) ليکنه.

۵- **مُسَلَّمُ الثُّبُوْتِ**، د محب الله بن عبدالشکور بهاري (متوفی: ۱۱۱۹ هـ) ليکنه.

پوښتنې:

۱- د فقهې د اصولو مدارس څو دي؟ نومونه يې واخلئ.

۲- د هرې مدرسې ځانګړتياوې بيان کړئ.

۳- د اصولي مسايلو په څېړنه کې د فقهاوو او متکلمينو ميتودونه پرتله کړئ او هم د متکلمينو ځانګړتياوې بيان کړئ. همدا راز د دواړو ډلو د ځينو کتابونو نومونه هم واخلئ.

۴- ولې ځينو اصوليانو د فقهاوو او متکلمينو د تګلارو د يو کولو په اړه کتابونه وليکل؟ په دې اړه د درې کتابونو نومونه واخلئ.

کورنی دنده:

په لوست کې د يادو شويو کتابونو پرته د اصولو د علم د نورو شپږو کتابونو نومونه وليکئ.

د اسلامي شریعت مصادر (مأخذ)

د اسلامي شریعت څلور مصادر دي چې قرآن کریم او سنت نبوي یې اصلي او لومړني مصادر دي اجماع او قیاس په دویمه مرحله کې ځای لري. په دې لوست کې به د قرآن کریم په اړه معلومات درکړو.

قرآن کریم

الله جل جلاله پر خپل پیغمبرﷺ قرآن کریم رانازل کړی او په قرآن کې یې د ژوندانه لارې چارې ټاکلي. الله ﷻ په خپل کتاب کې د انسانانو لپاره عقیده، عبادت، د ژوندانه نظام او نور ټول هغه شیان روښانه کړي چې انسانان ورته د دنیا او آخرت په هکله اړتیا لري. که چېرې انسانان ایمان راوړي، د قرآن کریم پر لارښوونو ځان پوه کړي او وربانديې عمل وکړي نو له شکه پرته به د انسانیت لوړو درجو ته ورسېږي.

قرآن کریم د شریعت لومړی مصدردی

الله جل جلاله فرمایي: ﴿وَأَنِ احْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَن يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ فَإِن تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَن يُصِيبَهُم بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ۝أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾ [المائدة: ۴۹ـ۵۰] **ژباړه:**

نو ای محمدهﷺ، ته د الله له نازل کړي قانون سره سم ددې خلکو د چارو فیصله وکړه او د هغو د خواهشاتو پیروي مه کوه. پام کوه چې دا خلک تا په فتنه کې وانه چوي. دیوې ذرې په اندازه هم له هغه هدایت نه وانه وړي چې الله ﷻ تاته درلېږلی دی. که دوی ورڅخه مخ واړوي، نو وپوهېږه چې الله ﷻ ددوی د ځینو ګناهونو په مجازات کې په غم کې ددوی د لتاړولو اراده کړې ده او دا حقیقت دی چې دا خلک زیاتره فاسقان دي. (که دوی د خدای ﷻ له قانون څخه مخ اړوي) نو آیا بیا د جاهلیت فیصله غواړي؟ په داسې حال کې کوم خلک چې پر الله ﷻ باور لري د هغو په نزد له الله ﷻ نه بل غوره فیصله کوونکی هیڅ نشته.

قرآن کریم د شریعت د دلایلو بنسټ دی. د شریعت نور دلایل لکه سنت، اجماع او قیاس له قرآن څخه اخیستل شوي او د حجیت ثبوت یې پر قرآن کریم ولاړ دی.

قرآنکریم د فقهي احکامو لومړی مصدر دی.

قرآنکریم د بشریت لارښود دی، د انسانیت د اصلاح لپاره زرینې لارښوونې لري ترڅو انسانان له هلاکت څخه وژغوري، دغه لارښوونې هر اړخیزې دي. د عقیدې اصلاح، د اخلاقو اصلاح

او همدا راز د عبرت په موخه د پخوانیو امتونو کیسې په قرآنکریم کې راغلې دي. خو د فقهي احکامو آیتونه یې پنځه سوو ته رسېږي چې له هغو څخه فقهي احکام استنباط کېږي.

د قرآن کریم تعریف

که څه هم قرآن کریم د زیات شهرت له امله تعریف ته اړتیا نه لري، خو بیا هم اصولیانو د قرآن تعریف ته پام اړولی او په دې هکله یې داسې ویلي: «هو القرآن المنزل على رسول الله ﷺ المكتوب في المصاحف المنقول عن النبي ﷺ نقلا متواتراً بلا شبهة» [1] قرآن کریم پر رسول الله ﷺ هغه نازل شوی کتاب دی چې په سپارو کې لیکل شوی او له کومې شبهې پرته په متواتر ډول له رسول الله ﷺ څخه نقل شوی.

د قرآن کریم په اړه باید په لاندې ټکو وپوهېږو

لومړی: قرآن کریم یوازې همغه کتاب ته ویل کېږي چې پر محمد ﷺ نازل شوی. په دې بنسټ نورو اسماني کتابونو، لکه تورات او انجیل ته چې پر محمد ﷺ نه دي نازل شوي، قرآن کریم نشو ویلای.

دویم: د لفظ او معنا دواړو مجموعې ته قرآن ویل کېږي. په تعریف کې د المکتوب ټکی د (ثابت) په معنا دی. دا څکه چې په پاڼو کې موږ ته یوازې ټکي ښکاري. نه لفظ اورو او نه معنا وینو، بلکې لفظ او معنا پدې ټکو کې پراته او نغښتي دي. نو ویلای شو چې د قرآن کریم لفظ په حقیقي ډول ثابت دی او معنا یې په تقدیري توګه په ټکو کې پرته ده.

دریم: قرآن کریم موږ ته په متواتر ډول را رسېدلی، یعنې داسې یوه ټولي تر موږه را رسولی چې په درواغو باندې د هغوی توافق او یووالی ناشونی دی. دا څکه چې د شمېر پر ډېروالي سربېره هغوی له یوې سیمې او یو قوم څخه هم نه دي. دا تواتر د قرآن کریم د نقلولو په ټولو پړاوونو کې موجود دی. لومړی، وروستی او منځنی پړاو د تواتر له نظره هیڅ توپیر سره نه لري او ټول سره یو برابر دي.

پدې بنسټ هغه قراءتونه چې په متواتر ډول ندي رانقل شوي، له قرآن کریم څخه نه شمېرل کېږي، لکه د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه څخه په روایت شوي قراءت کې چې د ﴿فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ﴾ [البقرة: ١٩٦، المائدة: ٨٩] په پای کې د (متتابعات) ټکی ور زیات شوی. علماء وایي چې پدې قراءت کې د (متتابعات) ټکی د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه له پلوه د (ثلاثة أيام) تفسیر دی او د قرآن له الفاظو څخه نه شمېرل کېږي.

---

[1] - (التعريفات، على بن محمد بن الجرجانى، دار الكتاب العرب بيروت د چاپ کال: ١٤٠٥هـ ص: ٢٢٣).

څلورم: قرآن کریم د الله تعالی د ژمنې سره سم له زیاتونې او کمونې څخه محفوظ دی.

الله ﷻ فرمايي: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ [الحجر: ۹] **ژباړه:** موږ پر تا قرآن نازل کړی او موږ پخپله د هغې ساتونکي یو.

په قرآن کریم کې د خلکو له خوا، نه کومه زیاتونه او نه کمونه رامنځته شوې او نه څوک ددې توان لري چې په قرآن کریم کې زیاتوالی او نقصان راولي. دا ځکه چې الله ﷻ پخپله د قرآن کریم د ساتنې او حفاظت ژمنه کړې.

پنځم: قرآن کریم معجز کتاب دی او هیڅ بشر نشي کولای چې د قرآن په څیر کتاب ولیکي. الله ﷻ فرمايي: ﴿قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا﴾ [الإسراء: ۸۸].

ژباړه: ووایه (ای محمده) که انسانان او پېریان ټول لاسونه یو کړي او ددغه قرآن غوندې دکوم شي د راوړلو هڅه وکړي، نو رابه یې نشي وړلای، که ټول یو له بل سره مرسته وکړی هم.

فعالیت

په قرآن کریم کې د بقرې سورت درویشتم او د هود سورت دیارلسم آیت ولولئ او د قرآن کریم د هغې تحدي او ننګونې په اړه معلومات ورکړئ چې قرآن کریم عربو ته د قرآن کریم په څیر کتاب جوړولو په اړه اعلان کړې وه.

د قرآن د اعجاز اړخونه

د قرآن کریم لومړی اعجاز دا وو چې په خپل بلاغت سره یې ټول عرب حیران کړل، ځکه هغوی پخوا هیڅکله دومره له بلاغته ډک کلام نه وو اورېدلی.

سره له دې چې قرآن په یوه نالوستي شخص نازل شوی، خو د ژوند لپاره یې داسې نظام وړاندې کړ چې تل پر بل هر نظام لوړ او پورته دی. دا نظام په هغو اعتقادي اصولو، عملي احکامو او لوړو اخلاقي ارزښتونو مشتمل دی چې بشر ورته تېنګه اړتیا لري او په ټولنه کې امن، پراخي، نېکمرغي او ډاډ رامنځته کولی شي. که چېرې قرآن د الله ﷻ کلام نه وای او پیغمبر ﷺ له ځانه جوړ کړی وای، نو هرو مرو به پکې ټکر او اختلاف موجود وو.

دا هم د قران کریم اعجاز دی چې عرب یې د پخوانیو امتونو له هغو پېښو خبر کړل چې دوی یې په اړه هیڅ معلومات نه درلودل. الله ﷻ په دې اړه فرمايي: ﴿ تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ

﴿نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ﴾ [هـود: ٤٩].

ژباړه: (ای محمده ﷺ!) دا غيبي خبرونه دي چې موږ يې تاته وحي کوو. له دې نه مخکې نه ته ورباندې پوهېدلې، نه ستا قوم، نو صبر وکړه، راتلونکې د پرهېزګارانو (په ګټه) دی.

د قرآن کريم بل اعجاز دا دی چې په راتلونکې کې د پېښېدونکو واقعاتو په اړه يې خلکو ته خبر ورکړ. دا پېښې وروسته د قرآن له وينا سره سمې رامنځته شوې. د الله ﷻ دا وينا له همدې جملې څخه ده چې فرمايي: ﴿الم ۞ غُلِبَتِ الرُّومُ ۞ فِي أدنى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ ۞ فِي بِضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأمر مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ﴾[الروم: ١ـ ٤].

ژباړه: ا- ل- م. روميان مغلوب شوي دي. په نږدې هيواد کې او له خپل دغه مغلوبوالي نه وروسته به هغوی برلاسي شی. په څو کلونو کې دننه، يوازې د الله ﷻ واک دی مخکې هم او په وروسته کې هم او دا به هغه ورځ وي چې خوشحاله به شي مسلمانان.

همدا راز قرآن کريم ځينو داسې علمي حقايقو ته اشاره کړې چې ساينس اوس ثابت کړل، الله ﷻ فرمايي: ﴿أولَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ﴾ [الأنبياء: ٣٠].

ژباړه: آيا هغه کسان چې کافران دي، غور نه کوي چې دغه ټول اسمانونه او ځمکه يو له بل سره نښتي وو، بيا موږ دوی دواړه بېل کړل او له اوبو نه مو هر ژوندی شی پيدا کړ. آيا هغوی (زموږ دغه خلاقيت) نه مني؟

فعاليت

لاندې آيتونه په قرآن کريم کې پيدا او پر معنا يې ځانونه پوه کړئ:

- ﴿وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ۞ وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ ۞ وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ [الذاريات:٤٧ـ ٤٩]

- ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ۞ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ۞ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ [المؤمنون: ١٢ـ١٤]

په پورتنيو آيتونو کې د اعجاز په اړه وغږېږئ.

د قرآن کريم ثبوت قطعي دی

اللهﷻ فرمايي: ﴿ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ [الحجر: ۹] **ژباړه:** موږ پر تا قرآن نازل کړی او موږ پخپله د هغې ساتونکي يو.

په دې کې هيڅ شک نشته چې الله پاک د قرآن د ساتنې ژمنه پوره کړې. قرآن کريم له يو نسل څخه بل نسل ته په تواتر سره تر موږه رارسېدلی. رسول اللهﷺ قرآن کريم په يادو زده کړ او له وفاته وړاندې يې جبريل عليه السلام ته واورولو. اصحابو له رسول اللهﷺ څخه قرآن زده کړ او تابعينو بيا له اصحابو د قرآن زده کړه کوله. د قرآن کريم د زده کړې دا لړۍ تر نن ورځې روانه ده[(۱)].

محمد بن نظام الدين انصاري وايي: اهل سنت والجماعت په دې اتفاق کړی چې په سورتونو کې په ترتيب سره د آيتونو کېښودل د پيغمبرﷺ په امر تر سره شوي او په دې خبره هم اجماع شوې چې قرآن کريم له شکه پرته په متواتر ډول له رسول اللهﷺ څخه رانقل شوی[(۲)].

په متواتر ډول د قرآن کريم رانقلېدلو معنا دا ده چې قرآن قطعي السند دی. په متواترو او قطعي اسنادو کې د شک ځای نشته. د قرآن کريم معتبر قراءتونه ټول متواتر دي. د غيرمتواترو يا شاذو قراءتونو موجوديت کومه ستونزه نه ده. پر دې سربېره د متواترو قراءتونو سره د شاذو قراءتونو اختلاف د قراءت په متن کې نه، بلکې د قراءت په شکل کې دی. الله پاک د قرآن کريم ثبوت له شک څخه خوندي کړی. قرآن د فقهي بنسټ او هغه تله ده چې د فقهي احکام پرې تلل کيږي، نو کله چې د يوه حکم دليل د قرآن آيت وي، د دليل د ثبوت او سند په اړه څېړنې ته اړتيا نشته، ځکه چې قرآن قطعي الثبوت دی. په دې توګه که د قرآن کريم په دليلونو کې څېړنه کيږي نو هغه به د دلالت له پلوه وي نه د ثبوت او سند له پلوه.

پوښتنې:

۱- قرآن تعريف کړئ او هم روښانه کړئ چې آيا قرآن د الفاظو نوم دی، که د معنا، او که د دواړو؟

۲- متواتر روايت څه ته وايي او په آحادو روايتونو نقل شوي قراءتونه قرآن بلل کيږي که نه؟

۳- د قرآن د اعجاز په اړخونو رڼا واچوئ.

---

(۱) په دې هکله وګوره: د غزالي کتاب:المستصفی ۱\۱۰۱ او د علامة عبد العلي محمد بن نظام الدين الأنصاري کتاب: فواتح الرحموت شرح مسلم الثبوت في أصول الفقه ۲\ ۱۳ دار الفكر، بيروت - لبنان.

(۲) فواتح الرحموت۲/۱۳-۱۲

د قرآن کریم حکمونه

په قرآن کریم کې بېلا بېل حکمونه موجود دي چې کولای شو په درېو ډولو یې وویشو.

لومړی: هغه احکام دي چې له عقیدې سره تړاو لري، لکه پر الله ﷻ ایمان، پر ملایکو ایمان، پر کتابونو، رسولانو او د آخرت په ورځ ایمان چې د توحید په کتابونو کې ورباندې خبرې کېږي.

دویم: هغه احکام چې د نفسونو په پاکولو پورې اړه لري، د دوی خویونه د کمال لور ته بیايي، دا ډول د اخلاقي احکامو په نوم یادېږي او د څېړنې ځای یې د اخلاقو علم دی.

دریم: هغه حکمونه چې د مکلفو انسانانو په عملونو او ویناوو پورې اړه لري او د فقهې په نامه یادېږي. دا حکمونه ډېر ډولونه لري چې په لاندې توګه دي:

أ- عبادتونه: لکه لمونځ، روژه او نور چې د ادا کولو موخه یې له الله ﷻ سره اړیکې ټینګول دي.

ب- د کورنۍ احکام: لکه نکاح، طلاق، نسب، میراث، نفقه او داسې نور.

ج- د معلاملاتو احکام: لکه د اخیستلو او خرڅولو بېلابېل ډولونه او د هغې اړونده مسایل.

د- د جنایتونو او سزاګانو احکام: لکه د حدودو، قصاص او تعزیرونو جرمونه او د هغوی سزاګانې. دې ډول احکامو ته په شریعت کې د جنایاتو فقه وايي چې موخه یې د دین، ځان، ناموس، عقل او شتمنیو ساتنه ده.

هـ - د قضا، ګواهي او سوګند احکام: ددې فقهې موخه د خلکو تر منځ په عدالت پرېکړه کول دي.

و- د دولت اړونده احکام: د فقهې په دې څانګه کې د حکومت او اتباعو په حقونو او مسؤلیتونو خبرې کېږي او د اساسي قانون موضوعات پکې بیانېږي.

ز- له نورو دولتونو سره د اسلامي دولت اړیکې: د فقهې دا حکمونه د سولې او جګړې پر مهال له نورو دولتونو سره د اسلامي حکومت اړیکې بیانوي. همدا راز د اسلامي دولت دننه له پردیو سره، چې د مستأمنینو په نامه یادېږي، اړیکې روښانوي.

ح- اقتصادي حکمونه: دا حکمونه د دولت د مالي سرچینو، لګښتونو او د بډایانو په مالونو کې د بې وزلو د حقونو اړونده چارې تنظیموي.

په قرآن کريم کې د احکامو بيان

الله ﷻ فرمايي: ﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ﴾ [النحل: ٨٩] **ژباړه:** موږ دغه کتاب پر تا نازل کړی دی چې په ښکاره د هر شي څرګندوونکی دی او د هغو خلکو لپاره هدايت، رحمت او زېری دی چې امر منلو ته يې غاړه ايښې.

همدا راز په بل ځای کې فرمايي: ﴿مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ﴾ [الأنعام: ٣٨]. **ژباړه:** موږ په دې کتاب کې څه نيمګړتيا نه ده پرېښې.

په قرآن کې د احکامو د بيان طريقې

په قرآن کريم کې د ټولو احکامو بيان شوی دی خو دا احکام په درې طريقو بيان شوي:

لومړی: د شريعت د عمومي قاعدو او بنسټونو بيانول.

دويم: په مجمله توګه د احکامو بيانول.

دريم: په تفصيلي توګه د احکامو بيانول.

لومړی ډول: د شريعت د هغو عمومي قاعدو او اصولو يادونه چې د احکامو د راويستلو او تشريع بنسټ بلل کيږي. د دې اصولو يو څو بېلګې په لاندې ډول دي:

د شورا قاعده: الله ﷻ فرمايي: ﴿وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ﴾ [الشورى: ٣٨]، په بل ځای کې فرمايي: ﴿وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ﴾ (آل عمران: ١٥٩]

د عدالت لزوم: الله ﷻ فرمايي: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ﴾ [النحل: ٩٠]، الله تعالى په عدل امر کوي.

په همدې توګه په بل ځای کې فرمايي: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ﴾ [النساء: ٥٨]، الله تعالى تاسو ته د امانتونو(په هکله)، خاوندانو ته د سپارلو امر کوي، او د دې چې کله د خلکو تر مينځ پريکړه کوئ، نو په عدل به يې کوئ.

د بل چا په ګناه څوک نه نيول کيږي: په دې اړه الله ﷻ فرمايي: ﴿وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى﴾ [الأنعام: ١٦٤]، د هيڅ نفس کسب (لاس ته راوړنې) له ده پرته په بل چا نه حسابيږي، او هيڅ پيټی پورته کوونکی د بل چا پيټی نه پورته کوي.

سزا به د ګناه په کچه وي: د الله پاک وينا ده: ﴿وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا﴾ [الشورى: ٤٠]، د بدۍ جزا د هغه په ډول بدي ده.

د خلکو د مالونو حرمت او د اخيستلو خرڅولو رواوالی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ﴾ [النساء: ٢٩]، ای مؤمنانو په خپل منځ کې يو د بل مالونه په باطله سره مه خورئ، مګر که ستاسو په رضا تجارت وي.

د سود او قمار حراموالی او د هر هغه څښاک او خوراک حراموالی چې د انسان بدن ته زيان رسوي. په دې اړه د الله پاک وينا ده چې: ﴿وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا﴾ [البقرة: ٢٧٥]، او الله تعالی بيعه روا او سود يې حرام کړی.

همدا راز فرمايي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ [المائدة: ٩٠]، ای مؤمنانو شراب، قمار، بتان او غشي اچول پليتي ده له شيطاني چارو څخه دي، نو ځان ورڅخه وساتئ، څو بريالي شی.

د ښېګڼې په کارونو کې له يو بل سره مرسته: د ټولو هغو کارونو ترسره کول چې د امت ښېګڼې پکې وي. همدا راز د بديو او ظلم په کارونو کې له مرستې کولو څخه ځان ژغورل. الله پاک فرمايي: ﴿وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾ [المائدة: ٢]، او يو له بل سره په نېکۍ او پرهيز ګارۍ کې مرسته وکړئ او په ګناه او تېري کې يو له بل سره مرسته مه کوئ.

د ژمنو پوره کول: په دې اړه الله تعالی فرمايي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ﴾ [المائدة: ١]، ای مؤمنانو په تړونونو وفا وکړئ.

د ټګۍ او خيانت حراموالی: الله پاک فرمايلي: ﴿وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ [البقرة: ١٨٨]، په خپلو منځونو کې يو د بل مال په باطله مه سره خورئ، او حاکمانو ته يې د دې لپاره مه ور وړاندې کوئ چې د خلکو يوه برخه مال په ګناه وخورئ، سره له دې چې پوهېږئ.

دين آساني راولي: په دې هکله په قرآن کريم کې داسې راغلي: ﴿يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ﴾ [البقرة: ١٨٥]،الله تعالی په تاسو د اسانۍ اراده لري، او په تاسو د سختۍ اراده نه لري.

بل ځای فرمايي: ﴿يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا﴾ [النساء: ٢٨]، الله تعالی اراده لري چې په تاسو اساني راولي او انسان ضعيف پيدا شوی.

همدا راز فرمايي: ﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ﴾ [الحج: ٧٨]، او په دين کې يې په تاسو سختي نه ده لازمه کړې.

د اړتيا پر مهال د حرامو رواوالی: په دې هکله د الله پاک وينا ده چې: ﴿فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ [البقرة: ١٧٣]، څوک چې (د حرامو خوړلو ته) اړ شي او سرکشي او تېری کوونکی نه وي، نو هيڅ ګناه وربانديې نشته (چې د ضرورت په اندازه ورڅخه ګټه واخلي) بې شکه الله ﷻ ښنونکی او مهربان دی.

د عمومي اصولو او قاعدو په توګه د ځينو احکامو بيانول د شريعت د پراخوالي لامل شوي او اسلامي شريعت ته دا وړتيا ورېه برخه کوي چې د نويو پېښېدونکو مسايلو لپاره د حل مناسبې لارې په ګوته کړي.

فعاليت

د الله پاک ددې وينا له مخې: ﴿ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ ﴾ [النحل: ۹۰] قرآن کريم د عدالت بنسټ دی.

کورنۍ، ګاونډيانو او ټولګيوالو سره په تعامل او د ژوند په ټولو چارو کې د عدالت د تطبيق په اړه وغږيږئ.

هر زده کوونکی دې د عدالت د تطبيقولو په اړه يو ژوندی مثال پخپله کتابچه کې وليکي او ملګرو ته دې وړاندې کړي.

دويم ډول: په مجمله توګه د احکامو بيانول.

قرآن ځينې احکام مجمل بيان کړي، په داسې توګه چې بيان ته اړتيا لري، لکه د لمانځه، زکات، حج او سود احکام.

دا احکام په مجمل او لنډ ډول په قرآن کريم کې راغلي خو پيغمبرﷺ د خپلو ويناوو او عملونو په وسيله هغه روښانه کړي. ددوی ارکان، شرطونه او اړونده ټول آداب او مسايل يې بيان کړي.

دريم ډول: په تفصيلي توګه د احکامو بيانول.

تفصيلي احکام په قرآن کريم کې لږ دي، چې بېلګې يې د ميراث اندازې، د طلاق او لعان څرنګوالی، د محرمو ښځو بيان او داسې نور دي.

پوښتنې

۱- د قرآن کريم احکام په درې ډوله دي. هر ډول يې له مثال سره بيان کړئ.

۲- په قرآن کريم کې د پنځو عملي حکمونو په اړه هراړخيزه رڼا واچوئ.

۳- احکامو لره د قرآن بيان په درې ډوله دی، شرحه يې کړئ او بېلګې يې هم وليکئ.

نبوي سنت

د اسلامي شريعت له مصادرو څخه دويم مصدر نبوي سنت دى. سنت څه ته ويل کېږي؟ په قرآن کې د سنتو د حجيت دليلونه کوم دي؟ او سنت څو ډولونه لري؟

دا ټولې هغه پوښتنې دي چې په دې لوست کې به ورته ځواب ووايو.

د سنت تعريف

سنت په لغت کې لارې او کړو وړو ته ويل کېږي.

د اصولو عالمانو په اصطلاح کې د رسول اللهﷺ ويناوو، کړنو او تقرير ته سنت ويل کېږي.

د رسول اللهﷺ د ويناوو مثالونه ډېر زيات دي. د بېلګې په ډول د رسول اللهﷺ دا وينا چې فرمايي: (صَلُّوْا كَمَا رَأَيْتُمُوْنِى أُصَلِّىْ)[1]. همدا راز د پېغمبرﷺ دا وينا: «مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ وَذَلِكَ أَضْعَفُ الإِيمَانِ»[2] د سنت مثالونه دي.

د سنت په تعريف کې د کړنو څخه مقصد د رسول اللهﷺ هغه اعمال دي چې د اسلامي شريعت د تطبيقولو پر مهال يې تر سره کړي، لکه د لمانځه، حج او غزاګانو پر مهال.

د تقرير معنا دا ده چې د رسول اللهﷺ په وړاندې يو کار تر سره شي، يا د اصحابو د کومې کړنې په اړه ورته خبر ورکړل شي او رسول اللهﷺ وربانديې سکوت (چوپتيا) غوره کړي. د داسې کارونو په وړاندې د رسول اللهﷺ چوپتيا د هغه کار د رواوالي معنا ورکوي. د تقرير يوه بېلګه د تيمم د آيتونو له نازلېدو مخکې د رسول اللهﷺ په وړاندې د اوبو د نشتوالي پر مهال د اصحابو تيمم وهل دي. همدا راز د اصحابو په پرېکړو او اجتهاد باندې د رسول اللهﷺ سکوت او چوپتيا د تقرير مثال دى. په همدې توګه د رسول اللهﷺ په وړاندې د اصحابو له خوا د ځنګلي خرو او سمسارو غوښه خوړل او د پېغمبرﷺ چوپتيا د تقرير بله بېلګه ده. تقرير يا په کارونو باندې چوپتيا ځکه د رواوالي دليل شمېرل کېږي چې رسول اللهﷺ د ناروا کارونو د کولو پر مهال چې بيان ته به اړتيا وه، چوپ نه پاتې کېده.

---

(۱) رواه البخاري او أبو داود او أحمد.

(۲) رواه مسلم.

فعالیت

د خپل ذهن څخه د قولي سنت درې مثالونه، د فعلي سنت دوه مثالونه او د تقريري سنت يو مثال وړاندې کړئ.

د سنتو حجيت

فقهاوو په دې خبرې اتفاق کړی چې سنت د اسلامي شريعت يو مهم اصل دی. قرآن کريم زياتره شرعي احکام په لنډه او مجمل ډول بيان کړي چې رسول اللهﷺ په خپلو ويناوو او افعالو سره د هغو احکامو تشريح کړې لکه د لمانځه، زکات او حج احکام.

د سنتو د حجيت په هکله قرآني دلايل په دې ډول دي.

۱- الله تعالی فرمايي: ﴿مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّى فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا﴾ (النساء: ۸۰). **ژباړه:** چا، چې د پيغمبر اطاعت وکړ هغه په اصل کې د خدایﷻ اطاعت وکړ او چا، چې مخ واړوه، نو په هر صورت موږ پر دې خلکو د څارونکي او ساتونکي په توګه نه يې لېږلی.

د رسول اللهﷺ اطاعت په حقيقت کې د الله پاک اطاعت دی، دا ځکه چې رسول اللهﷺ د الله پاک له حکمونو پرته په بل څه امر نه کوي، نو د اللهﷻ د حکمونو په څېر د رسول اللهﷺ د حکمونو منل هم واجب دي.

۲- د سنتو د حجيت بل دليل د الله پاک دا وينا ده: ﴿قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ﴾ [آل عمران: ۳۲]. **ژباړه:** (دوی ته) ووايه چې: د اللهﷻ او رسولﷺ اطاعت ومنئ. که هغوی مخ واړاوه نو الله پاک له کافرانو سره مينه نه کوي.

په دې آيت کې اللهﷻ د خپل ځان او پيغمبرﷺ په اطاعت کولو امر کړی او خبر يې ورکړی چې د اللهﷻ او پيغمبرﷺ د امر څخه سرغړونه د کفر لامل کېږي.

۳- دا هم د سنتو د حجيت دليل دی چې فرمايي: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا﴾ [الأحزاب: ۳۶] **ژباړه:** هيڅ يو مؤمن او هيڅ يوه مؤمنه دا حق نه لري چې کله اللهﷻ او د هغه رسول د کومې معاملې فيصله وکړي چې هغه ته پخپله د خپلې معاملې د فيصله کولو اختيار حاصل اوسي. او څوک چې له اللهﷻ او د هغه له رسولﷺ نه سرغړاوی وکړي نو هغه په ښکاره ګمراهۍ کې ولوېږي.

دا آيت څرګندوي چې الله ﷻ د خپل حکم او د پېغمبرﷺ د پرېکړې د منلو په وړانـدې د مؤمنانو څخه واک اخيستی او مؤمن نشي کولای چې د رسول اللهﷺ امر رد کـړي او ويې نه مني بلکې مؤمنان د رسول اللهﷺ د امر په منلو مکلف دي.

۴- د سنتو د حجيت بـل دليـل د قـرآن کـريم دا آيـت دی: ﴿وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا﴾ [الحشر: ۷] او څه چې رسولﷺ درته راوړه نو ويې منـئ او عمـل پـرې وکړئ، او له کوم څه څخه مو چې منعه کړي، نو ورڅخه منعه شئ.

په قرآن کريم کې د سنتو پـر حجيـت دليلونـه ډېـر زيـات دي. قـرآن د سـنتو درجـه بيـان کړې، د رسول اللهﷺ د امر په منلو يې حکم کړی او د هغه لـه مخالفـت څخـه يـې خلـك ډارولي.

د سنتو په ساتنه کې د علماوو زيار

سنت د الله ﷻ له خوا پېغمبرﷺ ته د وحـی يـو ډول دی. د رسـول اللهﷺ هـره وينـا او عمـل حق دی. د قرآن د عملي بېلګې په توګه د رسول اللهﷺ په سنتو کې د ټـولنې حـالات او د چاپېريال ظروف په پام کې نيول شوي چې دا حالات او ظروف وخـت پـه وخـت بـدلون مومي. د بېلګې په ډول رسول اللهﷺ اصحابو ته د قرآن د ليکلو پـه څېـر د حـديثو د ليکلـو امر نه وو کړی، ځکه نو د حديثو يا سنتو ليکل د لومړۍ پېړۍ را وروسته رواج شول. خـو د پېغمبر اصحابو د رسول اللهﷺ احاديث په يادو زده کړي وو او بيا يـې تـابعينو تـه ور زده کړل چې تابعينو بيا وروسته نسلونو ته وښودل او دا لړۍ تر ننه روانه ده.

په وروسته وختونو کې چې د حديثو علم ته پاملرنه زياته شـوه، يـو شـمېر خلکـو لـه خپلـه ځانه د حديثو جوړول پيل کړل او دغه له ځانه جوړې شوې خبـرې د حـديثو سـره ګـډې شوې. دغه مهال د حديثو د سوچه ساتنې او د حديثو په روايت کـې د درواغـو د مخنيـوي لپاره يو زيات شمېر مخلص علماء رامخې ته شول او خپل ژوند يـې دې چـارې تـه وقـف کړ. کله چې سړی د حديثو د علم مطالعه کوي، نو ددې سـترو علمـاوو پراخـه کوښـښونو او بې ساري زيار ته ګوته پر غاښ پاتې شي. پـه رښـتيا چـې د حـديثو علمـاوو پـه دې لار کې ستر خدمتونه تر سره کړي.

دې علماوو د حديثو د راويانو لپاره ځانګړې شـرطونه کېښودل. د عقـل، قـوي حـافظې او عدالت له درلودلو پرته د چا حديث نه منل کېده. دوی د حـديثو د سـاتنې لپـاره يـو نـوی علم رامنځته کړ، چې د جرحې او تعديل په نامـه يـاديږي او د اسلامي امـت لپـاره يـو نـه

هېرېدونکی ویاړ دی. علماوو، د جرحې او تعدیل پر اساس ټول راویان چاڼ کړل او هر چا ته یې خپل ځای وټاکه. په دې کار کې له هیچا ونه وېرېدل، څوک چې د باور وړ نه وو هغه یې بې باوره وګڼل او څوک چې مردود و، هغه یې رد کړل. د یو راوي لپاره یوازې عدالت او اهلیت بس نه و، بلکې پر عدالت او اهلیت سربېره ذهني ویښتیا، غښتلې حافظه، له غفلته لرې والی او د راویانو پېژندل اړینه خبره وه. پر همدې بنسټ ددې علماوو تر منځ دا خبره ډېره مشهوره وه، چې: د حدیثو علم دین دی، نو له چا څخه چې دین زده کوئ، لومړی د هغه شخصیت وپېژنئ.

د اصولیانو په وړاندې د سنتو ډولونه او د هغو درجې

اصولیانو مبارک سنت په دوو ډولو وېشلی:

لومړی: هغه سنت چې سند یې رسول اللهﷺ ته رسېدلی وي.

دویم: هغه سنت چې سند یې رسول الله ﷺته نه وي رسېدلی.

لومړی: هغه سنت چې سند یې رسول اللهﷺ ته رسېدلی وي.

دا سنت په درې ډوله دي چې درېواړه ډولونه یې د منلو وړ دي.

۱- متواتر: هغه روایت ته ویل کېږي چې دومره زیاتو کسانو له یو بل څخه روایت کړی او رسول اللهﷺ ته رسېدلی وي، چې په درواغو د دومره زیاتو کسانو د راټولېدلو وېره نه وي.

پنځه وخته لمونځونه، د هغوی رکعتونه او د ادا کولو څرنګوالی او د زکات اندازې د متواتر روایت مثالونه دي.

د متواتر حکم: متواتر روایت د انسان علم او یقین راولي او په دلیل نیولو کې د قرآن کریم په څېر قوي دی.

۲- مشهور: هغه روایت ته ویل کېږي چې له رسول اللهﷺ څخه یوه یا دوه کسانو روایت کړی وي خو په وروسته پړاوونو کې یې راویان دومره زیات وي چې په درواغو یې د راټولېدو وېره نه وي.

د مشهور حکم: مشهور حدیث په آحادو حدیثونو کې تر ټولو لوړه درجه لري او له متواتره راښکته دی. د جمهورو علماوو په وړاندې ګمان (ظن) مینځ ته راوړي او د حنفیانو په نزد اطمینان رامینځ ته کوي. له متواتر راښکته دی او منکر یې کافر نه ګڼل کېږي.

۳- آحاد حدیثونه: هغه چې یو یا دوه کسانو روایت کړی وي او د مشهور درجې تـه نـه وي رسېدلی.

د آحادو حکم: د جمهور علماوو په وړاندې دا ډول حدیثونه گمان (ظن) رامنځ ته کـوي نه یقین. په دې ډول حدیثونو عمل کول د ټولو امامانو پـه نظر واجـب دي، خـو حنفیانو پرې یو بل شرط هم ور زیات کړی او هغه دا چې د آحاد حدیث راوي باید په عمل کـې د خپل روایت مخالفت نه وي کړی.

دویم: هغه سنت چې سند یې رسول اللهﷺ ته نه وي رسېدلی

کوم حدیث چې سند یې رسول اللهﷺ ته نه وي رسېدلی، هغه به یـا مرسـل وي یـا منقطع.

مرسل هغه حدیث ته ویل کیږي چې تابعي نېغ په نېغه له رسول اللهﷺ څخه روایت وکـړي او صحابي له سند څخه وغورځوي. مرسل حدیث د حنفیانو او مالکیانو په وړانـدې داسـې حجت دی لکه موصول حدیث (موصول هغه حدیث ته ویل کیږي چې له سند څخـه یـې کوم راوي نه وي غورځول شوی). نورو امامـانو بیـا د مرسـل حـدیث د منلو لپاره یـو لـړ شرطونه ایښي چې تفصیلات یې د اصولو په کتابونو کې بیان شوي.

منقطع هغه حـدیث تـه ویـل کېږي چې لـه صـحابي پرتـه کـوم بـل راوي لـه سـند څخه غورځول شوی وي. دا ډول حدیث په اتفاق سره د کوم حکم دلیل کېدای نشي.

پوښتنې:

۱- د سنت لغوي او اصطلاحي تعریف وکړئ او د قولي، فعلي او تقریـري سـنتو لپـاره یـو یو مثال وړاندې کړئ.

۲- د سنتو د حجیت لپاره له قرآن څخه دلیلونه ووایئ.

۳- د سنتو په ساتنه کې د علماوو په کوښښونو رڼا واچوئ.

۴- د متصل السند حدیثونو ډولونه او حکم بیان کړئ.

۵- مرسل حدیث تعریف کړئ او حکم یې بیان کړئ.

اجماع

اجماع د اسلامي شريعت دريم مصدر دى. په دې لوست کې به د اجماع د تعريف، حجيت، مراتبو، د کېدو امکان او اړونده موضوعاتو په اړه رڼا واچوو.

د اجماع تعريف

اجماع په لغت کې کلک هوډ او اتفاق ته وايي.

د اصولو د علم په اصطلاح کې د اجماع تعريف داسې دى: په يوه زمانه کې په کوم شرعي امر باندې د امت د مجتهدينو اتفاق ته اجماع ويل کيږي [1].

د اجماع حجيت

اسلامي فقهاء په دې متفق دي چې د اجماع حجيت له قرآن او سنت څخه ثابت دى.

د قرآن کريم څخه پرې دا آيت دليل دى: ﴿وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّى وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا﴾ [النساء: ١١٥]

ژباړه: څوک چې د پيغمبرﷺ د ښمنۍ ته ملاتړلې وي او د مومنانو له طريقې نه پرته په کومه بله لاره لاړ شي، په داسې حال کې چې سمه لاره ورته څرګنده شوې وي نو هغه به موږ په هماغه لورې وخوځوو چې هغه په خپله ورګرځېدلى او دوزخ ته به يې ننباسو چې خورا بد استوګنځى دى.

اللهﷻ په دې آيت کې د مسلمانانو د لارې مخالفت کوونکو ته د وعيد يادونه کړې، نو څرګنده شوه چې د مسلمانانو د لارې پيروي کول واجب دي او هغه چاره چې مسلمانانو پرې اتفاق کړى وي د مسلمانانو لار بلل کيږي.

له احاديثو څخه د رسول اللهﷺ دا وينا د اجماع د حجيت دليل دى: «لاتجتمع أمتي على ضلالة» [2] **ژباړه**: زما امت په ګمراهۍ نه راټوليږي.

له دې حديث څخه معلومه شوه چې مسلمانان په کوم کار اتفاق وکړي، هغه به حق وي او پيروي يې واجب ده. همدا راز رسول اللهﷺ فرمايلي: «مَا رَأىٰ الْمُسْلِمُوْنَ حَسَنًا فَهُوَ عِنْدَ اللهِ حَسَنٌ». [1] کوم کار چې مسلمانانو ښه وګڼلو هغه د اللهﷻ په وړاندې هم ښه دى.

---

(١) مسلم الثبوت ج٢ ص٢١١، وفتح الغفار ص ٣٥٠.

(٢) رواه ابن ماجة في كتاب الفتن رقم الباب ٨ رقم الحديث ٣٩٥٠ عن أنس بن مالك يقول : سمعت رسول اللهﷺ يقول : «إن أمتي لا تجتمع على ضلالة، فإذا رأيتم الخلاف فعليكم بالسواد الأعظم».

رسول اللهﷺ دا هم فرمايلي چې: «مَنْ أَرَادَ مِنْكُمْ بَحْبَحَةَ الْجَنَّةِ فَلْيَلْزَمْ الْجَمَاعَةَ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ مَعَ الْوَاحِدِ وَهُوَ مِنَ الِاثْنَيْنِ أَبْعَد»[٢].

ژباړه: څوک چې غواړي د جنت په منځ کې واوسېږي، نو د مسلمانانو د ټولنې نه دې ځان نه بېلوي، بې شکه شيطان د يوه تن سره ملګرتيا کوي او له دوو څخه لرې ګرځي.

د اسلام فقهاوو د اجماع په حجيت اتفاق کړی،[٣] خو د اجماع کوونکو په اړه يو څه اختلاف شته چې وروسته به تشريح شي.

په منصوصي مسايلو کې د اجماع ګټه

کله کله په داسې يوه مسأله باندې د علماوو اجماع کېږي چې هغه په قران يا سنت ثابته وي، نو کله چې نص يعنې د قرآن يا سنت دليل موجود وي، اجماع ته څه اړتيا ده؟

ددې پوښتنې ځواب دا دی چې کله کله د يو حکم دليل ظني يعنې خبر واحد وي. خو څه وخت چې په دې حکم باندې د فقهاوو اجماع وشي، نو همدا حکم قطعي وګرځي او بيا هيڅ مجتهد نشي کولای چې ددې حکم مخالفت وکړي.

د اجماع کولو وړ اشخاص

د اجماع وړ اشخاص د رسول اللهﷺ د امت هغه مجتهدين دي چې د شريعت د احکامو پوهه ولري او د پېښې شوې موضوع په اړه کافي تجربه ولري، تر څو د حالاتو له غوښتنې سره سم شرعي احکام راوباسي. په هغو چارو کې چې اجتهاد ته پکې اړتيا نشته د عامو مسلمانانو په اتفاق هم د اجماع ملاتړ کېږي او همدا د جمهورو علماوو نظر دی. ځينو ويلي يوازې د اصحابو د زمانې اجماع د منلو وړ ده او بس. ځينو دا هم ويلي چې يوازې د مدينې د خلکو اجماع د اعتبار وړ ده[٤].

د اجماع درجې

اجماع څو درجې لري، خو تر ټولو قوي اجماع د اصحابو ده. داسې چې ټول اصحاب په يوه مسأله کې د يو ټاکلي نظر د منلو څرګندونه وکړي. امت ددې ډول اجماع په قطعيت او منلو اتفاق کړی او هيڅوک د اصحابو له صريحې اجماع څخه مخ نشي اړولی.

---

(١) رواه أحمد ج١ ص ٣٧٩.

(٢) رواه الترمذي في حديث عن عمر رضي الله عنه في كتاب الفتن باب ما جاء في لزوم الجماعة رقم الحديث ٢١٦٥ ورواه أحمد ج١ ص ٢٦.

(٣) په دې هکله وګوره: المستصفى للغزالي ١٨٩/١ ومسلم الثبوت للبهاري ٢١١/٢ وأصول الفقه لأبي زهرة ١٥٦.

(٤) فتح الغفار بشرح المنار د ابن نجيم حنفي ليکنه،(دار الکتب العلمية، بيروت) ص ٣٥١.

په دويمه درجه کې هغه اجماع راځي چې ځينو اصحابو يې د ملاتړ څرګندونه کړې وي او نورو بيا سکوت او چوپ والی غوره کړی وي. دې ته سکوتي اجماع وايي، په دې ډول چې ځنې اصحاب په يوه موضوع کې د فتوا ورکولو په ترڅ کې خپل نظر څرګند کړي او نور چوپ پاتې شي. دا ډول اجماع دويمه درجه لري ځکه چې چوپه خوله د وينا په ځای نه ده. همدا راز کله کله ددې لپاره هم خلک چوپ پاتې کيږي چې د نظر په سموالي باور نه لري او يا دا چې په اختلافي مسألو کې د شخړې راپارولو څخه ځان ساتي. دا ډول اجماع که څه هم د حنفيانو په وړاندې قطعي دليل دی، خو منکر يې کافر نه ګڼل کيږی.

له دې وروسته په درجه کې هغه اجماع ده چې له اصحابو را وروسته علماوو په داسې يوې مسألې اجماع کړې وي چې پخوا پکې اختلاف نه وي شوی. څرنګه چې ددې ډول اجماع په حجيت کې د فقهاوو تر منځ اختلاف دی، نو په دريمه درجه کې راځي. ځينو ويلي چې دا اجماع د سکوتي اجماع سره په درجه کې برابره ده، ځکه چې د دواړو په حجيت کې اختلاف دی.

څلورمه درجه په هغو مسألو اجماع ده چې مخکې پکې اختلاف شوی وي. د درجې پر بنسټ دا تر ټولو ښکته اجماع ده، ځکه چې اختلاف پکې ژور دی.

مرکبه اجماع: يو بل ډول اجماع هم شته چې مرکبه يې بولي. هغه داسې چې په يوه زمانه کې د يوې ټاکلې مسألې په اړه علماء په څو ډلو ووېشل شي خو له اختلاف سره سره پر يو اصل باندې اتفاق ولري. بيا له دوی وروسته څوک داسې نظر وړاندې کړي چې د دوی له نظر سره مخالف او له هغه اصل سره هم ټکر ولري چې د پخوانيو علماوو تر منځ پرې اتفاق وو.

ددې بېلګه د ميراث هغه مسأله ده چې نيکه پکې د ورور سره ميراث وړي. چې په ميراث کې د نيکه په پوره برخې او يا له ورور سره په ويش اتفاق شوی. ددې معنا داده چې دواړه ډلې د نيکه په لږ يا ډېر ميراث اتفاق لري. اوس که څوک راځي او داسې نوی نظر وړاندې کوي چې نيکه په دې صورت کې د هيڅ ميراث مستحق نه دی، نو دا له اجماع څخه وتل دي.[1]

که چېرې د علماوو د اختلاف په ترڅ کې د اتفاق کوم اصل موجود نه وي نو سمه خبره دا ده چې دې ته بيا اجماع نه ويل کيږي.[2]

د اجماع نقلول

کله چې په يوه زمانه کې اجماع رامنځته شي، نو دغه اجماع يو قطعي دليل، د دين اصل او د احکامو سرچينه ګڼل کيږي، خو دا اجماع د راتلونکو خلکو لپاره هلته قطعي دليل

(۱) په دې هکله وګوره: فتح الغفار ۳۵۰مخ، الإحکام في أصول الأحکام للآمدي ج۱/۳۳۱ مخ.
(۲) أصول الفقه د محمد أبي زهرة ليکنه ۱۶۷مخ.

کېدای شي چې هغوی ته په متواتر ډول ورسيږي. دا هم اړينه ده چې د ټولو مجتهدينو نظر په متواتر ډول نقل شي، که داسې ونه شول نو اجماع قطعي نه ګڼل کيږي. اجماع هم د حديث په څېر ده. کله چې څوک له رسول اللهﷺ څخه حديث واوري نو دا حديث د هغه لپاره د قرآن په څېر قطعي دليل دی. همدا راز هغه چا ته چې حديث په متواتر ډول ورسيږي، يقين يې ورباندې راشي او د دروغو هيڅ احتمال پکې نه وي، نو دا هم قطعي دليل دی. خو که حديث د احادو په توګه نقل شي نو غالب ګمان رامنځ ته کوي. اجماع هم همداسې ده او د نقل او سند پر بنسټ قطعي او ظني ګڼل کېدای شي[1].

د اجماع مثالونه

۱- علماوو اجماع کړې چې پنځه وخته لمونځونه ادا کول فرض دي. همدا راز د علماوو په دې اجماع ده چې د خوف او امن په دواړو حالتونو کې د سهار لمونځ په سفر او حضر کې دوه دوه رکعته دی.

۲- د دريم خليفه حضرت عثمان بن عفان په امر قرآن کريم را ټول شو چې اوس مهال زموږ سره هم همدا مصحف دی. ټول اصحاب د خليفه له دې کار خبر شوي او پر همدې مصحف باندې يې اتفاق کړی او هيڅ مخالفت يې نه دی کړی.

علماوو د اجماع د اثبات او اړوندو مسايلو په اړه کتابونه ليکلي چې د ابن المنذر (کتاب الإجماع) او د ابن حزم (مراتب الإجماع) کتابونه د بېلګې په ډول يادولای شو.

پوښتنې:

۱- د اجماع لغوي او اصطلاحي تعريف بيان کړئ.

۲ - د قرآن او سنت په رڼا کې د اجماع حجيت روښانه کړئ.

۳- په منصوصي امورو کې اجماع څه ته وايي او د اجماع کولو وړ څوک دي؟

۴- د اجماع درجې ذکر او حکم يې بيان کړئ.

۵ – مرکبه اجماع څه ته وايي او حکم يې څه دی؟

۶- که اجماع په متواتر يا احاد ډول نقل شي، څه توپير سره لري؟

---

(۱) فتح الغفار ۳۵۵مخ، أصول الفقه د محمد أبي زهرةٌليکنه ۱۶۷مخ.

قیاس

د قیاس تعریف

قیاس په لغت کې اندازې او برابرۍ ته وایي.

د اصولو په اصطلاح کې د مشترك علت له مخې غیر منصوصې واقعې ته د منصوصې واقعې حکم ورکول قیاس بلل کېږي.

د قیاس مثالونه

۱- د جمعې د لمانځه له دویم اذان څخه وروسته د خرڅولو او اخیستلو څخه د الله ﷻ د دې وینا له مخې منعه شوې، چې فرمایي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ﴾ [الجمعة: ۹]

دا آیت څرګندوي چې د جمعې په ورځ له اذان څخه وروسته اخیستل او خرڅول ناروا دي. د نهې علت دا دی چې څوك د لمانځه په ځای په اخیستلو او خرڅولو بوخت نشي. اجاره هم په بیعې قیاس کېږي او د دویم اذان نه وروسته داسې ناروا ګڼل کېږي، لکه بیع چې ناروا ده. دا ځکه چې په مقیس (اجاره) او مقیس علیه (بیع) دواړو کې یو ډول علت پروت دی او هغه له لمانځه پرته په بل کار بوختېدل دي.

۲- د رسول الله ﷺ ددې وینا پر بنسټ چې فرمایي: «لَا يَرِثُ الْقَاتِلُ شَيْئاً»[1] قاتل وارث له خپل مورث څخه میراث نشي وړلای. موصی له هم په وژل شوي مورث قیاس کېږي. د بیلګې په ډول که یو څوك د بنیګڼې په توګه د چا لپاره وصیت وکړي چې له مړینې وروسته به یې د مال یوه برخه هغه ته ورکول کېږي، بیا هغه څوك چې وصیت ورته شوی رامخکې شي او وصیت کوونکی ووژني، نو په دې کار سره د وصیت شوي مال له اخیستلو بې برخې کیږي. دا ځکه چې وارث او موصی له، دواړه د مورث او موصي په مال کې د برخې څښتنان دي او دواړه د مورث او موصي د مړینې لامل شوي دي، نو دواړه له میراث څخه بې برخې کیږي.

---

(۱) أخرجه أبوداود في كتاب الديات، باب ديات الأعضاء برقم(٤٥٦٤) ، والبيهقي في السنن الكبرى بنحوه في كتاب الجنايات، باب الرجل يقتل ابنه ج ٨ ص ٣٨.

د قیاس حجیت

د څلورو امامانو په شمول جمهورو فقهاوو قیاس شرعي حجت بللی او د هغې منل یې واجب ګڼلي. ددوی دلایل په دې ډول دي:

لومړی: قرآني دلایل

الله ﷻ فرمايي: ﴿هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ﴾ [الحشر: ٢]

ژباړه: الله تعالی هغه ذات دی چې د اهل کتابو کافران يې د لومړي ځل راټولولو لپاره له کورونو څخه راويستل، تاسو ګمان نه کاوه چې دوی به ووزي، او دوی ګمان کاوه چې له الله تعالی څخه د دوی منع کوونکي به ددوی قلاګاني وي، نو (د) الله ﷻ (عذاب) له داسې لوري ورته راغی چې دوی يې فکر نه کاوه، او په زړونو کې يې وېره ور واچوله، خپل کورونه يې په خپلو لاسونو او د مسلمانانو په لاسونو ورانول، نو ای د پوهې خاوندانو تاسو هم پند واخلئ.

په دې آيت داسې استدلال شوی

کله چې الله تعالی د يهودو بني نضير قبيلې ته د پېښو شويو حالاتو او شرمېدلې ماتې يادونه وکړه بيا يې مسلمانان مخاطب کړل او ورته يې وويل، چې که تاسو هم د يهودو په څېر ناوړه عملونه ترسره کړئ، نو هرومرو به د هغوی په څېر د ناوړه پايلو او سختو ماتو سره مخ شئ. دلته په اعتبار امر شوی، او له اعتبار څخه دلته د دوو حالاتو تر منځ مقايسه او برابروالی مقصد دی چې د ورته والي په صورت کې يو ډول حکم ورکړی شي او په قياس کې هم همدا ځيز موجود دی. په قياس کې هم مجتهد د اصل او فرعې تر منځ ورته والی (ګډه علت)پيدا کوي او د اصل حکم فرعې ته ورکوي.

له سنتو څخه دلايل

عبدالله بن عباس رضي الله عنهما يو حديث روايت کړی چې په دې ډول دی: يو چا له رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وکړه: مور مې حج نه وو کړی او مړه شوه، آيا که زه له هغې څخه حج وکړم قبول به شي؟ هغه مبارک ورته وويل: که په مور دې پور وای او تا پرې کړی وای، نو آيا نه به قبليده؟ نو امر يې ورته وکړ چې ورڅخه وکړه.(١)

---

(١) أخرجه النسائي في كتاب مناسك الحج، باب : الحج عن الميت الذي لم يحج برقم (٢٦٣٤).

په دې حديث د قياس د حجيت لپاره داسې استدلال کيږي: رسول اللهﷺ د الله تعالى پور د بنده په پور قياس کړی. نو قياس د رسول الله ﷺ په عمل مشروع شو.

له آثارو څخه دلايل

عمر بن الخطابؓ په خپل ليک کې ابو موسى اشعري رضي الله عنه ته داسې ليکلي: «... الْفَهْمَ الْفَهْمَ فِيمَا يَخْتَلِجُ فِي صَدْرِكَ مِمَّا لَمْ يَبْلُغْكَ فِي الْقُرْآنِ وَالسُّنَّةِ فَتَعَرَّفِ الأَمْثَالَ وَالأَشْبَاهَ ثُمَّ قِسِ الأُمُورَ عِنْدَ ذَلِكَ وَاعْمِدْ إِلَى أَحَبِّهَا إِلَى اللَّهِ وَأَشْبَهِهَا فِيمَا تَرَى»[1] **ژباړه:** که د هغه څه په اړه ستا په زړه کې شک پيدا شو چې حکم يې په کتاب او سنت کې نشته، نو له خپلې پوهې نه کار اخله، يو بل ته ورته مسألې ولټوه او سره پرتله يې کړه. هر نظر چې درته د اللهﷻ په وړاندې غوره او حق ته نژدې ښکاره شو پر هغې عمل وکړه.

له اجماع څخه دلايل

ښکاره ده چې اصحابو رضى الله عنهم قياس منلى او په ډېرو مسايلو کې يې ورباندې عمل کړی. پر قياس د عمل کولو موضوع د هغوی تر منځ مشهوره وه او هيچا يې مخالفت ندی کړی چې دا د قياس پر حجيت د هغوی اجماع بلل کيږي.

مثالونه يې په دې ډول دي:

اصحابو رضي الله عنهم د مسلمانانو د خلافت لپاره ځکه ابوبکر زيات مستحق وګڼلو چې د پيغمبر عليه السلام په ژوند کې د لمانځه د امامت لپاره تر نورو زيات مستحق ګڼل شوی و، نو د دولت د چارو امامت د لمانځه پر امامت قياس شو.

عمر بن الخطابؓ ابو موسى اشعريؓ ته په قياس کولو امر کړی.

عليؓ په قتل کې د شريک ټولي قصاصول په غلا کې د شريک ټولي په لاس غوڅولو قياس کړی[2].

د قياس ارکان

قياس څلور رکنه لري او په دې ډول دي: اصل، فرع، حکم او علت.

---

(۱) سنن دارقطني برقم (۱۵) و السنن الكبرى للبيقهى برقم (۲۰۸۴٤).

(۲) أخرجه عبد الرزاق في المصنف في كتاب العقول ، برقم (۱۸۰۷۷).

اصل

د اصولو په اصطلاح کې هغې پېښې ته چې په حکم کې يې نص يا اجماع راغلې وي، د قياس اصل ويل کېږي چې "مقيس عليه" هم ورته وايي. يعنې هغه مسأله چې نور ورباندې قياس کېږي، حکم يې بايد په نص يا اجماع او يا هم په دواړو ثابت وي.

فرع

فرع هغې پېښې ته وايي چې د حکم په اړه يې په نص او اجماع کې څه نه وي راغلي او د حکم د معلومولو لپاره په بله پېښه قياس کېږي. فرعې ته "مقيس" هم ويل کېږي.

د بېلګې په توګه مونږ د يوې نوې پېښې د حکم په اړه په نصوصو يعنې قرآن او سنت کې پلټنه وکړه خو د نوموړې پېښې حکم مو ونه موند. البته همدې پېښې ته ورته يوه بله پېښه مو پيدا کړه چې حکم يې په نص يا اجماع کې موجود و. دغه مهال مونږ نوې پېښه چې حکم يې په نص او اجماع کې نشته پر هغې پېښې قياس کړه چې حکم يې په نص کې موجود وو. نوې پېښې ته فرع ويل کېږي او پخوانۍ پېښه چې په نص کې حکم لري "اصل" بلل کېږي.

حکم

حکم د الله تعالی هغه خطاب ته ويل کېږي چې له مکلفو وګړو څخه د کوم کار کول يا نه کول غواړي يا يې مباح کوي يا کوم څيز د بل کار لپاره شرط، سبب، مانع او... ګرځوي.

وجوب، ندب، اباحت، کراهت، تحريم، صحت، فساد او داسې نور د حکم ډولونه دي. يعني د وجوب، حرمت، کراهت او بل هغه حکم، چې په نص يا اجماع سره په اصل کې ثابت شوی هغې فرعې ته هم ورکول کېږي چې د نص حکم پکې موجود نه دی.

علت

علت هغه ښکاره او معلوم صفت ته ويل کېږي چې د همدې صفت د شتون له امله شارع حکم کړی وي.

په مقيس عليه کې هغه علت چې شارع يې له امله حکم کړی وي، که په فرع کې موجود شي نو دواړه يو حکم لري، ځکه چې علت د حکم معيار دی او په دواړو کې يو شان موجود دی.

د علت مثال

عباده بن صامت رضی الله عنه روایت کوي: قَالَ رَسُولُ اللَّهِﷺ «الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ وَالْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ وَالْبُرُّ بِالْبُرِّ وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ وَالتَّمْرُ بِالتَّمْرِ وَالْمِلْحُ بِالْمِلْحِ مِثْلاً بِمِثْلٍ سَوَاءً بِسَوَاءٍ يَدًا بِيَدٍ فَإِذَا اخْتَلَفَتْ هَذِهِ الأَصْنَافُ فَبِيعُوا كَيْفَ شِئْتُمْ إِذَا كَانَ يَدًا بِيَدٍ»[1].

رسول اللهﷺ فرمایلي: سره زر په سرو زرو، سپین زر په سپینو زرو، غنم په غنمو، وربشې په وربشو، خرما په خرما او مالگه په مالگه یو برابر او لاس په لاس پلورل کېږي، او کله چې جنسونه مختلف شي، نو بیا مو چې څنگه خوښه وي هغسې یې پلورئ، خو چې لاس په لاس وي.

دې مبارک حدیث دا څرگنده کړې چې په دې بیان شویو شیانو کې سود کېږي، پوښتنه داده چې آیا په جوارو او وریجو کې سود کېږي که نه؟

که وروستیو څلورو شیانو ته ځیر شو نو وینو چې پیمانه او د جنس یووالی علت دی او دا علت په غنمو او وریجو کې هم شته، نو د غنمو او وریجو حکم هم د نومړو څلورو شیانو په څېر دی. د نومړو څلورو شیانو حکم دا وو چې یو پر بل یې بدلول په نېټه او زیاتوالي حرام وو.

په دې مسأله کې غنم، وربشې، جوار او مالگه اصل دي او هر یو له نومړو توکو څخه د اصل کېدو وړتیا لري.

همدا راز جوار او وریجې فرع دي.

حکم یې په نېټې او زیاتوالي سره ددې شیانو د خرڅولو حراموالی او علت یې پیمانه او د جنس یووالی دی.

پوښتنې:

۱- د قیاس لغوي او اصطلاحي تعریف وکړئ او دوه مثالونه یې بیان کړئ.

۲- د قیاس د حجیت په اړه د دلایلو په رڼا کې وغږېږئ.

۳- د قیاس ارکان تعریف کړئ او یو مثال یې هم ووایاست.

---

(۱) أخرجه مسلم ، باب الصرف و بیع الذهب بالورق نقدا ، الرقم (٤١٤٧).

دري دېرشم لوست:

اختلافي دلایل [1]

اختلافي هغو دلایلو ته ویل کېږي چې فقهاوو د هغې په حجیت او دلیل ګڼلو کې اختلاف کړی وي. اختلافي دلایل په لنډ ډول داسې یادوو:

۱- استحسان

۲- د صحابي مذهب

۳- مرسله مصالح

۴- استصحاب

۵- عرف

لومړی- استحسان

استحسان په لغت کې ښه ګڼلو ته وایي.

د استحسان د اصطلاحي تعریف په اړه د فقهاوو تر منځ اختلاف دی. حنفیانو استحسان په دوو جلا معناګانو استعمال کړی:

۱- خفي قیاس چې د جلي قیاس په مقابل کې وکارول شي.

۲- هغه ځانګړی دلیل چې د ښکاره قیاس په مقابل کې واقع شي او له عمومي قاعدې څخه کوم شی استثناء کړي. دا ځانګړی دلیل کله نص، کله اجماع او کله هم یو ضرورت وي.

د استحسان مثالونه

۱- حنفي فقهاوو ویلي: که وقف کوونکی یوه کرنیزه ځمکه وقف کړي نو د اوبو خور او تګ راتګ حق هم له یادولو پرته د استحسان په بنسټ په وقف کې داخلیږي. د قیاس غوښتنه داده چې د بیعې په څېر دلته هم له یادولو پرته دا شیان په وقف کې داخل نشي. ځکه چې ځمکه او د تګ راتګ حق دواړه جلا شیان دي.

استحسان غوښتنه کوي: د ځمکې د وقف کولو موخه داده چې له هغې ګټه واخیستل شي او د تګ راتګ له حق پرته له ځمکې ګټه نشي اخیستل کېدای، نو د تګ راتګ حق له یادولو پرته په وقف کې داسې شاملیږي، څنګه چې په اجاره کې له یادولو پرته شامل ګڼل کیږي.

په دې ډول بيعې باندې د وقف قياس كـول ښكاره او جلـي قيـاس دى او پـر اجـارې يـې قياس كول خفي قياس دى، خو دلته خفي قياس په جلي قياس ځكه غوره وګڼل شو چې د خفي قياس دليل قوي دى.

۲- په معاملاتو كې يوه عامه قاعده ده چې د معدوم يـا ناپيـدا شـوي شيـز پلـورل پـه دې بنسټ ناروا دي چې رسول اللهﷺ فرمايلي: «وَلاَ تَبِعْ مَا لَيْسَ عِنْدَكَ»[(۱)]. خو ددې سـره سـره د سَلمَ بيع روا ده، ځكه چې رسول اللهﷺ د سَلمَ بيع روا ګڼلې[(۲)].

په فقه كې يوه منل شـوې قاعـده ده چې امانـت ساتـونكى ضـامن نـه ګـڼل كيـږي، خـو مشترك اجير سره له دې، چې د امانت ساتونكى دى، له دې قاعدې څخه مستثنى دى.

دا ځكه چې د امانت په ساتلو كې خلك كمى كوي او خلك امانت ساتلو ته اړتيا لري.

نو له دې كبله مستأجر ضامن ګڼل كيږي. البته كه مال د كوم اسماني آفت په واسـطه لكـه د اورلګيدنې يا زلزلې په واسطه له منځه ولاړ شي نو مستأجر ضامن نه ګڼل كيږي.

شافعي فقهاء استحسان داسې تعريفوي: استحسان د مجتهد هغه نظر ته وايي چې پر نـص، اجماع او قياس د استدلال كولو پرته يې د خپل عقل پر بنسټ وركوي.

ددوى په وړاندې په استحسان عمل كول ناروا دي.

فعاليت

د استحسان په اړه د حنفي او شافعي فقهاوو تعريفونه سره پرتلـه كـړئ او دا روښـانه كـړئ چې ددوى تر منځ اختلاف حقيقي دى كه لفظي؟

دويم- د صحابي مذهب

د اصولو د عالمانو په وړاندې صـحابي هغـه چاتـه ويـل كيـږي چې لـه رسـول اللهﷺ سـره مخامخ شوى وي، پر هغه يې ايمان راوړى وي، له هغـه څخـه يـې زده كـړه كـړې وي او دومره اوږده ملګرتيـا يـې ورسـره كـړې وي چې د عـرف لـه مخـې د ملګـري نـوم ورتـه وركړى شي.

---

(۱) أخرجه أبو داود في سننه، باب في الرجل يبيع ما ليس عنده رقم الحديث : (۳۵۰۵).

(۲) أخرج البخاري في صحيحه، باب السلم في وزن معلوم، رقم الحديث (۲۱۲۵)، عن ابن عباس رضي الله عنهماقـال: قـدم النبي صلى الله عليه و سلم المدينة وهم يسلفون بالتمر السنتين والثلاث فقال (من أسلف في شيء ففي كيل معلوم إلى أجل معلوم).

د محدثینو له نظره صحابي هغه چا ته ویل کیږي چې د پیغمبر علیه السلام سره مسلمان مخامخ شوی وي او مسلمان مړ شوی وي.

په دې بحث کې له صحابي څخه د اصولیانو صحابي مقصد دی.

د صحابي مذهب څه معنا؟

له دې ټکي څخه مقصد د صحابي هغه فتوا او یا هغه شرعي حکم دی چې په کومه قضیه کې یې د نص او اجماع د نه شتون په صورت کې ورکړې وي.

د صحابي د مذهب حجیت

اصولیانو په دې اتفاق کړی چې د یوه صحابي مذهب پر بل صحابي حجت نه ګڼل کیږي. همدا راز اصولیانو په دې هم اتفاق کړی چې که صحابي له اهل کتابو څخه په روایت کولو مشهور نه و نو په غیر اجتهادي مسایلو کې یې نظر حجت او دلیل دی. په همدې توګه په هغه مسأله کې هم د صحابي قول حجت دی چې نورو اصحابو ورسره اختلاف نه وي کړی، خو که اصحابو په کومه اجتهادي مسأله کې سره اختلاف کړی وي نو علما پدې اړه بیا جلا نظرونه لري چې مهم یې دوه نظره دي:

لومړی: امام ابوحنیفه، امام مالك او په یو روایت کې امام احمد او نور پدې نظر دي چې د صحابي مذهب په مطلق ډول حجت دی.

دویم: امام شافعي، په یو روایت کې احمد، له حنفي فقهاوو څخه کرخي او نور په دې نظر دي چې د صحابي مذهب حجت نه دی. ځکه حجیت یو قوي دلیل ته اړتیا لري او دلته قوي دلیل نشته.

پوښتنې:

۱- د حنفیانو او شافعیانو له نظره د یو مثال په ترڅ کې استحسان تعریف کړئ.

۲- د اصولیانو او محدثینو له نظره صحابي چا ته ویل کیږي؟

۳- د صحابي د مذهب په اړه د علماوو نظریات په هر اړخیز ډول بیان کړئ.

اختلافي دلايل (٢)

دريم: مرسله مصالح

د مرسله مصالحو تعريف

«**المصلحة**» په لغت کې ګټې او سم ته وايي او د فساد ضد دی. « **المرســـلة**» پرېښودل شوي ته وايي.

د اصولو د عالمانو په اصطلاح کې مرسله مصالح هغو ګټو او مصلحتونو ته وايي چې شريعت نه معتبر ګڼلي وي او نه يې رد کړي وي.

دوی ته مرسله يا پرېښودل شوي، ځکه وايي چې په کولو يا نه کولو يې شرعي دليل وجود نه لري.

د مرسله مصلحت مثال:

د زندان جوړول، د پيسو چاپول او د قرآن کريم راټولول د مرسله مصالحو مثالونه دي.

د مصالحو ډولونه

مصالح په درې ډوله دي.

أ. معتبر مصلحتونه: هغه مصلحتونه دي چې کوم شرعي دليل معتبر ګڼلي وي، لکه: په قصاص سره د انسانانو د ژوند ساتنه. دا مصلحت د قرآن کريم دې آيت معتبر ګڼلی دی: ﴿وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ [البقرة: ١٧٩]

ب. مردود مصلحت: دا هغه ګټې او مصلحتونه دي چې کوم شرعي دليل بې اعتباره ګڼلی وي، لکه د شرابو او قمار ګټې چې د قرآن کريم دې آيت بې اعتباره ګڼلی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ [المائدة: ٩٠]

ج. پرېښودل شوي يا مرسله مصالح: ددې مصلحتونو په اړه مو لږ مخکې رڼا واچوله.

څلورم: استصحاب

استصحاب په لغت کې ملګرتيا او يوځای والي ته وايي.

د اصولو د عالمانو په اصطلاح کې د يو شي تر هغې پر پخواني حالت پرېښودلو ته وايي څو يې د بدلون لپاره دليل پيدا شي.

د استصحاب مثال

څوک چې اودس وکړي او بيا وروسته د اودس په ماتېدلو کې شکي وي، نو دا شخص اودس لرونکی شمېرل کېږي. همدا راز که له يو مجتهد نه د يو عمل په اړه پوښتنه وشي،

خو مجتهد له پلټنې وروسته ددې عمل د کولو یا نه کولو په اړه کوم شرعي دلیل پیدا نه کړي نو په رواوالي به يې حکم کوي. ځکه چې اصل په شیانو کې اباحت دی. الله ﷻ لومړی ټول شیان مباح پیدا کړي او ددې خبرې دلیل د قرآن کریم دا آیت دی: ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ﴾ [البقرة: ۲۹]

مقلوب یا سرچپه استصحاب: دې ته وایي چې یو شی په تېره زمانه کې هم په هغه حالت وګڼل شي په کوم چې په حاضر وخت کې دی.

مثال

که چېرې د ژرندې اجاره اخیستونکی او اجاره ورکوونکی د تېرې شوې زمانې په اړه په ژرنده کې د اوبو د شتون په اړه اختلاف وکړي او شاهدان نه وي، نو ژرنده به وکتل شي. که چېرې په ژرنده کې اوبه وې، نو پخوانی وخت به په اوسني وخت قیاس شي او د اوبو شتون به په تېره شوې زمانه کې هم ثابت شي. خو که چېرې په ژرنده کې اوبه نه وې نو په تېره شوې زمانه کې به هم د اوبو په نشتوالي حکم وشی، دې ته سرچپه استصحاب وایي او د شرعي حکم د پېژندلو لپاره د مجتهد وروستۍ وسیله همدا ده.

پنځم: عرف

د عرف تعریف: عرف په لغت کې آشنا او ښېګڼې ته ویل کیږي.

عرف په اصطلاح کې هغې وینا، عمل او یا پرېښودلو ته وایي چې خلکو ښه ګڼلی وي او ورباندې عمل کوي. عرف ته عادت هم ویل کیږي.

د عملي عرف مثال هغه خرڅول او اخیستل دي چې له وینا کولو پرته په چوپه خوله تر سره کیږي.

د قولي عرف مثال د «ولد» ټکی دی چې له جینکو پرته یوازې هلکانو ته کارول کېږي، په داسې حال کې چې دا ټکی دواړو ته شامل دی. همدا راز د عرف له مخې خلک کب ته غوښه نه وایي حال دا چې کب هم یو ډول غوښه ده.

عرف داسې یوه کړنه ده چې په رامنځته کولو او ښه ګڼلو کې یې د ټولنې عام او خاص خلک لاس لري، خو اجماع بیا هغه څه دي چې یوازې مجتهدین پرې اتفاق کوي او په رامنځته کولو کې یې عام خلک کومه ونډه نه لري.

د عرف ډولونه

عرف په دوه ډوله دی: صحیح عرف او فاسد عرف.

صحیح عرف: صحیح عرف هغه ته ویل کیږي چې د کوم شرعي دلیل مخالف نه وي. حلال نه حراموي او حرام نه حلالوي. لکه د استصناع عقد یا مهر په مؤجل او معجل ډولونو وېشل.

فاسد عرف: فاسد عرف هغه عرف ته ویل کېږي چې حلال حرام کړي او یا حرام حلال کړي، لکه په غمونو او ښادیو کې یو لړ ناروا دودونه او رواجونه او د سود خوړلو او جوارۍ کولو رواج کېدل.

د عرف حکم

مجتهد باید د شرعي حکمونو په راویستلو کې صحیح عرف په پام کې ونیسي. همدا راز قاضي باید د پرېکړې په مهال عرف له پامه ونه غورځوي.

عرف د زماني په تېرېدو سره بدلون مومي. ډېر ځلې د زماني تېرېدل او د عرف بدلون ددې لامل شو چې د امام ابوحنیفه او د هغه د شاگردانو تر منځ اختلاف رامنځته شي.

همدا راز امام شافعي، چې کله له بغداد څخه مصر ته ولاړ، نو د مصر د عرف د بدلون پر بنسټ امام شافعي د ډېرو مسایلو په اړه خپل نظر بدل کړ. له همدې امله امام شافعي دوه مذهبه لري چې د نوي او زوړ مذهب په نامه یادېږي.

امام مالك بیا ډېر احکام د مدینې د خلکو د عمل په بنسټ بنا کړي.

د فاسد عرف په اړه باید وویل شي چې دې ډول عرف ته ارزښت ورکول روا نه دي. ځکه چې فاسد عرف د شرعي دلیل سره ټکر لري.

پوښتنې:

۱- د مصلحت لغوي او اصطلاحي تعریف له یو مثال سره بیان کړئ.

۲- د مصلحت ډولونه له مثالونو سره بیان کړئ.

۳- د یو مثال په ترځ کې د استصحاب لغوي او اصطلاحي تعریف روښانه کړئ.

۴- سرچپه یا مقلوب استصحاب تعریف او مثال یې بیان کړئ.

۵- د استصحاب حجیت بیان کړئ او هم ووایاست چې استصحاب د شرعي دلایلو تر منځ په کومه درجه کې قرار لري؟

۶- د عرف لغوي او اصطلاحي تعریف وکړئ او د قول او عمل پر بنسټ یې ډولونه د مثال سره بیان کړئ.

۷- د صحت او فساد پر بنسټ د عرف ډولونه بیان او حکم یې روښانه کړئ.

له نصوصو څخه د استدلال طريقې

قرآن کريم او نبوي احاديث په عربي ژبه دي. موږ هغه وخت په سمه او بشپړه توګه د قرآن او سنت په حکمونو پوهېدلای شو چې د عربي ژبې په اصولو او د استدلال په طريقو پوه شو. له همدې امله د اصولو علماوو د عربي ژبې د جملو د معناګانو او دلالتونو په اړه پراخې پلټنې کړې. ددې پلټنو په بنسټ يې داسې قواعد او اصول رامنځته کړي چې پر مټ يې د شرعي نصوصو سمه پوهه تر لاسه کېدای شي.

په دې لوستونو کې به په همدې قواعدو بحث وکړو

خاص او د هغه دلالت

د خاص تعريف: خاص په لغت کې يوازې او ځانګړې ته وايي او د اصولو د عالمانو په اصطلاح کې هر هغه لفظ چې يوازې په يوه معنا، پرته له دې چې افرادو ته يې وکتل شي، دلالت وکړي، خاص بلل کېږي.

د تعريف تشريح: که لفظ په يو شخص باندې دلالت وکړي لکه احمد او يا په نوع کې په يو فرد باندې دلالت وکړي، لکه سړی او يا په جنس کې په يو فرد باندې دلالت وکړی، لکه انسان يا هم په ګڼو ټاکلو افرادو باندې دلالت وکړي، لکه درې او لس، نو خاص بلل کيږي.

خاص لکه څنګه چې په ذواتو، لکه احمد او موټر دلالت کوي، همداسې په معناګانو لکه پوهه، صبر او رښتينولی هم دلالت کوي.

د خاص ضد عام بلل کيږي چې بيان به يې وروسته راشي.

د خاص مثالونه

د قسم په کفاره کې الله ﷻ فرمايي: ﴿ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ﴾ [المائدة: ۸۹]

۱- په دې آيت کې د ثلاثة لفظ خاص دی، په قطعي ډول پخپله معنا دلالت کوي او د زياتوالي او کموالي احتمال نه لري. نو آيت دا معنا ورکوي: چا چې غلام د آزادولو لپاره ونه موند يوازې درې ورځې روژه نيول پرې واجب دي او بس.

۲- رسول اللهﷺ فرمايي: «فِيْ لَا يَرِثُ الْقَاتِلُ شَيْئاً». دې حديث د پسونو د زکات نصاب څلويښت وټاکه او دا يې هم ووېل چې په څلويښتو پسونو کې يو پسه زکات کېږي. څرنگه چې دا دواړه لفظونه (څلويښت او يو)خاص دي، نو هيڅ زياتوالی او کموالی پکې نشي کېدای.

خو که داسې دليل را پيدا شي چې د خاص د تأويل غوښتنه کوي، نو په خاص کې به تأويل کيږي، لکه حنفي فقهاوو چې ويلي: په دې حديث کې مقصد پسه او يا د هغه قيمت دی، نو د دواړو ورکول صحيح دي.

د خاص حکم: کله چې په يو نص کې خاص لفظ راشي، نو په قطعي ډول پخپله معنا دلالت کوي، مگر دا چې يو دليل د تأويل يا بلې معنا غوښتنه وکړي.

مطلق، مقيد، أمر او نهی د خاص ډولونه دي.

مطلق

مطلق هغه لفظ دی چې په غير مقيد فرد باندې دلالت کوي، لکه سړی او مرغه.

د مطلق حکم

تر هغې چې د مطلق د مقيد کېدو لپاره دليل موجود نشي، مطلق پخپل اطلاق باندې پاتې کيږي. د بېلگې په ډول د اللهﷻ په دې وينا کې: ﴿وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا﴾ [المجادلة: ۳] د رقبه لفظ مطلق دی او د ايمان قيد پکې نشته، په دې بنسټ د خطا قتل په اړه د قرآن ددې آيت ﴿وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ﴾ [النساء: ۹۲] له امله به نوموړې مطلقه رقبه د ايمان په شرط نه مقيده کيږي.

مقيد

مقيد هغه لفظ ته وايي چې په مقيد فرد باندې دلالت وکړي، لکه مسلمان سړی او سپين مرغه.

د مقيد حکم

مقيد چې په کوم شي دلالت کوي په هغه عمل کول واجب دي. د بېلگې په ډول د النساء سورت پدې آيت کې: ﴿وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَّدَّقُوا﴾ [النساء:۹۲] د خطا قتل په کفاره کې د مؤمن غلام ازادول فرض شوي. په دې آيت ﴿فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ﴾ کې غلام د ايمان په صفت سره مقيد شوی ځکه نو د کافر غلام په ازادولو سره کفاره نه ادا کيږي او بايد چې په مقيد باندې عمل وشي.

أمر

له چا څخه د يو کار د کولو غوښتل په داسې بڼه چې غوښتونکی ځان لوړ وګڼي، د اصولو په اصطلاح کې امر بلل کېږي. په دې بنسټ التماس او دعا امر نه بلل کېږي، ځکه چې التماس د دوو هم رتبه کسانو تر منځ صورت مومي او دعا له لوړ رتبه شخص څخه د ټيټ رتبه شخص غوښتنې ته وايي، ځکه نو يو هم امر نه ګڼل کيږي.

د امر حکم

امر د خاص يو ډول دی او تر څو چې اړوونکې نښه موجوده نشي په وجوب دلالت کوي، نو د الله ﷻ دا وينا چې: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ﴾ [الجمعة: ۹] د آذان پر مهال د جمعې لمانځه ته په بيړې کولو حکم کوي.

خو که داسې نښه او قرينه وموندل شي چې له خپلې معنا څخه د امر د اړولو غوښتنه کوي، نو د امر معنا به هماغه وي چې قرينه يې غوښتنه کوي، لکه د الله پاک دا وينا چې فرمايي: ﴿فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ﴾ [الجمعة: ۱۰] د جمعې له لمانځه وروسته په ځمکه کې ګرځېدل او د حلال رزق پلټنه د الله پاک په پيرزوينه يو مباح کار دی. که چېرې دا امر د وجوب لپاره وګڼل شي، نو اباحت به په تکليف بدل شي او په آيت کې ياده شوې د الله ﷻ پېرزوينه به بې معنا پاتې شي. په حقيقت کې د پېرزوينې يادونه هغه اړوونکې قرينه ده چې امر يې له وجوب څخه اباحت ته اړولی.

نهي

څوک له يوو کار څخه په داسې بڼه منع کول چې منع کوونکی ځان لوړ وګڼي دا منع د اصولو په اصطلاح کې نهي بلل کېږي.

د نهي حکم

کوم شی چې د نهي په واسطه په مطلق ډول منع شي، ځان ساتل ترې واجب او ترسره کول يې حرام دي، ځکه چې نهي د خاص له ډولونو څخه ده او يوازې په تحريم دلالت کوي. لکه د الله ﷻ دا وينا: ﴿وَلاَ تُنكِحُواْ الْمُشِرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُواْ﴾ [البقرة: ۲۲۱] چې له مشرک سړي سره د واده کولو په حرمت دلالت کوي. همدا راز د قرآن کريم دا آيت: ﴿وَلاَ يَحِلُّ

﴿لَكُمْ أَن تَأْخُذُواْ مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا﴾ [البقرة: ٢٢٩] له مېرمنې څخه د مهر د بېرته اخيستلو په حرمت دلالت کوي.

که چېرې داسې قرينه وموندل شي چې نهي له خپلې تاکلې معنا (منع کول) څخه واړوي، نو د نهي معنا له قرينې سره سم بدلون مومي، لکه د قرآن کريم دا آيت چې فرمايي: ﴿رَبَّنَا لاَ تُزِغْ قُلُوبَنَا﴾ [آل عمران:٨] په دې آيت کې نهي د دعا په معنا ده، ځکه دلته له لوړ رتبه څخه د ټيټ رتبه غوښتنه ده او غوښتونکی ځان ټيټ بولي.

عام او د هغه دلالت

د عام تعريف: عام هغه لفظ ته وايي چې د اصلي لغوي معنا له مخې په ډېرو افرادو باندې په شامل ډول (په يو وخت)دلالت وکړي.

عام لفظونه: د اصولو علماوو له پلټنې وروسته هغه لفظونه او عبارتونه په ډاګه کړي چې د اصلي وضعي معنا له مخې په عموم دلالت کوي. مهم يې په لاندې توګه تشريح کوو:

١- د کل او جميع لفظ: رسول الله ﷺ فرمايي: (كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْؤُوْلُ عَنْ رَعِيَتِهِ)

همدا راز الله پاک فرمايي: ﴿خَلَقَ لَكُم مَّا فِي الأَرْضِ جَمِيعاً﴾ [البقرة: ٢٩]

٢- هغه مفرد چې د جنس په تعريفي « الف، لام» سره معرفه شوی وي، لکه د قرآن کريم دا آيت: ﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِئَةَ جَلْدَةٍ﴾ [النور: ٢].

٣- هغه جمع چې د جنس په تعريفي «الف، لام» سره معرفه شوې وي، لکه د بقرة سورت دا آيت: ﴿وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلاَثَةَ قُرُوَءٍ﴾ .

٤- د (ما) او (من) ټکي لکه د قرآن کريم په دې آيت کې: ﴿وَمَن قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَئًا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ﴾ [النساء: ٩٢] په همدې ډول د قرآن کريم دا آيت: ﴿وَأُحِلَّ لَكُم مَّا وَرَاء ذَلِكُمْ أَن تَبْتَغُواْ بِأَمْوَالِكُم﴾ [النساء: ٢٤]

٥- نکره چې د نفي په سياق کې راشي، لکه د رسول الله ﷺ دا وينا: «لَا ضَرَرَ وَ لَاضِرَارَ»[١].

په همدې ډول د قرآن کريم دا آيت: ﴿لاَ إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ﴾[البقرة: ١٥٦].

(١)- أخرج البيهقي في السنن الكبرى عن عمرو ابن يحيى المازنى عن أبيه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا ضرر ولاضرار ج ٦ ص ١٥٧.

د عام حکم

فقهاء په دې متفق دي چې عام خپلو ټولو افرادو ته ورشامليږي. که د ځينو افرادو په تخصيص دليل ونه موندل شي، نو په ټولو افرادو د عام حکم تطبيقيږی. همدا رنګه فقهاء په دې هم يو دي چې که د عام ځينې افراد د کوم دليل له مخې خاص شي، نو په پاتې افرادو يې دلالت ظني ګرځي او په بل ظني دليل يې تخصيص روا دی.

له تخصيص نه وړاندې د عام په دلالت کې د فقهاوو اختلاف دی چې آيا قطعي دی که ظني؟ هم دا چې په ظني دليل تخصيص کېدای شي او که نه؟

د حنفي عالمانو په شمول د فقهاوو يوه ډله وايي: هغه عام چې تخصيص شوی نه وي، دلالت يې قطعي دی، نو په ظني دليل يې تخصيص روا نه دی. له همدې امله په قرآن کريم کې راغلی عام په احادو حديثونو نه تخصيص کيږي، ځکه چې تخصيص د نسخې يو ډول دی او د قرآن نسخ په آحادو حديثونو روا نه ده.

د شافعي عالمانو په شمول د فقهاوو يوه بله ډله په دې نظر ده چې عام له تخصيص وړاندې او وروسته په دواړو حالتونو کې ظني الدلالت دی. ځکه نو په دواړو حالتونو کې يې په ظني دليل تخصيص کول روا دي.

په همدې بنسټ چې له تخصيص وړاندې د عام په دلالت کې اختلاف دی. فقهاوو په يو شمېر زياتو مسألو کې اختلاف کړی. د يوې ډلې په نظر په قرآن کې ټول راغلي عام الفاظ قطعي الدلالت دي او په آحادو حديثونو يې تخصيصول روا نه ديٍ. د بلې ډلې په نظر نوموړي الفاظ ظني الدلالت دي او په آحادو حديثونو يې تخصيص جايز دی.

پوښتنې:

۱- د خاص لغوي او اصطلاحي تعريف ووایاست او د خاص العين، خاص النوع او خاص الجنس لپاره مثالونه وړاندې کړئ.

۲- د خاص حکم بيان کړئ.

۳- د لاندې اصطلاحاتو معنا او حکم د يو مثال سره روښانه کړئ.

مطلق، مقيد، امر او نهي.

۴- عام تعريف کړئ او هم د عام څلور الفاظ د مثال سره بيان کړئ.

۵- د عام حکم څه دی؟ ددې اختلاف په اړه د فقهاوو نظريات بيان کړئ.

شرعي حکم (۱)

الله ﷻ انسان پیدا کړ او د شریعت په رالېږلو یې د ژوند نظام، حلال او حرام ورته روښانه کړل، تر څو په عدالت پرېکړه وکړي. اسلامي شریعت په حقیقت کې د شرعي احکامو ټولګه ده. نو راځئ چې لومړی په دې ځان وپوهوو چې حکم څه ته وايي او کوم کوم ډولونه لري؟

د حکم تعریف

حکم په لغت کې منعې ته وايي او قاضي ته ځکه حاکم ویل کېږي چې خلک له ظلم څخه منعه کوي.

د اصولیانو تعریف: حکم د الله تعالی هغه خطاب ته ویل کېږي چې له مکلفو وګړو د کوم کار کول یا نه کول غواړي، یا یې مباح کوي، یا کوم شیز د بل کار لپاره شرط، سبب، مانع او... ګرځوي.

د تعریف شننه

د الله ﷻ خطاب: خطاب په لغت کې د دوو کسانو تر منځ خبرو ته وايي چې د یو بل پوهولو لپاره ترسره کېږي. دلته ورڅخه مقصد همدا دی. د (الله ﷻ) په لفظ سره د بل چا سره خبرې له دې تعریف څخه وځي.

د مکلفینو کړه وړه: هغه عقیده، وینا او عمل چې له مکلف مسلمان څخه صادرېږي.

مکلف: بالغ، عاقل چې په خبرو پوهېږي.

غوښتنه: د امر په ټکو د څه کولو غوښتل او د نهي په ټکو منع کول.

اباحت یا اختیار ورکول: د یو کار کول او نه کول، یو ډول ګڼل.

د حکم مثالونه

۱- د کولو غوښتنه: الله ﷻ فرمايي: ﴿أَوْفُواْ بِالْعُقُودِ﴾ [المائدة: ۱] په دې خطاب کې د ژمنو د پوره کولو غوښتنه ده چې د مکلفینو فعل دی.

۲- د نه کولو غوښتنه: الله پاک فرمايي: ﴿لَا يَسْخَرْ قَومٌ مِّن قَوْمٍ﴾ [الحجرات: ۱۱] په دې خطاب کې له ملنډو وهلو څخه د خلکو منع کول دي چې دا هم د مکلفینو فعل دی.

۳- اختیار ورکول: ﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَن تَنكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ﴾ [الممتحنة:۱۰]، په دې خطاب کې د مسلمانو ښځو د نکاح کولو په اړه مکلفينو ته اختيار ورکول دي.

۴- **وضعي حکم:** رسول الله ﷺ فرمايلي: «لايَرِثُ الْقَاتِلْ»[۱] د پيغمبر عليه السلام دا حديث چې په حقيقت کې د الله ﷻ له خوا وحې ده، د قتل په هکله دی. په دې حديث کې د مورث قتلول له ميراث څخه د قاتل مانع ګاکل شوی دی، او مانع ګاکل وضعي حکم دی.

د فقهاوو په وړاندې حکم د الله تعالی د هغه خطاب اثر دی چې د مکلفو وګړو په کړو وړو پورې اړه لري، د څه کول يا نه کول ورڅخه غواړي، يا يې مباح کوي، يا کوم څيز د بل کار لپاره شرط، سبب، مانع او... ګرځوي.

په لومړي مثال ﴿أَوْفُواْ بِالْعُقُودِ﴾ کې د اصوليانو په وړاندې حکم د ژمنو د پوره کولو غوښتنه ده او د فقهاوو په وړاندې د ژمنو د پوره کولو وجوب دی، ځکه غوښتنه واجبول دي چې اثر يې وجوب دی. همدا راز په دويم مثال کې حکم د ملنهو وهلو منع کول دي چې اثر يې حرمت دی. په دريم مثال کې حکم د نکاح اباحت دی چې اثر يې د نکاح مباح کېدل دي. په څلورم مثال کې قتل له ميراث څخه د محروميت سبب ګرځول دي چې اثر يې له ميراث څخه عملاً محروميدل دي.

يادونه

هغه څه چې په قرآن ثابت دي هغه په مستقيمه توګه د الله تعالی د خطاب اثر دی، او هغه څه چې په سنتو، اجماع او قياس ثابت دي هغه هم د الله تعالی د خطاب اثر ګڼل کيږي، ځکه د سنتو، اجماع او قياس ثبوت هم په قرآن راغلی، نو په حقيقت کې حاکم يوازې الله تعالی دی. او موږ سنت، اجماع او قياس ځکه منو چې الله ﷻ يې د منلو امر کړی او هغه څه چې ددوی په وسيله ثابتيږي له قرآن څخه سرچينه اخلي.

د شرعي حکم ډولونه

شرعي حکمونه په دوه ډوله دي:

تکليفي حکمونه او وضعي حکمونه.

---

(۱) أخرجه الترمذي في سننه، باب إبطال ميراث القاتل، وصححه الألباني، (دار إحياء التراث العربي ـ بيروت) ج٤ ص ٤٢٥

تکلیفي حکم

د تکلیفي حکم تعریف: تکلیفي حکم د الله تعالی هغه خطاب دی چې د مکلفو وګړو په کړو وړو پورې اړه لري، د څه کول، نه کول ورڅخه غواړي، یا یې مباح کوي.

د تکلیفي حکم ډولونه

د تکلیفي حکم د ډولونو په اړه د فقهاوو تر منځ اختلاف دی.

جمهور علماء وايي چې تکلیفي حکم دا پنځه ډولونه لري: فرض، واجب، مندوب، مباح، مکروه او حرام.

زموږ د حنفي مذهب عالمان رحمهم الله په دې نظر دي چې تکلیفي حکم اووه ډولونه لري: فرض، واجب، مندوب، مباح، تنزیهي مکروه، تحریمي مکروه او حرام.

اوس به ددې ډولونو په تفصیلاتو خبرې وکړو.

واجب

د واجبو تعریف: د لغت له مخې واجب د لازم په معنا دی. د پرېوتونکي په معنا هم راځي، لکه چې د دېوال د راپرېوتو پر مهال وايي: وجب الحایط.

واجب په اصطلاح کې هغه عمل ته وايي چې کوونکی یې د ثواب او پرېښودونکی یې د سزا وړ ګرځي. د جمهورو په وړاندې واجب او فرض دواړه یوه معنا او یو حکم لري.

زموږ د حنفي مذهب عالمان رحمهم الله دلیل ته په کتو سره د فرض او واجبو تر منځ توپیر کوي. که چېرې دلیل ظني وي، لکه: د قربانۍ ثبوت چې په آحاد حدیث شوی، نو فعل واجب ګڼل کېږي او که چېرې دلیل قطعي وي، لکه د لمانځه فرضیت چې په قرآني آیتونو ثابت شوی، نو عمل فرض ګڼل کېږي. ددې توپیر په اساس د حنفیانو په وړاندې واجب له فرضو څخه ټیټه درجه لري. له همدې امله د واجبو د پرېښودونکي سزا د فرضو له پرېښودونکي څخه کمه ده. همدا راز له فرضو څخه منکر کافر ګڼل کېږي، خو له واجبو څخه منکر کافر نه ګڼل کېږي.

پوښتنې:

١- د فقهاوو او اصولیانو له نظره د شرعي حکم لغوي او اصطلاحي تعریف وکړئ.

٢- د جمهورو او حنفیانو له نظره د تکلیفي حکم تعریف او ډولونه بیان کړئ.

٣- د واجب لغوي او اصطلاحي تعریف بیان او د حنفیانو په وړاندې د واجبو او فرضو توپیر روښانه کړئ.

شرعي حکم (۲)

مندوب

د مندوب تعریف: ندب په لغت کې د یوو مهم کار لپاره بللو ته وایي.
مندوب په اصطلاح کې هغه عمل ته ویل کېږي چې کوونکي ته یې ثواب شته، خو پرېښودونکي ته یې عقاب نشته. د مندوب ځینې ډولونه داسې دي چې په پرېښودلو یې بنده ملامت ګڼل کیږي.
مندوب ته سنت، مستحب، نفل، تطوع، احسان او فضیلت هم ویل کېږي. دا ټول لفظونه د معنا په لحاظ سره نژدې دي او هغه عمل ته ویل کیږي چې کول یې غوره خو اجباري نه وي.

مندوب ګڼې درجې لري

د مندوب لوړه درجه سنت مؤکد دی. سنت مؤکد هغه عمل ته ویل کېږي چې رسول الله ﷺ ورباندې همیشه والی کړی وي او ډېر لږ یې پرېښې وي، لکه د سهار د لمانځه دوه رکعته سنت چې پرېښودونکی یې ملامت ګڼل کیږي.
په دې پسې د غیر مؤکدو سنتو درجه ده. دا هغه سنت دي چې رسول الله ﷺ ترسره کړي، خو دوام یې ورباندې نه وي کړی، لکه د مازدیګر له لمانځه مخکې څلور رکعته نفل لمونځ ادا کول.
په دې پسې د هغو سنتو درجه ده چې د فضیلت، ادب او زوایدو سنتو په نامه یادېږي، لکه د ژوند په عامو چارو کې د پیغمبر علیه السلام د عاداتو او هغو کارونو پیروي کول چې له هغه مبارك شخه د یو انسان په توګه صادر شوي وي. مثالونه یې په خوراك، څښاك او ویده کېدو کې د رسول الله ﷺ پیروي کول دي.

مکروه

د مکروه تعریف
مکروه په لغت کې بد ګڼل شوي ته وایي.
مکروه په اصطلاح کې هغه عمل ته ویل کیږي چې پرېښودونکي ته یې ثواب شته، خو کوونکي یې د سزا وړ نه ګرځي.
د حنفیانو پر وړاندې مکروه په دوه ډوله دی:

تنزیهي مکروه: هغه مکروه ته ویل کېږي چې پرېښودونکي ته یې ثـواب وي او کـوونکي ته یې سزا نه وي، لکه د جمهورو د تعریف په څېر.

د بېلګې په ډول په ولاړه اوبه څښل تنزیهي مکروه دي ځکه چې د ابوسعید خـدري رضي الله عنه پـه روایت کې رسول الله ﷺ په ولاړه د اوبو څښل منع کړي[1].

تحریمي مکروه: تحریمي مکروه هغې عمل تـه ویـل کېږي چې پـه ظنـي دلیـل ورڅخه خلکك منع شوي وي.

د حنفیانو په وړاندې دا مکروه د واجب په مقابل کې قـرار لـري. لـه حـرام څخه پـه ټيټه درجه کې راځي او منکر یې نه کافر کېږي.

مثال یې د چا په بیعې باندې بیع کول او د چا پـه خطبې (مرکـې) بانـدې مرکـه کـول دي ځکه چې رسول الله ﷺ فرمـايي: «وَلَا يَبِيعُ الرَّجُلُ عَلَى بَيْعِ أَخِيهِ وَلَا يَخْطُبُ عَلَى خِطْبَةِ أَخِيهِ»[2] دا حدیث خبر واحد دی نو ظني دلیل دی.

حرام

د حرامو تعریف

حرام په لغت کې ممنوع ته وايي او د جمهورو په اصطلاح کې هغه عمل تـه ویـل کېږي چې پرېښودونکي ته یې ثواب او کـوونکی یـې د سـزا وړ ګرځـي. حنفیـانو هـم د حرامـو تعریف همداسې کړی، خو یو شرط یې ور زیات کړی او هغه دا چې حرام بـه پـه قطعـي دلیل ثابت وي.

د حرامو مثالونه خورا زیات دي، لکه د شرك حراموالی، د زنا، سود او نورو حراموالی.

وضعي حکم

د وضعي حکم تعریف

د الله پاک خطاب چې یو شی د بل شي لپاره سبب، شرط او یا مانع وګرځوي.

ددې مقصد دا دی چې الله پاك موږ تـه حکمونـه رالیږلـي او د حکـم د ثبوت لپاره یـې دلایل ټاکلي. د بېلګې په ډول یو حکم د خپل سـبب پـه پیـدا کېـدو، د شـرطونو پـه پـوره

(١)أخرجه مسلم في كتاب الأشربة ، باب في الشرب قائما برقم (٢٠٢٥).
(٢) أخرجه البخاري في باب لا يبيع على بيع أخيه برقم : (٢٠٣٣).

کېدو او د مانع په له منځه تلو، منځته راځي. همدا راز د سبب او شرط په له منځه تلـو او د مانع په پیدا کېدو له منځه ځي.
دې ته وضعي حکم ځکه وايي چې د شارع له خوا کېښودل شوی. دا شـارع دی چې د لاس پرې کولو لپاره يې غلا کول سبب ګڼلی، د لمانځه د صحت لپـاره يـې اودس شـرط ګڼلی او د مورث وژل يې د میراث د اخیستلو مانع ګرځولي.
وضعي حکم درېو ډولو ته وېشل شوی: سبب، شرط او مانع.
سبب
په هر هغه شي باندې، چې بل شي ته رسېدل کېږي، سبب نومېږي.
سبب په اصطلاح کې هغه شي ته ویل کېږي چې په موجود کېدو یـې حکـم موجـودیږي او په له منځه تلو يې حکم له منځه ځي.
د مثال په توګه د روژې د میاشتې په لیدل کېـدو د روژې نیـول واجبیـږي، الله ﷻ فرمـایي: ﴿فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ﴾ [البقرة: ۱۸۵].
شرط
د شرط تعریف
شرط هغه شي ته ویل کېږي چې له وجود پرته يې شی نه بـشپړیږي او د شـي پـه حقیقـت کې داخل هم نه وي.
شرط په اصطلاح کې هغه شي ته ویل کېږي چې په له منځه تلو يې حکم لـه منځـه ځـي، خو په موجود کېدو يې حکم هرو مرو منځته نه راځي.
د شرط مثال: اودس کول د لمانځه لپاره شـرط دی. الله ﷻ فرمـایي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾ [المائدة: ٦]. که چېرې اودس نه وي لمونځ نه کېږي خو د اودس د شـتون سـره هـرو مـرو لمونځ نه موجودیږي.

مانع
د مانع تعریف:
د دوو شیانو تر منځ پردې ته مانع ویل کېږي.
مانع په اصطلاح کې هغه شي ته ویل کېږي چې په شتون يې حکم منځ ته نه شي راتـلای.
یعنې کله کله د حکم سببونه پوره وي او باید حکم موجـود شـي خـو د یـو مـانع لـه املـه حکم منځته نه راځي.

د ښېلګې په ډول که پلار خپل ځوی ووژني، نو قصاص کېږي پرې نه، ځکه دلته يو مانع منځته راغلی او هغه د پلارولی اړيکه ده، چې د قصاص مانع ګرځي.

فعاليت

د ليکل شوي مثال په څېر راتلونکي هر يو حکم ته دوه مثالونه وليکئ:

مثال: فرض: ۱ـ په يوه ورځ کې پنځه وخته لمونځ فرض دی.

۲ ـ هغه څوک چې د حج کولو توان لري، ادا کول يې ورباندې فرض دي.

فرض: ۱ ـ

۲ ـ

واجب: ۱ ـ

۲ ـ

تنزيهي مکروه: ۱ ـ

۲ ـ

تحريمي مکروه: ۱ ـ

۲ ـ

حرام: ۱ ـ

۲ ـ

پوښتنې:

۱- د ندب لغوي او اصطلاحي معنا روښانه کړئ.

۲- د مندوب درجې بيان کړئ.

۳- د حنفيانو په وړاندې د تحريمي او تنزيهي مکروه تر منځ څه توپير دی؟

۴- د جمهورو او حنفيانو له نظره د حرام تعريف روښانه کړئ.

۵- وضعي حکم څه ته وايي؟ ولې ورته وضعي وايي او ډولونه يې کوم دي؟

۶- د سبب، شرط او مانع لغوي او اصطلاحي تعريفونه د مثال سره بيان کړئ.

فتوا

د فتوا تعریف

د فتوا ټکی د (أفتاه في الأمر) څخه اخیستل شوی. معنا یې ده: چاره یې ورته بیان او روښانه کړه، فتوا هغه نظر ته وایي چې فقیه یې وړاندې کوي.

د فتوا اصطلاحي تعریف: یو چا ته د پېښې شوې مسألې په اړه د دلیل پر بنسټ د الله ﷻ حکم څرګندولو ته فتوا وایي.

مفتي: هغه عالم ته وایي چې خلکو ته د پېښو شویو مسألو په اړه شرعي حکم بیانوي.

مستفتي: د یوې پېښې په اړه د شرعي حکم پوښتونکي ته وایي.

د فتوا اهمیت او ارزښت

افتا خورا ارزښت لرونکی او د درناوي وړ منصب دی. له همدې کبله الله پاک په قرآن کریم کې د فتوا ورکولو دنده خپل ځان ته منسوبه کړې او فرمایي: ﴿يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ﴾ [النساء: ۱۷۶]

په لومړیو کې دغې دندې ترسره کول د خواږه پیغمبر ﷺ دنده وه. هغه علیه السلام به د الله پاک له وحې سره سم خلکو ته فتوا ورکوله او په خورا روښانه او لنډ ډول به یې خلکو ته د هغوی پوښتنې ځوابولې.

مفتي د رسول الله ﷺ په مقام کې قرار لري. رسول الله ﷺ په دې اړه فرمایي: «إِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ وَ إِنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَمْ يُوَرِّثُوْا دِيْنَاراً وَ لَا دِرْهَماً إِنَّمَا وَرَّثُوْا الْعِلْمِ »[۱]، بې شکه علماء د انبیاوو وارثان دي او انبیاوو دینار او درهم په میراث نه دي پرېښي، بلکې یوازې علم یې په میراث پرېښی.

مفتي د احکامو په بیانولو کې د رسول الله ﷺ استازی دی. رسول الله ﷺ فرمایي: «أَلاَ لِيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ مِنْكُمُ الْغَائِبَ»[۲]، خبر اوسئ! حاضر دې غایب ته (خبره) ورسوي.

څرنګه چې مفتي د الله پاک احکام خلکو ته بیانوي، نو دا دنده ستر مسؤلیت هم دی. الله ﷻ د هغه چا لپاره چې له خپله ځانه په الله ﷻ پسې خبرې تړي د سخت عذاب وعده کړې او دا کار یې یو ډول شرک بللی. الله ﷻ فرمایي: ﴿ قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ [الأعراف: ۳۳]. **ژباړه:** ای محمده! دوی ته ووایه زما رب چې کوم شیان حرام

---

(۱) أخرجه أبو داود في كتاب العلم، باب في فضل العلم

(۲) أخرجه البخاري في كتاب العلم، باب قول النبي ﷺ : رب مبلغ أوعني من سامع، ومسلم في كتاب القسامة والمحاربين ، باب تغليظ تحريم الدماء والأعراض والأموال.

کړي، هغه دادي: د بې حیايي چارې که ښکاره وي او که پټې ګناه او د حق پر خلاف تېرى او دا چې له الله ﷻ سره تاسې کوم څوک شریک کړئ چې د هغه لپاره يې کوم سند نه دى نازل کړى او دا چې د الله ﷻ په نوم داسې کومه خبره وکړئ چې د هغې په باب تاسې معلومات ونه لرئ چې هغه په حقیقت کې کړې ده.

رسول الله ﷺ په دې اړه فرمايلي: «مَنْ أُفْتِيَ بِغَيْرِ عِلْمٍ كَانَ إِثْمُهُ عَلَى مَنْ أَفْتَاهُ»[1]

چاته چې په ناپوهۍ فتوا ورکړل شوه ګناه يې په هغه چا ده چې فتوا يې ورکړې.

سلفو صالحینو به تل کوښښ کاوه چې د شرعي مسايلو پوښتونکي نورو ته ولیږي او د سختۍ اړتیا پرته به يې فتوا ورکولو ته زړه نه ښه کاوه. هغوى به له علم پرته له فتوا ورکولو څخه خلک زيات وېرول.

د فتوا ورکولو حکم

فتوا ورکول پنځه حالتونه لرى:

۱- هغه مهال د فتوا ورکول واجب دي چې مفتي د فتوا په مسأله پوه وي، ځواب ويلو ته اړتيا هم وي، پر حکم د عمل کولو وخت هم رسېدلى وي او په سيمه کې بل مفتي هم نه وي. په داسې حالاتو کې فتوا ورکول ددې آيت پر بنسټ واجب دي: ﴿وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ﴾ [آل عمران: ۱۸۷]. **ژباړه:** دغو اهل کتابو ته هغه کلکه وعده ورياده کړه چې الله ﷻ ورڅخه اخيستې وه چې تاسې به د کتاب لارښوونې په خلکو کې هرو مرو خوروئ او هغه به نه پټوئ ، خو هغو کتاب شاته وغورځاو او هغه يې په لږه بيه وپلوره، څومره ناکاره راکړه ورکړه ده چې دوى يې کوي.

د رسول الله ﷺ دا وينا هم ددې غوښتنه کوي: «مَنْ سُئِلَ عَنْ عِلْمٍ فَكَتَمَهُ أَلْجَمَهُ اللهُ بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»[2]، له چا څخه چې د يو علم په هکله پوښتنه وشوه، او ده هغه پټ کړ، نو د قيامت په ورځ به د اور په قيضه قيضه کړاى شي.

۲- کله چې مفتي د فتوا ورکولو وړ وي، خو په سيمه کې بل مفتي شتون ولري او هم د فتوا ورکولو اړتيا شديده نه وي، نو فتوا ورکول مستحب دي.

۳- فتوا ورکول هغه مهال حرام دي چې ځواب ورکوونکى په شرعي حکم پوه نه وي، که څه هم فتوا يې له شريعت سره برابره وي. يا د فتوا ورکولو مقصد دنيوي ګټې او يا هم د نفس غوښتنه وي.

---

(۱) أخرجه أبوداود، باب التوقي من الفتيا (دار الكتاب العربي ، بيروت)، ج ۳ ص ۳۵۹.

(۲) أخرجه أبوداود في كتاب العلم، باب كراهية منع العلم والترمذي في أبواب العلم،باب ما جاء في كتمان العلم، وقال حديث حسن.

۴- که پوښتنه دداسې مسألې په اړه وي چې پېښه شوې نه وي او فرضي بڼه ولري نو پداسې موضوعاتو کې فتوا ورکول مکروه دي. سلفو صالحینو په داسې موضوعاتو کې بحث کول بد ګڼل او ویل به یې: پرېږ یې بږدی تر څو پېښې شي.
۵- فتوا ورکول هغه وخت مباح ګڼل کېږي چې مفتي د فتوا وړ وي، موضوع هم داسې وي چې پېښېدل يې شوني وي خو د فتوا د ځواب لپاره وخت زيات وي. په داسې حالاتو کې فتوا ورکول روا دي.

د مفتي شرطونه

څرنګه چې مفتي د الله ﷻ او رسول ﷺ حکم خلکو ته بیانوي نو باید لاندې شرطونه پکې پوره وي:
۱- مفتي باید مسلمان، بالغ، عاقل او عادل وي. پر دې شرطونو باندې د علماوو اجماع ده. کافر، مرتد او هغه څوک، چې د ایمان ماتوونکی عمل یې ترسره کړی وي، د فتوا ورکولو وړ نه دی. همدا راز کوچنی، لیونی، اعتقادي فاسق، عملي او قولي فاسق د فتوا ورکولو وړ نه بلل کېږي.
۲- مفتي باید په ور وړاندې شوې مسأله علم ولري، د هغې په هکله له شرعي دلایلو څخه خبر وي، د پخوانیو علماوو نظریات، په دې هکله باید ورته معلوم وي، څو د اجماع په خلاف فتوا ورنکړي.
۳- مفتي باید د فقهې په اصولو عالم او د متفق علیها او اختلافي دلایلو او په ځانګړي ډول د قیاس په اړه هم علم ولري.
۴- مفتي باید په عربي ژبه، نحوې او صرف عالم وي، ځکه د فتوا مأخذونه په عربي ژبه دي، نو د عربي له پوهې پرته په سمه توګه شرعي حکم ته رسېدل ناشوني دي.
۵- مفتي باید د اسلامي شریعت په مقاصدو پوه وي او د خلکو د مصلحتونو، حالاتو او دودونو په اړه معلومات ولري، ځکه ځینې احکام د مصلحتونو، حالاتو او دودونو په بدلون، بدلون مومي.
۶- مفتی باید د ور وړاندې شوې مسألې په ټولو اړخونو ځان پوه کړي، د پوښتل شوې صورت څخه هر اړخیز تصور ولري، څو د هغه سره مناسب حکم اظهار کړی شي.

پوښتنې:

فتوا، مفتي او مستفتي چا ته ویل کېږي؟

د فتوا د ارزښت او اهمیت په اړه معلومات ورکړئ.

په بېلابېلو وختونو کې د فتوا ورکولو په اړه رڼا واچوئ.

د مفتي شرطونه کوم کوم دي؟

د پوهنې وزارت

اسلامي ښوونه او روزنه

دولسم ټولگی

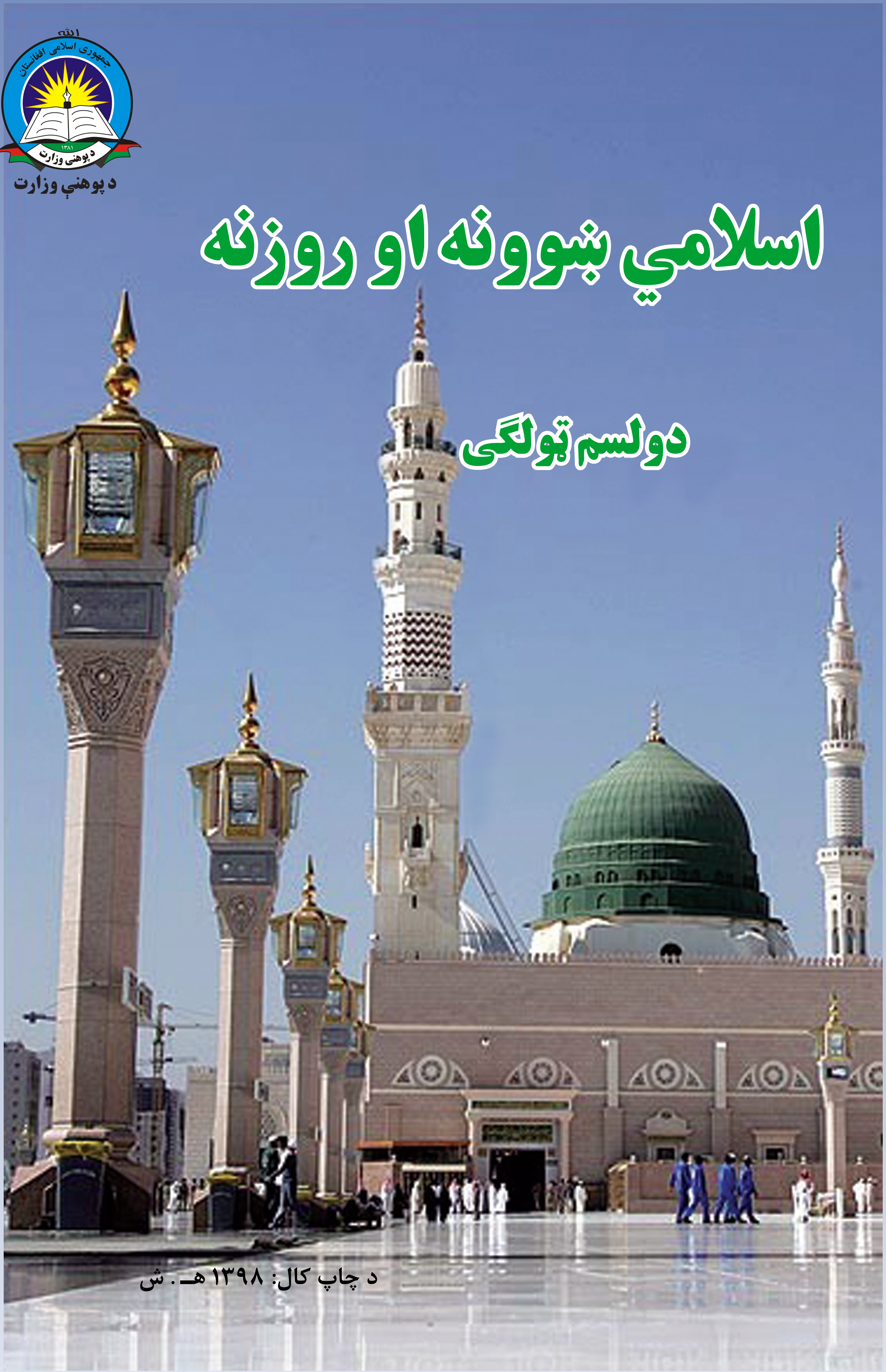

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هـ . ش

اسلامي ښوونه او روزنه - دولسم ټولگی

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی
دا عزت د هر افغان دی

کور د سولې کور د تورې
هر بچی يې قهرمان دی

دا وطن د ټولو کور دی
د بلوڅو د ازبکو

د پښتون او هزاره وو
د ترکمنو د تاجکو

ورسره عرب، گوجر دي
پاميريان، نورستانيان

براهوي دي، قزلباش دي
هم ايماق، هم پشه يان

دا هيواد به تل ځليږي
لکه لمر پر شنه آسمان

په سينه کې د آسيا به
لکه زړه وي جاويدان

نوم د حق مو دی رهبر
وايو الله اکبر وايو الله اکبر

بسم الله الرحمن الرحيم

د پوهنې وزارت

اسلامي ښوونه او روزنه

دولسم ټولگی

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هـ .ش.

د کتاب ځانګړتیاوې

مضمون: اسلامي ښوونه او روزنه

مؤلفین: د تعلیمي نصاب د اسلامي زده کړو برخې د درسي کتابونو مؤلفین

اډیټ کوونکي: د پښتو ژبې د اډیټ دیپارټمنټ غړي

ټولګی: دولسم

د متن ژبه: پښتو

انکشاف ورکوونکی: د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تألیف لوی ریاست

خپروونکی: د پوهنې وزارت د اړیکو او عامه پوهاوي ریاست

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هجري شمسي

د چاپ ځای: کابل

چاپخونه:

برېښنالیک پته: curriculum@moe.gov.af

د درسي کتابونو د چاپ، وېش او پلورلو حق د افغانستان اسلامي جمهوریت د پوهنې وزارت سره محفوظ دی. په بازار کې یې پلورل او پېرودل منع دي. له سرغړوونکو سره قانوني چلند کېږي.

د پوهنې د وزیر پیغام

اقرأ باسم ربک

د لوی او ښښونکي خدای ﷻ شکر په ځای کوو، چې موږ ته یې ژوند رابښلی، او د لوست او لیک له نعمت څخه یې برخمن کړي یو، او د الله تعالی پر وروستي پیغمبر محمد مصطفی ﷺ چې الهي لومړنی پیغام ورته (لوستل) و، درود وایو.

څرنګه چې ټولو ته ښکاره ده ۱۳۹۷ هجري لمریز کال د پوهنې د کال په نامه ونومول شو، له دې امله به د ګران هېواد ښوونیز نظام، د ژورو بدلونونو شاهد وي. ښوونکی، زده‌کوونکی، کتاب، ښوونځی، اداره او د والدینو شوراګانې د هېواد د پوهنیز نظام شپږګوني بنسټیز عناصر بلل کیږي، چې د هېواد د ښوونې او روزنې په پراختیا او پرمختیا کې مهم رول لري. په داسې مهم وخت کې د افغانستان د پوهنې وزارت د مشرتابه مقام، د هېواد په ښوونیز نظام کې د ودې او پراختیا په لور بنسټیزو بدلونونو ته ژمن دی.

له همدې امله د ښوونیز نصاب اصلاح او پراختیا، د پوهنې وزارت له مهمو لومړیتوبونو څخه دي. همدارنګه په ښوونځیو، مدرسو او ټولو دولتي او خصوصي ښوونیزو تأسیساتو کې، د درسي کتابونو محتوا، کیفیت او توزیع ته پاملرنه د پوهنې وزارت د چارو په سر کې ځای لري. موږ په دې باور یو، چې د باکیفیته درسي کتابونو له شتون پرته، د ښوونې او روزنې اساسي اهدافو ته رسېدلی نشو.

پورتنیو موخو ته د رسېدو او د اغېزناک ښوونیز نظام د رامنځته کولو لپاره، د راتلونکي نسل د روزونکو په توګه، د هېواد له ټولو زړه سواندو ښوونکو، استادانو او مسلکي مدیرانو څخه په درناوي هیله کوم، چې د هېواد بچیانو ته دې د درسي کتابونو په تدریس، او د محتوا په لېږدولو کې، هیڅ ډول هڅه او هاند ونه سپموي، او د یوه فعال او په دیني، ملي او انتقادي تفکر سمبال نسل په روزنه کې، زیار او کوښښ وکړي. هره ورځ د ژمنې په نوي کولو او د مسؤولیت په درک سره، په دې نیت لوست پیل کړي، چې د نن ورځې ګران زده‌کوونکي به سبا د یوه پرمختللي افغانستان معماران، او د ټولنې متمدن او ګټور اوسېدونکي وي.

همدا راز له خوږو زده کوونکو څخه، چې د هېواد ارزښتناکه پانګه ده، غوښتنه لرم، څو له هر فرصت څخه ګټه پورته کړي، او د زده کړې په پروسه کې د ځیرکو او فعالو ګډونوالو په توګه، او ښوونکو ته په درناوي سره، له تدریس څخه ښه او اغېزناکه استفاده وکړي.

په پای کې د ښوونې او روزنې له ټولو پوهانو او د ښوونیز نصاب له مسلکي همکارانو څخه، چې د دې کتاب په لیکلو او چمتو کولو کې یې نه ستړې کېدونکې هلې ځلې کړې دي، مننه کوم، او د لوی خدای ﷻ له دربار څخه دوی ته په دې سپیڅلې او انسان جوړوونکې هڅې کې بریا غواړم.

د معیاري او پرمختللي ښوونیز نظام او د داسې ودان افغانستان په هیله چې وګړي یې خپلواک، پوه او سوکاله وي.

د پوهنې وزیر

دکتور محمد میرویس بلخي